

FORSVARET
Forsvarets høgskole

Forsvarsvilje vinner krigen

*Forståelsen og betydningen av forsvarsvilje i norsk
sammenheng*

Annike Ågedal

Masteroppgave
Forsvarets høgskole
vår 2022

Forord

Min studie ble gjennomført første halvår 2022, og er en del av Forsvarets høgskole sitt masterprogram ved Stabsskolen. Jeg har tidligere jobbet i Heimevernet. Der møtte jeg et vidt spekter av fantastiske norske heimevernssoldater. Det jeg så av forsvarsvilje og engasjement for Forsvaret i Heimevernet gjorde sterkt inntrykk på meg. *Forsvarsvilje* ble aktivt benyttet som begrep i Heimevernet. Likeledes har forsvarssjef general Eirik Kristoffersen benyttet begrepet *forsvarsvilje* i en rekke av sine stillinger på vei mot toppledelsen i Forsvaret. Kristoffersen har benyttet begrepet både internt og eksternt. I sammenheng med denne studien er det viktig å påpeke at han også har benyttet det aktivt i den offentlige debatten om Forsvaret. Forsvarssjefens mantra «Forsvarsevne vinner slagene, men forsvarsvilje vinner krigen» er derfor en sentral driver som har gjort meg interessert i den norske forsvarsviljen anno 2022.

For å kunne presentere noe som ligner på et helhetlig svar på studiens definerte problemstillinger har intervjuobjektene perspektiver i rammen av denne studien hatt avgjørende betydning. En stor takk rettes derfor til Magnus, Eirik, Christian, Sverre, Yngve, Elisabeth, Ingunn, Terje og Marie. Jeg er svært takknemlig for at dere har latt meg bruke deres tid. Jeg vil også takke nettverket jeg er så heldig å inneha fra min tid i heimevernet. For meg har det vært en relativt lang prosess å definere en klar og konsis problemstilling for denne oppgaven. Uten mine to veiledere, Kjell Inge Bjerga og Ida Maria Oma, hadde studien åpenbart ikke blitt slik som den fremstår i dag. Deres tålmodighet, råd og støtte er noe jeg har verdsatt svært høyt. Videre har råd og samtaler med kolleger ved Forsvarets forskningsinstitutt vært essensielt for fremdriften i arbeidet – takk til Mats og Frank for deres støtte. Jeg ser frem til å bidra tilbake.

Jeg vil også takke mine medstudenter fra Stabsskolen. Hele studien er utarbeidet fra mitt midlertidige bosted i USA. Tross ulike tidssoner har jeg hatt stor glede av alle digitale samtaler, diskusjoner og sparringer med dere i prosessen. Paradoksalt nok er det de digitale løsningene som de fleste av oss egentlig misliker, som har gjort det mulig for meg å opprettholde forbindelsen med dere og få deres perspektiver på ting. Takk for det! Avslutningsvis vil jeg takke den norske kolonien i Tampa, Florida; Hanna, Hanne og Kamilla. Dere har bidratt stort til å opprettholde en mentalhygiene og til at logistikken har gått opp på hjemmebane.

Sist, men ikke minst. Takk til mine nærmeste: Marius, Alise og Ragnhild for deres tålmodighet og at dere har gitt meg tid og rom til å fokusere på dette arbeidet!

Sammendrag

Denne studien omhandler *den norske forsvarsviljen*. Studien er gjennomført som en kvalitativ undersøkelse, basert på dokumentundersøkelse og intervjuer av relevante aktører fra både den militære og sivile delen av totalforsvaret. Ambisjonen med studien er å ta for meg bruken av begrepet *forsvarsvilje* i Norge etter den andre verdenskrig, og de ulike forestillingene av *den norske forsvarsviljen* med sikte på å skape klarhet i hva begrepet *forsvarsvilje* betyr for norsk sikkerhet i 2022. Studien beskriver forsvarsviljens betydning i tidsperioden 1945-2022. Studien analyserer temaet gjennom å adressere tre definerte tidsperioder, med ambisjon om å identifisere hvordan forsvarsvilje-begrepet er benyttet og forstått, om begrepet er ansett som viktig og hvordan forsvarsviljen eventuelt kan påvirkes.

Studien viser at begrepet *forsvarsvilje* i 2022 er et begrep som har, og har hatt, ulik betydning og meningsinnhold, og at det har utviklet seg over tid. Under den kalde krigen (1945-1990) var forsvarsvilje et viktig realpolitisk begrep og helt avgjørende for at det norske invasjonforsvaret skulle fungere. I perioden 2000-2008 forsvant forsvarsvilje-begrepet i offisielle styrende dokumenter fra Forsvarsdepartementet, men ble fortsatt benyttet i offentlig debatt og stortingshøringer relatert til omstillingen. I 2008 ble begrepet igjen benyttet på politisk nivå og i forsvarssektorens langtidsplaner. Begrepet ble i denne perioden ansett som relevant, men hadde samtidig fått nytt meningsinnhold. I perioden fra 2008 til 2016 ble begrepet benyttet på samme måte når det gjalt meningsinnhold, men for perioden 2016-2022 var forsvarsvilje-begrepet igjen borte fra offisielle styrende dokumenter. Studien konkluderer derfor med at *forsvarsvilje* i denne perioden ikke var et viktig begrep for det politiske nivået siden det ikke ble benyttet. Samtidig indikerer studiens analyser av ni gjennomførte intervjuer at Russlands annektering av Krim i 2014 og Ukrainas motstandskamp mot Russlands invasjon i 2022, har gitt begrepet økt relevans i den norske forsvarsdebatten og debatten om hvordan man konseptuelt skal organisere forsvaret av Norge. Studiens analyse av intervjuene indikerer også at det er ulik forståelse av hva forsvarsvilje betyr i 2022. Basert på studiens drøfting og analyse av ni intervjuer, konkluderes det med at forsvarsvilje i 2022 kan sies å ha to overordnede betydninger. Den ene betydningen gjenspeiler meningsinnholdet fra 2008-2016, mens den andre betydningen innebærer samme meningsinnhold som i stor grad gjaldt i perioden 1945-2000. Studien har også undersøkt hva som påvirker forsvarsvilje i 2022. Studien konkluderer til slutt med at det er en tett sammenheng mellom hva som påvirker den norske forsvarsviljen og hva som påvirker Norges sosiale kapital. Forsvarsviljen kan derfor hevdes å gi militære styrer økt effektivitet i fred, krise og krig. Dersom forsvarsviljen forvaltes riktig kan den være Forsvarets styrkemultiplikator.

Summary

This study addresses the Norwegian society's collective will to defend Norway in case of crises, conflict or war. This study relies on qualitative research. It involves an extensive qualitative literature review and survey of Norwegian official documents in addition to qualitative interviews of a unique body of highly relevant actors representing both the military and civilian side of the "Norwegian total defense." The overarching objective with this particular study is to bring more clarity into some of the discussions that deal with the concept and notion of the Norwegian society's collective will to defend Norway. The study focuses in particular on what this specific concept represents for Norway, the Norwegian people and Norwegian security in 2022. All in all, the study methodically covers the period from 1945-2022 by addressing three specific periods successively. This particular method is chosen in order to identify four things in relation to the concept of the Norwegian society's collective will to defend Norway: How the concept is used, how the concept is understood, is the concept considered important or unimportant, and how could the concept be influenced across the different periods.

The study identifies that the concept of the Norwegian society's collective will to defend Norway in 2022 is a concept that represents different things and that it has evolved over time. During the Cold War (1945-1990), the concept was an important real-political element of the Norwegian security strategy, and its function was absolutely crucial for the effectiveness of the strategic Norwegian defence concept, which mainly focused on deterring a Soviet invasion. In the period 2000-2008, the Norwegian society's collective will to defend Norway-concept disappeared from official documents issued by the Ministry of Defense, but it was still referred to in discussions, public debate and in parliamentary hearings related to the restructuring of the Norwegian military.

In 2008, the concept was reintroduced from the political level and was used in the strategic documents. The concept is therefore once-again considered to be relevant, but in this period it seemed to have gained new meaning. From 2008 the concept was used in the same manner until 2016. In the strategic documents covering the period 2021-2024, the concept disappeared. Based on the fact that the concept went missing in action, the conclusion for this period is that the concept was not an important concept for the political level to focus on. Nevertheless, the study identifies through the nine interviews that the concept has slightly changed meaning. This is mainly due to Russia's annexation of Crimea in 2014 and Ukraine's collective resistance towards Russia's invasion in 2022. The situation witnessed in Ukraine in 2022 has shed new light on the relevance of the concept,

and the concept now has now gained increased relevance when future Norwegian defense-concepts are discussed.

The interviews also showed that there exist two different understandings of what the concept of the Norwegian society's collective will to defend Norway actually means in 2022. The first understanding reflects the same meaning as the concept represented in the period 2008-2016. The second understanding reflects the same meaning as the concept represented in the period 1945-2000.

The study also identified that there is a close relationship between what affects the Norwegian society's collective will to defend Norway, and what affects Norway's social capital. If Norway is able to ensure commitment towards both these concepts during peace, crises, conflict and war this will obviously represent a positive effect on the overall defense of Norway. If the Norwegian society's collective will to defend Norway is managed correctly, it can be claimed to be the Norwegian Armed Forces' force multiplier.

In short, the Norwegian society's collective will to defend Norway can help Norway win a potential war.

Innholdsfortegnelse

1 Innledning	1
1.1 BAKGRUNN	1
1.2 PROBLEMSTILLING	2
1.3 AVGRENSNING	3
1.4 STUDIENS DISPOSISJON	3
1.5 EKSISTERENDE FORSKNING OG FAGTRADISJONER	4
2 Metode	7
2.1 EN KVALITATIV STUDIE	7
2.2 DOKUMENTUNDERSØKELSE	8
Datainnsamling og dokumentetsøk	8
2.3 INTERVJU OG RESPONDENTER	9
3 Betydningen av forsvarsvilje 1945-1990	11
3.1 SIKKERHETSPOLITISK OVERBLIKK 1945-1990	11
3.2 NORSK FORSVARSPOLITIKK 1945-1990	12
3.3 FORSVARSVILJENS SENTRALE ROLLE I FORSVARSPOLITIKKEN	12
Erfaringene fra krigen og oppgjøret	12
Nasjonsbygging og forsvarsvilje	13
3.4 BEGREPET FYLLES MED INNHOLD	14
Den norske forsvarstradisjonen og forsvarsvilje	14
Fra heltenes forsvarsvilje til folkets forsvarsvilje	15
Forsvarsvilje og totalforsvar	17
3.5 HVORFOR BLE FORSVARSVILJE VIKTIG?	18
Forsvarsvilje – et svar på Norges problemer	18
Et forsvarskonsept der «Alle skal med»	19
3.6 HVORDAN KUNNE FORSVARSVILJEN PÅVIRKES?	20
Forsvarsvilje og verneplikt	20
3.7 OPPSUMMERING	21
4 Forsvarsviljens betydning i endring? 1990-2014	23
4.1 SIKKERHETSPOLITISK OVERBLIKK 1990-2014	23
4.2 NORSK FORSVARSPOLITIKK 1990-2014	24
4.3 BETYDNINGEN AV FORSVARSVILJE I ENDRING?	25
Omstilling og «forsvarsvennene»	26
Kan vi ta forsvarsviljen for gitt?	28
Meningsmålinger om sikkerhets- og forsvarspolitikk	30
Forsvarsvilje får endret betydning	31
4.4 VAR FORSVARSVILJE VIKTIG?	32
4.5 HVORDAN PÅVIRKE FORSVARSVILJEN I DEN NYE BETYDNINGEN?	34
4.6 OPPSUMMERING	35
5 Fornyet fokus på forsvarsvilje? 2014-2022	36
5.1 SIKKERHETSPOLITISK OVERBLIKK 2014-2022	36
5.2 FORSVARSPOLITIKKEN 2014-2022	37
5.3 HVORDAN BENYTTES OG FORSTÅS FORSVARSVILJE I 2022?	38
Forsvarsvilje i forsvarssektorens langtidspaner	39
Ulike tolkninger av forsvarsvilje	40
5.4 FORSVARSVILJEN FORNYET FOKUS OG VIKTIGHET?	46
5.5 OPPSUMMERING	47
6 Hvordan påvirke forsvarsvilje i 2022?	49
6.1 SIKKERHETSPOLITISK PÅVIRKNING	49
6.2 SOSIAL KAPITAL OG FORSVARSVILJE	50

6.3 GOD KOMMUNIKASJON OG ÅPEN DEBATT	51
6.4 FELLES NORMER OG VERDIER	53
6.5 TILLIT OG OMDØMME	55
6.6 BRED KONTAKTFLATE	56
6.7 FORANKRING I SAMFUNNET	57
Sammenhengen mellom allmenn verneplikt, heimevern og lokal forankring.	58
6.8 FORSVARET – FORVALTER AV FORSVARSVILJEN I FREDSTID.....	59
6.9 OPPSUMMERING	60
7 Konklusjon	61
Litteraturliste.....	64
Vedlegg.....	67

1 Innledning

1.1 Bakgrunn

Siden Russland annekterte Krim i 2014, har NATO sitt fokus i økende grad vært rettet mot kollektivt forsvar i Europa. Det har også for Norge resultert i et økende fokus på territorielt forsvar av hjemlandet. Inneværende langtidsplan for forsvarssektoren beskriver en ny sikkerhetssituasjon og fremhever at det nye trusselbildet øker risikoen for konfrontasjon og konflikt i Norge og i verden for øvrig (Prop. 14S, 2020-2021). Etter at Russland valgte å utvide sitt militære engasjement på ukrainsk territorium og gikk til full angrepskrig 24. februar 2022, har den ukrainske nasjonen – gjennom sin politiske ledelse, sitt forsvar og sin befolkning – synliggjort betydningen av forsvarsvilje på nasjonalt og individuelt nivå. Idet punktum settes for denne oppgaven kan det synes som om den innbitte ukrainske forsvarsviljen i vesentlig grad har bidratt til å stoppe og drive tilbake invasjonforsøket. Dette er oppsiktsvekkende da få, om noen, eksperter i februar så for seg at Ukraina hadde noen sjanse til å vinne en krig mot Russland.

En måned etter Russlands invasjon av Ukraina i 2022, understrekte NATOs generalsekretær Jens Stoltenberg at Putin har undervurdert styrken til det ukrainske folket og militæret: «Han har undervurdert styrken til det ukrainske folk og heltemotet til det ukrainske folk og det ukrainske militæret» (Honningsøy, 2022). Med andre ord har krigen i Ukraina vist hvor viktig den kollektive motstandskampen er for å stå imot en okkupant. Ukraina har mobilisert og slåss med sterk forsvarsvilje. Den ukrainske motstandskampen har ytt stor og uventet motstand til en kapasitetsmessig overlegen militær stormakt. Russland har i skrivende stund ikke lyktes med å okkupere Ukraina. Det fremstår nærmest som om Russland er drevet tilbake på flere frontavsnitt. Forsvarsviljens kraft er igjen blitt synliggjort som en avgjørende faktor i motstandskampen og i kampen for ens eget lands fred, frihet og demokrati.

I norsk sikkerhets- og forsvarspolitik etter den andre verdenskrig var forsvarsviljens betydning selve forutsetningen for at mobiliseringsforsvaret basert på vernepliktige mannskaper skulle fungere. Under den kalde krigen stod forsvarsvilje sentralt i ideen om hvordan en småstat som Norge skulle forsvare seg i en krig mellom stormaktene. Det abstrakte begrepet *forsvarsvilje* ble ansett for å være et psykologisk særtrekk ved den norske befolkningen og Norges komparative fortrinn under den kalde krigen (Håkenstad, 2010). I dag er det tradisjonelle begrepet *forsvarsvilje* tilbake i den norske sikkerhets- og forsvarspolitiske debatten. Det er igjen fremhevet som en viktig faktor for forsvaret av Norge. Nåværende forsvarssjef, general Eirik Kristoffersen, uttalte i 2020 at «Forsvarevnen vinner

slagene, men forsvarsviljen vinner krigen» (Kristoffersen, 2020). Det som da er relevant å spørre seg er; hvordan vinner vi en krig med forsvarsvilje, og hva betyr forsvarsvilje for norsk sikkerhets- og forsvarspolitik i 2022?

1.2 Problemstilling

Den fremste oppgaven til enhver teori er å rydde opp i begreper og forestillinger som er blitt kastet hulter til bulter og som - kan man nok si - er svært sammenfiltret. Først når vi har skapt klarhet i betegnelser og begreper, kan vi gjøre oss håp om lett å oppnå klarhet i betraktningen av tingene. (Clausewitz, 2020, s. 142)

Selv om *forsvarsvilje* er tilbake som begrep i den offentlige debatten, og har blitt aktualisert gjennom krigen i Ukraina, fremstår det uklart hvilket meningsinnhold og hvilken betydning begrepet har for norsk sikkerhet i 2022. Sitatet fra Clausewitz blir derfor relevant for å beskrive hensikten med denne studien. Formålet med studien er å ta for meg diskusjonen som omhandler begrepet og forestillingene som omhandler *den norske forsvarsviljen*, med sikte på å skape klarhet i hva begrepet *forsvarsvilje* betyr for norsk sikkerhet i dag.

Temaet er belyst gjennom eksisterende forskning, hovedsakelig med fokus på perioden under og umiddelbart etter den kalde krigen. Studien søker å utforske hvorvidt bruken og forståelsen av forsvarsvilje-begrepet er det samme i 2022 som tidligere, eventuelt hvordan begrepet har endret seg i tiden etter den kalde krigen. Proposisjon 14S (2020-2021) beskriver et behov for videre forskning på blant annet samfunnets motstandsdyktighet, og da spesielt i en tid der nasjonalt forsvar igjen har høy prioritet. Gjennom en historisk studie av forsvarsvilje-begrepets betydning for norsk sikkerhet skal studien også undersøke hvorvidt og hvorfor forsvarsvilje er viktig, samt hvordan denne viljen eventuelt kan påvirkes i dag.

Denne studien tar utgangspunkt i to overordnede problemstillinger:

1. Hvordan ble begrepet *forsvarsvilje* benyttet og forstått i norsk sammenheng tidligere, og hvordan benyttes og forstås det i 2022?
2. Er *forsvarsvilje* viktig for norsk sikkerhet i 2022, hvorfor er det viktig, og hvordan kan forsvarsviljen eventuelt påvirkes?

1.3 Avgrensning

Studien vil tematisk og geografisk avgrenses til å omhandle norsk forsvarsvilje i rammen av totalforsvaret¹. Totalforsvaret er i denne sammenhengen todelt, og består av både en militær og en sivil del. Studien vil tidsmessig avgrenses til å omhandle perioden fra slutten av andre verdenskrig og frem til i dag (1945-2022).

Som en del av studiens datainnsamling vil dokumentundersøkelsen og en systematisk tekstanalyse avgrenses til begrepet *forsvarsvilje*. Dokumentsøk og tekstanalyse fokuseres derfor spesifikt mot dette begrepet. Selv om det finnes en rekke andre beslektede ord, er det på grunn av den relativt lange tidsperioden studien omhandler ikke ansett som hensiktsmessig å inkludere flere begreper i dokumentsøket og tekstanalysen. Studien gjennomfører derfor ikke en systematisk analyse av nært beslektede begreper som for eksempel *offervilje*, *motstandskraft*, *motstandsdyktighet* eller *dugnadsånd*. Det må anerkjennes at dersom flere begreper hadde vært innlemmet som en del av denne analysen, ville studien mest sannsynlig vist større bredde og dypere forståelse av andre sammenhenger som er tett knyttet til begrepet forsvarsvilje. Selv om beslektede begreper ikke inkluderes på en like systematisk måte i analysen som forsvarsvilje-begrepet, er det viktig å kommunisere at begrepene ikke er totalt utelukket fra studien. Enkelte av begrepene vil omtales i de deler av studien hvor de vurderes å være av relevans og/eller betydning.

Studien har som ambisjon å beskrive forståelse for og betydningen av begrepet forsvarsvilje i nåværende norsk sikkerhets- og forsvarspolitikkk gjennom å adressere sammenhenger og de lange linjene som det er mulig å peke på for perioden 1945-2022.

1.4 Studiens disposisjon

Studien er delt inn i syv kapitler. I første kapittel beskrives bakgrunn for og aktualisering av studien, samt problemstilling, avgrensning og eksisterende forskning på tematikken oppgaven skal berøre. Andre kapittel redegjør for forskningsdesign gjennom å belyse metodiske valg som er gjort i forskningsarbeidet. Studien presenterer deretter analysen gjennom tre tidsavgrensede kapitler: 1945-1990, 1990-2014 og 2014-2022. Kapittel tre tar for seg tidsperioden 1945-1990 - *den kalde krigen*. I kapitlet benyttes primært eksisterende forskning og dokumentundersøkelse for å beskrive den tradisjonelle betydningen av forsvarsvilje etter andre verdenskrig. Kapitlet vil analysere

¹ Totalforsvaret defineres som en fellesbetegnelse for det militære forsvaret og den sivile beredskapen. Begrepet innbefatter den gjensidige støtten og samarbeidet mellom Forsvaret og det sivile samfunn om både forebygging, beredskapsplanlegging og operative forhold (Børresen, 2021).

hvordan begrepet ble benyttet og forstått, samt hvorfor begrepet ble ansett å være viktig og hvordan norske myndigheter gikk frem for å påvirke forsvarsviljen med sikte på å styrke den. Kapittel fire fokuserer på perioden 1990-2014. En periode som kjennetegnes av begrensede kriger og internasjonale operasjoner utenfor Norges og NATOs grenser. Gjennom kapittel 4 benyttes intervjuer og dokumentundersøkelser for å analysere hvorvidt betydningen og forståelsen av begrepet forsvarsvilje ble endret, om det ble ansett å være viktig og hvordan det i så fall kunne påvirkes. Kapittel fem og seks fokuserer på perioden 2014-2022. Denne perioden har i europeisk, norsk og NATO-sammenheng vært preget av Russlands annektering av Krim i 2014, og representerer et vendepunkt som førte til endringer i både Norges og NATOs sikkerhets- og forsvarspolitik. I kapittel fem og seks benyttes intervjuer og dokumentundersøkelse som kildegrunnlag. Kapittel fem analyserer hvorvidt forsvarsvilje fremdeles er ansett som viktig, og hvordan begrepet blir brukt og forstått i 2022. Kapittel seks ser nærmere på hvordan forsvarsvilje kan påvirkes i dag og videre fremover. Sammenhengen mellom *sosial kapital* og *forsvarsvilje* vil bli adressert og vurdert spesifikt i denne sammenhengen. Avslutningsvis – i kapittel syv – oppsummeres funn og studien konkluderer.

1.5 Eksisterende forskning og fagtradisjoner

Forsvarsvilje er en gjenganger i norsk forsvarsdebatt. Selve gjennombruddet til tanken og ideen om folkeforsvar og norsk forsvarsvilje kan man spore tilbake til slutten av 1800-tallet, sammen med konstruksjonen av nasjonalstaten (Ulriksen, 2002). På denne tiden skrev norske militærhistorikere om det norske folkets særegne vilje til å sloss på landjorda og territoriet. Ideen om det norske folkeforsvaret – som begrepet forsvarsvilje er sterkt knyttet til – fikk oppmerksomhet i unionstiden med Sverige på 1800-tallet. For denne studiens analyse av forsvarsvilje-begrepet er det særlig to fagtradisjoner som beskriver bakgrunn og årsak til utvikling og endring av det norske forsvaret som vurderes å være viktige; en såkalt konstruktivistisk tradisjon og en samtidshistorisk orientert forskningstradisjon. Flere arbeider som er skrevet innenfor begge disse fagtradisjonene er relevante for denne studien, som vil være en kvalitativ samfunnsvitenskapelig dybdestudie som legger stor vekt på muntlige kilder. Studien vil samtidig forsøke å utnytte perspektiver og enkeltelementer fra arbeider som er gjort innenfor begge de etablerte tradisjonene med sikte på å beskrive og forklare problemstillingene helhetlig.

Den første tradisjonen, den konstruktivistiske fagtradisjonen, er i denne studien representert av arbeider og perspektiver presentert av Iver B. Neumann, Ståle Ulriksen og Karsten Friis. Flere av disse vurderes som relevante, da konstruktivismen tar utgangspunkt i et sosialt fenomen som blant annet er avhengig av måten det fremtrer for oss på og hva som til enhver tid regnes som normalt

(Neumann, 2002, s. 11). Forsvarsvilje kan betraktes som et sosialt fenomen, og her kan Neumann selv slippe til og utdype på hvilken måte det sosiale fenomenet er avhengig av, og hvordan det fremstilles av historien:

Dette er igjen avhengig av fenomenets fremtredelseshistorie. Et sosialt fenomen holdes blant annet sammen av at det sees på noenlunde samme måte av alle impliserte, rett og slett fordi det er slik saker og ting skal være. Det gir sosiale fenomener en treghet som gjør at man kan avstøte endringsforsøk som bunner i forandring i omgivelsene. (Neumann, 2002, s. 11)

Hovedforklaringen innenfor den konstruktivistiske fagtradisjonen på hvorledes sikkerhets- og forsvarspolitisk omstilling finner sted, hevdet Ulriksen var knyttet til dominerende forestillinger om norske verdier og normer ved det tradisjonelle folkeforsvaret, som er basert på selektive eller direkte feilaktige gjenfortellinger av historien (Ulriksen, 2002). Forskere som Neumann, Ulriksen og Friis argumenterer for at dette skaper en treghet i Forsvarets organisasjon, og at det hemmer eller hindrer endring av norsk sikkerhets- og forsvarspolitikk. Begrepet og fenomenet forsvarsvilje kan derfor hevdes å være kun en faktor blant mange i nasjonsbyggingsprosessen etter andre verdenskrig, og dermed ikke en avgjørende faktor for forsvaret av Norge.

Innenfor samfunnsvitenskapen er det også gjort en rekke studier som er relevante for studiens analyse av forsvarsvilje-begrepet. Det gjelder alt fra mer tradisjonell statsvitenskap til samfunnsøkonomi og sosiologi. Gitt studiens vekt på dokumentstudier og intervjuer, vil studien her avgrenses til å trekke inn FFI-forsker Iver Johansens analyser som tar utgangspunkt i den amerikanske statsviteren Robert Putnams begrep *sosial kapital* (Putnam, 2000). Johansen bruker dette begrepet på en overbevisende måte i sin analyse av sosial kapital i produksjon av militær makt (Johansen, 2010). Under arbeidet med denne studien fremsto det stadig klarere at begrepet *sosial kapital* også kan være nyttig i analysen av den norske forsvarsviljen. Sosial kapital handler kort sagt om hvilken betydning summen av nettverk, normer og tillit kan spille i et samfunn, og har dermed åpenbar relevans for studiens analyse av et samfunnsfenomen som forsvarsvilje.

Den andre relevante fagtradisjonen er en mer historisk-empirisk tradisjon, som har fokus på brudd og/eller kontinuitet med historiske linjer og som benytter historiske årsaksforklaringer som er forankret i empiriske studier av primærkilder. Denne fagtradisjonen tar utgangspunkt i samtidshistorisk forskning, og er i denne studien først og fremst representert av Magnus Håkenstad, Torun L. Haaland, Rolf Hobson, Kjell Inge Bjerga og Olav Bogen sine arbeider og perspektiver. Den samtidshistoriske forsvarsforskningen som er benyttet som grunnlag i denne studien fokuserer mye

på omstilling i det norske forsvaret, og da mer spesifikt på om denne omstillingen er en årsaksforklaring eller om omstillingen faktisk inngår i en større sammenheng og har bæring på det større strategiske bildet. Den samtidshistoriske forskningstradisjonen fokuserer på selve omstillingens opphav, forløp og betydning for Forsvarets struktur, organisasjon og virkemåte i sin forskning (Bogen & Håkenstad, 2015, s. 16). Bogen og Håkenstad (2015) argumenterer for at sikkerhetspolitiske utviklingstrekk og endringer kan bidra til å forklare mye av Forsvarets utvikling, men argumenterer også for at økonomiske forhold gjerne står igjen som hovedforklaring på utvikling og endring av det norske forsvaret.

2 Metode

Forskningsdesignet for denne studien kan forenklet beskrives som en samfunnsvitenskapelig kvalitativ dybdestudie, som hovedsakelig benytter dokument- og tekststudier samt intervjuer som utgangspunkt og grunnlag for analysen.

I dette kapittlet vil den metodiske tilnærmingen beskrives i mer detalj, i tillegg til at det vil argumenteres for hvorfor den valgte tilnærmingen er relevant når det gjelder å besvare studiens problemstillinger i de påfølgende kapitlene. Kapitlet vil også beskrive fremgangsmåten som er benyttet for å danne et empirisk grunnlag for studien gjennom analyse av dokumenter og tekster samt intervjuer og hvilke bevisste valg som er gjort underveis.

2.1 En kvalitativ studie

Denne studien har en fortolkningsbasert tilnærming som legger til grunn Jacobsen (2015) sin tese om at den sosiale virkelighet ikke er stabil, men endres kontinuerlig (Jacobsen, 2015, s. 27). Forsvarsvilje som begrep og fenomen er dynamisk og unikt i norsk sammenheng. Dette gjør at det kan være vanskelig å opparbeide seg kumulativ kunnskap, fordi fenomenet hele tiden endrer seg slik at gammel kunnskap mister relevans (Jacobsen, 2015, s. 28). Studien baserer seg også på Jacobsen (2015) sin tese om «Forståelsen av virkeligheten kan bare kartlegges ved at forskere setter seg inn i hvordan mennesker fortolker og legger mening i spesielle sosiale fenomener» (Jacobsen, 2015, s. 28). Empirien som samles inn og danner grunnlaget for studien må derfor ses i en større sammenheng og forståelsesramme.

For å analysere det unike og dynamiske begrepet forsvarsvilje i en større sammenheng, er det derfor nødvendig at studien dekker en lengre tidsperiode med et overordnet perspektiv. Innenfor samfunnsvitenskapelig metode beskrives det flere ulike perspektiver det er mulig å velge mellom når man skal studere et fenomen, og valget av perspektiv har stor betydning for hvilke sider av virkeligheten man avdekker (Johannessen et al., 2009, s. 50). Studien har av den grunn valgt å se på begrepet og fenomenet forsvarsvilje fra et makroperspektiv. Motsatsen er å undersøke forsvarsvilje fra et mikroperspektiv, hvor det eksempelvis gjennomføres en studie på hvordan forsvarsvilje forstås på individuelt nivå. Basert på oppgavens problemstilling er ikke ansett som hensiktsmessig, relevant eller ønskelig å fokusere på mikroperspektivet. Studien gjennomføres derfor som en kvalitativ studie med en åpen og induktiv tilnærming. Studien skal baseres på relevante funn gjort i

dokumentundersøkelser av offentlige dokumenter og eksisterende forskning, samt gjennom intervjuer av flere sentrale personer og aktører sett i et totalforsvarsperspektiv.

2.2 Dokumentundersøkelse

For å kunne analysere hvilken betydning forsvarsvilje-begrepet har i dag, er det nødvendig å forstå den historiske betydningen av begrepet. En gjennomgang av relevant litteratur er vesentlig for enhver studie, og med en strukturert gjennomgang skaper dette et grunnlag for å fremme kunnskap. Webster og Watson (2002) beskriver dokumentundersøkelsens viktige funksjon gjennom at det legger til rette for teoriutvikling, lukker områder der det finnes en mengde forskning, og avdekker områder hvor forskning er nødvendig (Webster & Watson, 2002). Jacobsen (2015) beskriver blant annet to situasjoner hvor dokumentundersøkelse egner seg, og som vurderes til å være særlig relevante for denne studien. For det første egner dokumentundersøkelse seg når det er umulig å samle inn primærdata. For det andre er dokumentundersøkelse godt egnet når vi ønsker å få tak i hva mennesker faktisk har sagt eller gjort (Jacobsen, 2015, s. 170). For å svare på oppgavens problemstilling er det ikke mulig å samle inn primærdata for hele perioden. Derfor blir sekundærdata, gjennom å se til tidligere forskning avgjørende for å undersøke hvilken betydning forsvarsvilje har hatt for tidsperioden studien skal dekke. Det sistnevnte er spesielt gjeldende for tidsperioden fra 1945 til 1990.

Studiens dokumentundersøkelse deles videre inn i tre grupper. Første del av datagrunnlaget er basert på eksisterende forskning på temaet. Denne forskningen omhandler hvordan begrepet ble brukt og forstått, og hvorfor dette var viktig fra et historisk perspektiv. Andre del av datagrunnlaget bygger på et utvalg av offentlige dokumenter for perioden etter den kalde krigen og frem til i dag, i første rekke forsvarskommisjoner og langtidsplaner for forsvarssektoren, samt andre relevante stortingsdokumenter som eksempelvis skriftlige og muntlige stortingshøringer. Tredje del av datagrunnlaget tar utgangspunkt i dagens sikkerhetspolitiske situasjon. Dette er forskningsbaserte publiseringer og artikler som diskuterer tematikken. Oppgaven er i sin helhet basert på åpne kilder.

Datainnsamling og dokumentsøk

Datainnsamling for tidsperioden 1990-2022 er gjennomført som et dokumentsøk i de offentlige databasene hos regjeringen.no og stortinget.no. Begrepet *forsvarsvilje* er benyttet som søkeord og utgangspunktet for datainnsamlingen. Søkeordet *forsvarsvilje* ga totalt 124 treff i disse databasene. Databasene innebefatter dokumenter fra perioden 1990 til 2022.

	Innholdstype	Tema	Departement	Tidsperiode
Regjeringen 25 treff	Meldinger (5) NOU'er (6) Proposisjoner (16)	Europapolitikk (1) Forsvar (5) Kampfly til Forsvaret (1) Kommuner og regioner (1) Samfunnssikkerhet og beredskap (1) Økonomi og budsjett (5)	Forsvarsdepartementet (17) Justis- og beredskapsdepartementet (5) Kommunal og moderniseringsdepartementet (1) Kulturdepartementet (2)	2020 (1) 2016 (2) 2015 (1) 2012 (1) 2011 (1) 2010 (1) 2009 (3) 2008 (2) 2007 (1) 2006 (1) 2005 (2) 2002-2004 (3) 1990-1996 (6)
	Innholdstype	Tema	Sakstype	Tidsperiode
Stortinget 99 treff	Innstillinger (27) Proposisjoner (16) Meldinger (5) NOU'er (4) Høringer (4) Skriftlige spørsmål (1) Representantforslag (1)	Forsvar (74) Utenriksaker (45) Finanser (34) Samfunnssikkerhet (8) Statsforfatning (5) Innvandrere (4) Lokalforvaltning (3) Miljøvern (3) Likestilling (3) Statsforvaltning (3) Rettsvesen (2) Forskning (2) Menneskerettigheter (2) Energi (2) Næringsliv (2) Polarområder (2) Helsevesen (2) Samferdsel (2) Kultur (2) Utdanning (1) Landbruk (1)	Sak i plenum (42) Budsjettsak (34) Lovsak (8) Spørsmål og interpellasjoner (5)	Siste år (7) 2020-DD (17) 2010-2019 (32) 2000-2009 (37) 1990-1999 (13)

Tabell 1– Oversikt over resultatet fra datainnsamling på www.regjeringen.no og www.stortinget.no (Siste søk gjennomført 27. april 2022)

Dokumentene fra databasene er systematisk gjennomgått og analysert med sikte på å, identifisere hvordan begrepet er benyttet, hvorfor det anses å være viktig, og om det omtales, hvordan og hvorvidt forsvarsviljen kan eller bør påvirkes. Tabelloversikten over representerer også et potensielt utgangspunkt for videre analyse av når begrepet er benyttet, hvem som bruker begrepet og i hvilken sammenheng og kontekst forsvarsvilje-begrepet benyttes.

2.3 Intervju og respondenter

Kvalitative intervjuer utgjør andre del av studiens kildegrunnlag, og er benyttet med sikte på å oppnå en dypere forståelse av begrepet og fenomenet i dag. I forskningsprosessen har intervjuobjektene perspektiver vært av stor betydning og helt avgjørende for å kunne gi et mest mulig helhetlig svar på studiens problemstillinger. Intervjuobjektene er personer i og utenfor Forsvaret som selv har forsket på temaet, eller som gjennom egen erfaring og/eller sin egen funksjon er i en posisjon til å presentere relevant informasjon og gi dypere innsikt. Utvalget av respondenter (intervjuobjekter) er gjennomført basert på en kombinasjon av to utvalgskriterier som er definert som «bredde og variasjon» og «informasjon» (Jacobsen, 2015, s. 181). Det har vært viktig å kombinere disse

utvalgskriteriene for å dekke en variasjonsbredde i perspektivene. For å oppnå dette er det gjennomført totalt ni intervjuer med aktører som representerer både den militære og sivile delen av totalforsvaret. Den enkelte respondent (intervjuobjekt) er, som allerede nevnt, vurdert til å ha svært gode forutsetninger for å kunne formidle betydningsfull innsikt relatert til problemstillingene. Fem av respondentene kommer fra forsvarssektoren og dekker det militærstrategiske, operasjonelle og taktiske nivået. Intervjuobjektene i denne kategorien er følgende personer: forsvarssjef general Eirik J. Kristoffersen, tidligere forsvarssjef general (p) Sverre Diesen, sjef for Forsvarets operative hovedkvarter (FOH) generalløytnant Yngve Odlo, sjef for Heimevernet generalmajor Elisabeth G. Michelsen og J-5 ved FOH oberst Terje Bruøygaard. Det er i tillegg gjennomført fire intervjuer som dekker sivile side. Intervjuobjektene i denne kategorien er følgende personer: forsker ved Forsvarets høyskole Magnus Håkenstad, fagdirektør for totalforsvar ved Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap (DSB) Ingunn Moholt, politisk rådgiver til forsvarsministeren og senterpartipolitiker Marie Vallestad Lamo, samt tidligere generalsekretær for Norges Forsvarsforening, Christian Bugge Hjorth.

Alle intervjuene ble gjennomført som digitale møter i perioden fra 24. januar 2022 til 28. februar 2022, hvor åtte av ni intervjuer ble gjennomført før Russland invaderte Ukraina 24. februar 2022. Marie Vallestad Lamo var den eneste respondenten som ble intervjuet etter at krigen i Ukraina startet. Intervjuene fokuserte på to hovedtemaer som også reflekterer studiens to problemstillinger. Første tema hadde til hensikt å utforske respondentens (intervjuobjektets) egen forståelse og bruk av forsvarsvilje-begrepet. Det andre temaet utforsket hva respondentene mente om viktigheten av den norske forsvarsviljen og hvordan den eventuelt kunne påvirkes. Det digitale intervjuet kan kritiseres for å ikke skape en åpen og trygg ramme for gjennomføring av selve intervjuet. For denne studien er dette uansett ikke ansett som en stor risikofaktor som kunne svekke kvaliteten på intervjuene. Flere av intervjuobjektene er aktive personer i den offentlige debatten, de er fortrolige med digital interaksjon og tematikken som ble adressert vurderes ikke til å være av sensitiv karakter for noen av dem. Respondentene fikk i forkant av det digitale intervjuet tilsendt en intervjuguide, slik at de hadde innsikt i hvilke spørsmål som skulle stilles, samt informasjon om at det ville bli gitt mulighet for sitatsjekk etter at intervjuet var ferdig transkribert.

3 Betydningen av forsvarsvilje 1945-1990

Kapittel tre analyserer hvordan begrepet forsvarsvilje ble brukt og forstått i perioden mellom den andre verdenskrig og til den kalde krigens slutt. Innledningsvis beskrives selve utgangspunktet, gjennom å presentere et sikkerhetspolitisk overblikk og videre beskrive hva som kjennetegnet forsvarspolitikken i denne tidsperioden. Deretter presenteres en analyse av selve begrepet forsvarsvilje, og hvordan begrepet ble fylt med innhold. Deretter beskrives det hvorfor begrepet ble ansett å være viktig, og hva myndighetene gjorde for å påvirke og utvikle en sterkest mulig forsvarsvilje i Norge.

3.1 Sikkerhetspolitisk overblikk 1945-1990

Erfaringene fra andre verdenskrig viste at Vesten måtte stå mer samlet i fremtiden. Internasjonalt samarbeid, diplomati og et ønske om varig fred ble viktig etter en periode med mye brutalitet, lidelse og død som preget Europa i perioden 1940-1945. Troen var sterk på at internasjonalt samarbeid skulle forebygge en ny *total krig*.² Opprettelsen av FN i 1945 og NATO i 1949 var helt sentralt i denne sammenheng. Disse institusjonene skulle bidra til mindre krig og konflikt, føre til større samhold og mer stabilitet. Allikevel tok det ikke mange år før en ny blokkdeling oppsto, og kaldkrigsepoken var derfor preget av gjennomgående høy internasjonal spenning med sterke ideologiske motsetninger. «Under den kalde krigen var de to maktblokkene ledet av stater som sto i særklasse med hensyn til makt og ressurser - supermaktene USA og Sovjetunionen» (Skogrand & IFS, 2004, s. 362). Norge var en småstat i et stormaktsspill, som forsøkte å ivareta sin sikkerhet gjennom NATO-medlemskapet og den tette knytningen til USA, og samtidig gjennom å ha et greit naboforhold til hovedmotstanderen Sovjetunionen. Overbevisningen om at Norge ville bli dratt inn i en ny krig eller konflikt mellom supermaktene var stor, basert på erfaringene fra andre verdenskrig (Haaland et al., 2021, s. 162).

Hovedlinjene for Norges sikkerhetspolitikk i denne perioden kan oppsummeres som en tosidig sikkerhetsstrategi. Den ene siden av strategien gikk ut på å drive «avskrekking og beroligelse» overfor Sovjetunionen. Den andre siden gjaldt forholdet til NATO og USA, og er beskrevet gjennom begrepsparet «integrasjon og avskjerming» (Tamnes & Eriksen, 1999). Norge integrerte seg med NATO og USA på mange områder for å avskrekke, samtidig som norske myndigheter avskjermet seg fra *for* tett integrasjon med NATO og USA, blant annet gjennom blant annet selvpålagte restriksjoner.

² "Total warfare (total krig): A war that is unrestricted in terms of the weapons used, the territory or combatants involved, or the objectives pursued, especially one in which the laws of war are disregarded" (Dictionaries, 2002)

Tanken var at dette ville berolige sovjeterne i øst. Strategiene har bidratt til å skape konsensus for Norges sikkerhets- og forsvarspolitik, og kan også sies å ha vært vellykket all den tid Norge har bidratt til relativt lav spenning i nord og unngått store konflikter med naboene i øst (Bragstad, 2016).

3.2 Norsk forsvarspolitik 1945-1990

Innledningsvis var forsvarskonseptet sentrert rundt offensiv luftmakt som skulle bidra til NATO-alliansens massive gjengjeldelsesstrategi. Men, fra tidlig i 1960-årene startet utbyggingen av det mer defensive invasjonforsvaret. Dette var i tråd med NATO sin strategidring som bestod i en mer fleksibel respons ved en eventuell sovjetisk aggresjon. Forsvarskonseptet ble til et invasjonforsvar basert på totalforsvaret, maksimal utnyttelse av allmenn verneplikt og et omfattende beredskaps- og mobiliseringssystem (Haaland et al., 2021, s. 178). Konseptet hadde bred politisk og folkelig appell, og bygde på en tanke om at staten skulle mobilisere store deler av befolkningen for direkte å forsvare norsk territorium (Friis, 2021).

Oppbyggingen av et sterkt nasjonalt forsvar krevde store ressurser. Norge fikk etter krigen betydelig økonomisk støtte gjennom våpenhjelpen,³ i tillegg til at det ble tatt i bruk materiell og infrastruktur som tyskerne hadde etterlatt seg etter den andre verdenskrig (Haaland et al., 2021, s. 183). Dette var viktige økonomiske faktorer som til sammen gjorde at et lite land som Norge hadde ressurser til å bygge ut et stort invasjonforsvar.

Så lenge den sikkerhetspolitiske situasjonen medførte at Norge sto ovenfor en eksistensiell trussel og Norge hadde et forsvar basert på defensivt invasjonforsvar, var det en forutsetning at en stor del av befolkningen skulle ta personlig del i forsvaret av landet. Dette gjorde at forsvarsviljen fikk en sentral og avgjørende rolle i forsvarskonseptet og forsvarspolitikken for øvrig.

3.3 Forsvarsviljens sentrale rolle i forsvarspolitikken

Efaringene fra krigen og oppgjøret

Efaringene fra perioden rundt 9. april i 1940 viste at nøytralitetsprinsippet ikke lenger var et prinsipp Norge kunne holde fast ved. Forsvaret var da helt klart blitt nedprioritert og samtidig utdatert. I tillegg var det norske folk uforberedt. Dette gjorde at store deler av befolkningen var tilskuere til tyskernes inntog i Norge da krigen startet. Med bakgrunn i dette ble «Aldri mer 9 april!» slagordet,

³ Marshallplanen, også kjent som Marshall-hjelpen er betegnelsen på Det europeiske gjenreisningsprogrammet (The European Recovery Program) etter andre verdenskrig (Pharo, 2020).

og fra et politisk ståsted var det avgjørende at Norge aldri igjen skulle sette seg i en situasjon som var lignet den Norge opplevde i 1940. Selv om angrepet på Norge 9. april 1940 kom overraskende, var det allikevel et mindretall som utøvde motstand mot okkupasjonsmakten. Dette mindretallet økte gradvis gjennom krigens forløp. Den gradvis tiltakende motstanden synliggjør at det i deler av den norske befolkningen eksisterte en forsvarsvilje som var tuftet på dette mindretallets frihetslengsel, mot og offervilje (Njølstad, 2020).

I etterkrigstiden var det derfor delte meninger om hvorvidt Norge hadde stått sammen som nasjon mot den tyske okkupanten. Etterkrigsårene ble preget av at nasjonsbygging var høyt prioritert, men det var også en tid for oppgjør og straff. Oppgjøret etter krigen ga utslag i særdeles strenge straffetiltak og det ble trukket et skarpt skille mellom *gode nordmenn* og *forrædere* (Ulriksen, 2002, s. 172). Det ble aldri gitt tilgivelse for dem som valgte feil side under krigen, noe som medførte at enkelte deler av befolkningen delvis eller helt ble ekskludert fra samfunnet. Eksempler på slike grupper var medlemmer av Nasjonal samling (NS), frontkjemperne, kvinner som giftet seg med tyskere - *tyskertøsene* - og krigsbarna, samt andre grupper som hadde støttet tyskerens tilstedeværelse i Norge under krigen. Ståle Ulriksen beskriver perioden etter krigen som «den nasjonalpsykologiske bearbeidelsen» og behandlingen av andre verdenskrig, samtidig som den kalde krigen pågikk for fullt (Ulriksen, 2002, s. 166). Skillet som ble skapt genererte og kommuniserte en forventning om at *gode nordmenn* skal og vil stå opp for Norges sunne og gode verdier som fred, frihet og demokrati. Innstilling fra Forsvarskommissjonen av 1946 beskriver forsvarsvilje som «en positiv innstilling til samfunnet i det hele» (Forsvarskommissjonen av 1946, 1949). Samme kommisjon synliggjør også hvilken forventning man har til det norske folk og verdien av folkets forsvarsvilje:

En positiv forsvarsvilje er den del av en positiv innstilling til samfunnet i det hele. Mennesker som i dag føler seg i protestholdning til samfunnet vil ikke kunne være levende interessert i dets forsvar. Det er derfor av stor betydning for landets forsvar at samfunnet så vidt mulig blir slik ordnet at ikke større eller mindre grupper lever i følelsen av en protestholdning til samfunnet. Hvis samfunnet lar enkelte grupper leve under forhold som skaper negativ holdning, vil dette alltid skape usikkerhet og svekke landets forsvar. (Forsvarskommissjonen av 1946, 1949, s. 89)

Nasjonsbygging og forsvarsvilje

Innstilling fra Forsvarskommissjonen av 1946 løftet frem den sikkerhets- og forsvarspolitiske verdien av velferdsstaten. Forsvarsmodellen skulle derfor bygges på en bred folkelig deltagelse, lik byrdefordeling og en sterk tiltro til staten og samfunnet i stort. Det var også viktig fra et politisk

ståsted å finne den gode balansegangen mellom ressurser som benyttes for å gjenreise Forsvaret og for å gjenreise nasjonen i økonomisk- og sosial forstand, når et nytt forsvarskonsept skulle utarbeides (Ulriksen, 2002, s. 168).

Det beste og det sundeste grunnlag for forsvarspolitikken er at folket har og vet med seg selv at det har, noe å forsvare. (St. meld. nr. 32, 1945-1946, s. 4)

Ulriksen (2002) argumenterer for at det etter krigen var ansett som nødvendig å utvikle et forsvarskonsept som kunne samle hele samfunnet og skape integrasjon. Politikken tok sikte på å bygge ut demokratiet på en slik måte at det fikk en solid forankring i folkets bevissthet (Ulriksen, 2002, p. 188). Dette synliggjøres også senere i denne perioden gjennom ny forsvarskommisjon av 1974, hvor politikken tok sikte på å skape politisk og sosial stabilitet innenfor landets grenser:

I et demokratisk samfunn er Forsvaret avhengig av en bred oppslutning fra folket. En positiv forsvarsvilje forutsetter en positiv innstilling til det samfunn en lever i. Det er ønsket om å opprettholde et visst samfunnsmønster og livsform som skaper vilje til å verne samfunnet. En politikk som tar sikte på å bygge ut demokratiet på en slik måte at det får en solid forankring i folks bevissthet, og som kan bidra til å skape politisk og sosial stabilitet innenfor landets grenser, vil styrke folkets forsvarsvilje. (Bye, 1978, s. 205)

I norsk sikkerhets- og forsvarspolitik etter den andre verdenskrig var forsvarsviljens betydning selve forutsetningen for at det vernepliktsbaserte mobiliseringsforsvaret skulle fungere. Forsvarsviljen utgjorde under den kalde krigen et sentralt element i diskusjonene og tankevirksomheten som pågikk og som omhandlet hvordan en småstat som Norge skulle forsvare seg i en krig mellom stormaktene. Det abstrakte begrepet *forsvarsvilje* ble ansett for å være et psykologisk særtrekk ved den norske befolkningen og Norges komparative fortrinn under den kalde krigen (Håkenstad, 2010).

3.4 Begrepet fylles med innhold

Den norske forsvarstradisjonen og forsvarsvilje

Ståle Ulriksen argumenterer for at den norske forsvarstradisjonen ble skapt gjennom en selektiv fremstilling av norsk forsvarshistorie:

Forsvarstradisjonen er delvis et resultat av hvilke historiske erfaringer man har vært opptatt av, eller valgt å fremheve. Delvis av politiske og militære valg som ofte har vært basert på

utvalgte historiske erfaringer, egne eller andres. Dermed er denne tradisjonen et konstruert fenomen. Den er skapt for et formål. (Ulriksen, 2002, s. 25)

Ulriksen argumenterer for at den norske forsvarstradisjonen er skapt gjennom fokus på et sett av oppfatninger, holdninger og verdier som definerer Forsvarets rolle og plass i det norske samfunnet. Videre er hans påstand at den norske forsvarstradisjonens budskap først og fremst handler om å knytte Forsvaret og nasjonen sammen, noe som har gjort Forsvaret til et instrument for nasjonal integrasjon (Ulriksen, 2002, s. 267). Dette konstruerte fenomenet var med på å gjenreise Norges forsvar etter krigen, hvor koblingen mellom staten, folkets forsvarsvilje og nasjonens territorium sto helt sentralt i forsvarspolitikken. Gitt denne tankemåten ble den norske forsvarsmodellen bygget på statens mobilisering av store deler av befolkningen for direkte å forsvare Norges suverenitet og selvstendighet (Friis, 2021). Fremstillingen av den norske innsatsen under den andre verdenskrig ble derfor avgjørende, da fremstillingen fikk stor betydning for den norske forsvarsviljen. I 1986 uttrykte daværende statsminister Kåre Willoch hvor sterk betydning forsvarsviljen på dette tidspunktet hadde for Norge. Sitatet synliggjør hvordan det historiske perspektivet ble trukket inn for å fremheve begrepets betydning:

I et levende demokrati krever forsvarstanken en vedvarende innsats og aldri sviktende årvåkenhet: Vår historie har lært oss, fra vikingenes århundrer og helt frem til vår egen tid, hva en livskraftig forsvarsvilje betyr for vårt land når det virkelig røyner på. (Ellingsen et al., 1986, s. 14)

Fra heltenes forsvarsvilje til folkets forsvarsvilje

Rett etter krigen ble historiene om den norske krigføringen våren 1940 og den motstandskampen enkelte grupper i den norske befolkningen utkjempet under okkupasjonen, dratt frem som eksempler på de *gode nordmenn*. Historier om nasjonens *få* helter ble først fremhevet gjennom eksempelvis oberst Birger Erichsens valg om å senke «Blücher», den sivile motstanden, «gutta på skauen», sabotasjevirksomheten og krigsheltene (Ulriksen, 2002).

Utover i etterkrigstiden ble etter hvert den norske krigføringen tonet ned. Den kom i bakgrunnen av hverdagshistoriene fra krigen. Historiefortellingene om folkets helter fra krigen og selve voldsutøvelsen utført av noen få, ble byttet ut med fortellinger om det kollektive og dagliglivet under okkupasjonen. Resultatet ble etter hvert at nordmenn under den andre verdenskrig i økende grad ble betraktet som et folk *av* helter heller enn et folk *med* helter (Ulriksen, 2002, s. 183).

Historiefortellingene som ble fremstilt gir derfor et inntrykk av at forsvarsvilje var noe man fant hos

en enhetlig norsk nasjon. Historiene om de norske krigsidealene ble dratt frem og dyrket som en form for norsk nasjonalisme som skulle styrke befolkningens forsvarsvilje. Ståle Ulriksen (2001) er en av dem som har vært mest fremtredende i å kritisere den norske, nasjonalistiske fremstillingen av innsatsen under krigen. Fra Ulriksens perspektiv ble historiefortellingene fremstilt unyansert og ble benyttet rent instrumentelt for å bygge oppunder forsvarsviljen og for å samle nasjonen, samtidig som norske myndigheter unnlot å trekke ut militær kunnskap som kunne vært til nytte for fremtidig utforming av Forsvaret, og/eller samfunnet for øvrig (Ulriksen, 2001, s. 224-225). Tidligere forsvarsminister Alf Jakob Fostervoll har synliggjort hvordan denne fremstillingen ble dyrket frem hos det norske folk:

Vi har mange eksempler på denne sterke, levende forsvarsviljen i folket vårt. Under krigen så vi, og jeg er ikke i tvil om at vi ser det igjen om noen angriper oss, at forsvarsviljen skaper en bred og ukuelig motstand. (Ellingsen et al., 1986, s. 18)

En motsats til Ulriksens perspektiv er å argumentere for at effekten av heltenes forsvarsvilje og motstandskampen utført av «noen få», var viktig for Norges anseelse etter krigen og synliggjorde viktigheten av en norsk forsvarsvilje. «Det er grunn til å understreke, etter erfaringene i denne krig at en innbitt vilje til å kjempe videre selv etter militært nederlag og okkupasjon, er en viktig del av et lite lands forsvarsberedskap» (St. meld. nr. 32, 1945-1946, s. 3). Selv om bare et mindretall av befolkningen tok aktivt del i denne motstandskampen under krigen, vil studien argumentere for at den norske motstandskampen har hatt stor betydning for det norske selvbildet under og etter krigen. Dette baserer studien særskilt på tre ting med bakgrunn i Olav Njølstad sin beskrivelse av betydningen av den norske motstandskampen (Njølstad, 2020).

For det første bidro motstandskampen til å forsvare de norske humanistiske verdiene mot fiendens nazifiseringsforsøk og bidro til å opprettholde moralen i det norske folk gjennom fem år med okkupasjon. For det andre skapte motstandskampen også et forstyrrende element for okkupanten som medførte at fienden ikke fikk fri tilgang til befolkning, infrastruktur og industri uten en viss motstand. For det tredje bidro motstandskampen til at frigjøringen i 1945 ikke framsto utelukkende som en gave fra andre, men også som et resultat av en genuin og selvoppofrende norsk innsats (Njølstad, 2020). Basert på denne analysen vil studien argumentere for at Ulriksen har rett i mye av sin fremstilling av historien. Samtidig vil studien påpeke at motstandskampen, synliggjort gjennom heltenes forsvarsvilje, i Norge under krigen allikevel hadde en viktig effekt. Den synliggjør at selv når et mindretall av befolkningen aktivt deltar i motstandskampen, så kan krigsheltens forsvarsvilje få stor betydning for en nasjons selvilde og ettermæle.

Forsvarsvilje og totalforsvar

Den siste krigs erfaringer har tydelig vist at kvantiteten av de væpnede styrker ikke alene er avgjørende for et lands forsvarsevne. Bak disse må stå et samfunn som er slik organisert at det kan føre en total krig, det vil si at forsvar og næringsliv, forsvar og folk må virke sammen i en slagkraftig enhet. (St. meld. nr. 32, 1945-1946, s. 9)

Totalforsvaret hadde, ifølge Håkenstad (2019), to viktige hovedaspekter ved seg: sentral styring og folkelig deltagelse. «Den væpnede dugnaden skulle ikke være en spontan folkereisning; den skulle være planlagt, organisert og styrt av de rette myndigheter» (Håkenstad, 2019, s. 30). Dette innebar en bred folkelig deltagelse og en sterk tiltro til sentralstyringens kraft. Gjennom nøye planlegging skulle befolkningen organiseres til forsvar av landet. Totalforsvaret gikk enkelt forklart ut på at det sivile samfunnet skulle støtte opp om det militære forsvaret og beskytte befolkningen i krigstid. Dette konseptet var inspirert av innsatsen⁴ under andre verdenskrig og tett knyttet til tanken om at også en ny krig ville bli *total*. Forsvarskommisjonen av 1974 synliggjorde den tette knytningen mellom totalforsvaret og troverdigheten til Norges forsvarsevne og -vilje:

Slik vårt totalforsvar er bygget opp, er det en meget nær sammenheng mellom det militære forsvar og det sivile. Det er totalforsvaret som helhet som gir uttrykk for vår evne og vilje til forsvar, og det er totalforsvarets motstandskraft som danner grunnlaget for troverdigheten av vår forsvarsevne og forsvarsvilje. (Bye, 1978, s. 202-203)

Forsvarskonseptet innebar at det militære forsvaret og det sivile samfunnet deltok sammen i forsvaret av landet, med en åpenhet og forventning om at det militære forsvaret ikke kunne løse sine oppgaver uten nært samvirke med det sivile samfunn. Dersom Forsvaret ble satt på krigsfot, regnet norske myndigheter med å dra store vekslere på det sivile samfunn i forsvarsplanleggingen. Eksempelvis gjennom å utnytte det enorme overskudd av ressurser som samfunnet disponerte i fred, fra kjøretøy, sambandsnett til industri og etter hvert oljeressurser. Derfor ble også verneplikten sentral for totalforsvaret, fordi man mente at uten den alminnelige verneplikt, som innebar at de fleste virksomheter i samfunnet var gjennomsyret av folk med militær utdannelse og erfaring, ville totalforsvaret neppe virke (Ellingsen et al., 1986, s. 75).

Totalforsvaret, med invasjonforsvaret i sentrum, innebar en tett integrasjon mellom samfunnet og Forsvaret som passet godt for mange interessenter. Deler av norsk industri produserte våpen og andre varer til Forsvaret, og sørget for vedlikehold og oppgraderinger av materiellet. I mange

⁴ Erfaringene fra krigen knyttet til organisasjonene MILORG og SIVORG (Njølstad, 2020)

kommuner ble Forsvaret hjørnesteinsbedrifter og sikret faste jobber, næringsliv og faste skatteinntekter til kommunene. Kommunale tjenester som skole- og helseinstitusjoner ble opprettholdt og kom også lokalbefolkningen til gode. Utbygging og vedlikehold av samferdsel ble begrunnet med Forsvarets behov (Haaland et al., 2021, s. 182).

Etableringen av totalforsvarstankegangen medførte at Forsvaret og sivilsamfunnet var tett sammenvevd, noe som vedlikeholdt og styrket forsvarsviljen i «hele folket» isolert sett, men som over tid presenterte seg som forsvarspolitiske utfordringer. Den tette integrasjonen mellom Forsvaret og sivilsamfunnet medførte at det nærmest var umulig å gjøre endringer i forsvarspolitikken uten at det fikk store konsekvenser for mange andre politikkområder (Haaland et al., 2021, s. 182). Forslag om endringer i strukturen førte til sterkt engasjement fra mulig berørte grupper og samfunn. Kommunene allierte seg med forsvarsansatte, forsvarsvennlige organisasjoner, fagorganisasjoner og media, og påvirket behandling av forslag fra forsvarssjefen og den til enhver tid sittende regjering. Dette medførte at det var krevende å gjennomføre endringer i forsvarsstrukturen, og få vedtak på Stortinget som gikk på omstilling, reduksjon og flytting av kapasiteter ble gjennomført. Resultatet ble at forsvarsstrukturen fortsatte å øke, men med en konsekvens at kvaliteten på strukturen sank. Samfunnets tette integrering med Forsvaret gjennom totalforsvaret skulle etter den kalde krigen vise seg å skape politiske konflikter og samfunnsengasjement.

3.5 Hvorfor ble forsvarsvilje viktig?

Forsvarsvilje – et svar på Norges problemer

På grunn av landets utstrekning og utsatte beliggenhet og den tynne befolkning vil Norge også i fremtiden i større utstrekning enn de andre Nato-land måtte basere forsvaret på mobiliseringsavdelinger. (St. prp. nr. 23, 1957, s. 21)

Sitatet viser at Norge «i større utstrekning enn andre» hadde behov for å basere sitt forsvar på mobiliseringsavdelinger. Under den kalde krigen ble det fra et politisk ståsted hevdet at Norge hadde «helt spesielle problemer» (Håkenstad, 2010, s. 51). Håkenstad (2010) sin analyse belyser at disse problemene var særlig knyttet til landets store geografiske utstrekning kombinert med en liten og spredt befolkning. Begrensede økonomiske og materielle ressurser ble også fremhevet, sammen med en utsatt beliggenhet sett i et geostrategisk perspektiv. Norge var også en liten stat i et storpolitisk maktspill, noe som ble trukket frem som en generell følelse av sårbarhet, men også som et resultat av erfaringene fra krigen. Mange av «problemene» kunne allikevel oppheves med riktige tiltak gjennom invasjonforsvaret (Håkenstad, 2010, s. 53). Et omfattende beredskaps- og

mobiliseringssystem skulle veie opp for en liten og spredt befolkning. Maksimal utnyttelse av allmenn verneplikt, totalforsvar og en utstrakt bruk av dugnadspregede løsninger skulle veie opp for begrensede økonomiske ressurser. En desentralisert struktur gjennom Hæren og Heimevernet skulle gi lokalkjennskap som ville være til forsvarernes fordel. Viktigere enn disse håndfaste faktorene ble allikevel forsvarsvilje (Håkenstad, 2010, s. 54).

Den særskilte norske forsvarsviljen ble ansett å være et faktum og ble sett på som «et norsk folkepsykologisk særtrekk» (Håkenstad, 2010, s. 55). Ulriksen (2002) argumenterer for at *forsvarsvilje* ble et avgjørende element for å veie opp for en del militære åpenbare svakheter, feil og mangler (Ulriksen, 2002). Forsvarsvilje var noe Norge hadde spesielt mye av og som kunne veie opp for noen av Norges helt spesielle problemer. Forsvarsvilje kan derfor argumenteres å ha blitt brukt for å forklare, men også gjerne bortforklare, en del åpenbare svakheter i det norske forsvaret.

Et forsvarskonsept der «Alle skal med»

For at invasjonforsvaret skulle virke og være effektivt, var konseptet avhengig av befolkningens samlede evne og vilje til å delta i motstandskampen. Dette skulle befolkningen gjøre enten som del av mobiliseringsforsvaret eller totalforsvaret. Det var en viktig forutsetning for at et lite land som Norge skulle kunne «oppretholde et nasjonalt militært forsvar sterkt nok til at det kunne virke krigsavvergende» (Børresen et al., 2004, s. 71). Derfor benyttet også politisk ledelse ordtaket «Alle skal med», som et symbol på den nasjonale dugnadsånden som en total krig på norsk jord ville kreve av innsats fra alle landets borgere. På denne måten kan vi si at det norske forsvarskonseptet var helt avhengig av høy forsvarsvilje. Håkenstad belyser videre forsvarsviljens plass i invasjonforsvaret:

Forsvarsviljen passet helt fantastisk inn i den verneplikts-, totalforsvars-, og mobiliseringsforsvarsbaserte modellen etter den andre verdenskrig. Og levde godt ved siden av de mer moderne profesjonaliserte høyteknologiske elementene som også kom inn i kaldkrigsforsvaret, som er en slags hybridmodell mellom et sveitsisk militsforsvar og et moderne forsvar. (Håkenstad, intervju)

Uten høy forsvarsvilje i folket ville ikke staten klare å mobilisere store deler av befolkningen for direkte å forsvare norsk territorium gjennom mobiliseringsforsvaret eller indirekte gjennom totalforsvaret. På en annen måte kan man si at «alle måtte med» for at forsvarskonseptet skulle virke slik det var tiltenkt. Uansett hadde forsvarskonseptet en bred politisk og folkelig appell, og bygde på en tanke om at staten skulle mobilisere store deler av befolkningen for direkte å forsvare norsk territorium (Ulriksen, 2002).

3.6 Hvordan kunne forsvarsviljen påvirkes?

Trusselbildet var med på å skape et narrativ som befolkningen kunne samle seg rundt; en ytre fiende som truet norske verdier og statssikkerhet. De utvalgte erfaringene og fortellingen fra krigen var også med på å skape et narrativ om den historiske forsvarsviljen som bodde i den norske befolkningen. Forsvarsviljen ble også sett på som en nasjonal og generell positiv holdning «til samfunnet i det hele» (Håkenstad, 2010, s. 54), som gjentatte ganger ble referert til i stortingsmeldinger, forsvarskommisjoner og fra norske myndigheter. En holdning som kombinerte menneskenes trivsel og respekt for samfunnets grunnleggende verdier med viljen og evnen til å forsvare verdiene når de var truet. Karsten Friis konkluderer i sin artikkel om «Forsvarspolitik og norsk identitet» at forsvarspolitikken i denne tidsperioden ble preget av norsk nasjonal identitet som var knyttet til koblingen mellom det norske folk og den krevende norske naturen, samt de norske verdiene som var knyttet til likhet, frihet og nøkternhet (Friis 2021). Dette ble først og fremst manifestert gjennom den allmenne verneplikten.

Forsvarsvilje og verneplikt

Håkenstad argumenterer for at verneplikten stod fjellstøtt politisk og ideologisk i Norge i kaldkrigsepoken (Håkenstad, 2010, s. 76). FFI-forsker Iver Johansen har beskrevet «Verneplikten som en ideologi» (Johansen, 2016), og hevdet at verneplikten fylte to helt bestemte hovedfunksjoner i den norske forsvarsmodellen: «en militært rasjonell ordning for å skrive ut mannskaper til forsvar av landet og en sosialt integrerende institusjon» (Johansen, 2016, s. 1). Under den kalde krigen var det bred politisk enighet om at verneplikten var viktig for forsvarsviljen og avgjørende for forsvaret av Norge. I stortingsmelding nr. 84 blir sammenhengen mellom verneplikt og forsvarsvilje beskrevet på følgende måte:

På grunn av vårt lands store utstrekning, liten og spredt befolkning og begrensede økonomiske ressurser, er det nødvendig å bygge vår forsvarsinnsats på mobiliseringsstyrker. Den alminnelige verneplikt må gi grunnlaget for etableringen av forsvarsstyrker i alle deler av landet. Verneplikten har også direkte sammenheng med forsvarsviljen i vårt folk. (St. meld. nr. 84, 1962-1963, s. 7)

Sitatet synliggjør den første hovedfaktoren for verneplikten slik som Johansen beskriver det: «Verneplikt som en rasjonell ordning for mobilisering av mannskaper» (Johansen, 2016), men viser også til hvilken særegen rolle verneplikten hadde for forsvarsviljen. Dersom den norske forsvarsmodellen hadde basert seg på eksempelvis atomvåpen og leiesoldater, hadde kanskje ikke

forsvarsvilje vært like viktig, men så var ikke tilfellet. Tvert imot ble det utviklet en forsvarsmodell med sterke elementer av folkeforsvar (Håkenstad, 2019). Verneplikten var sett på som selve grunnlaget for ressursmobilisering til Forsvaret og totalforsvaret, og det var ansett som det viktigste verktøyet for å påvirke forsvarens vilje i befolkningen. Den allmenne verneplikten ble kjerneelementet i den nasjonale forsvarsmodellen, og gjorde at store deler av den mannlige voksne befolkningen kunne mobiliseres, men også at store deler av samfunnet fikk et nært forhold til og inngående kjennskap til Forsvaret og forsvarssaken. Forsvarsminister Anders C. Sjaastad fra Høyre (Kåre Willochs regjering 1981-1986) formulerte det slik i 1980-årene:

For den enkelte betyr tjenesten en modningsprosess. Vernepliktsordningen er også en sosial smeltedigel hvis verdi ikke kan måles eller kvantifiseres. Like fullt kan det ikke herske tvil om at vi her har å gjøre med en ordning som er av vesentlig betydning for utviklingen av demokratisk bevissthet og sosialt samhold. (Ellingsen et al., 1986, s. 66)

Sjaastad synliggjorde her den andre hovedfaktoren for verneplikten, helt i tråd med hvordan Johansen har beskrevet det: «Verneplikten som en sosialintegrerende institusjon» (Johansen, 2016). Verneplikten var ment å gjelde alle menn, og fra politisk hold ble det forsterket av at det var enhver (mannlig) borgers rett og plikt til å verne om sitt land. Verneplikten ble sett på som en samfunnstjeneste som skulle være en modningsprosess og til det gode både for den enkelte og for samfunnet for øvrig. Samtidig ble vernepliktsordningen sett på som et kollektivt demokratiserende og sosialiserende tiltak som skulle bidra til økt forståelse for forsvarssaken, økt samhold i befolkningen og styrke forsvarens vilje totalt sett i det norske folk.

3.7 Oppsummering

Forsvarsviljen hadde en sentral rolle i forsvarspolitikken som et middel for nasjonsbygging. Den ble bygget gjennom fokus på den norske forsvarstradisjonen og gjennom den tette koblingen mellom stat, nasjon og territorium. Begrepet ble videre fylt med innhold gjennom et nøye utvalgt knippe av historiefortellinger fra den andre verdenskrig og gjennom etablering av den norske totalforsvarstankegangen. Forsvarsvilje ble ansett som viktig da den ble forstått som et folkepsykologisk særtrekk og som et svar på noen av problemene Norge hadde i sikkerhets- og forsvarspolitikken. Videre ble forsvarens vilje tidvis benyttet som forklaring på hva som kunne veie opp for åpenbare militære svakheter og mangler. Under den kalde krigen ble derfor forsvarens vilje brukt som en samlebetegnelse på den kollektive og individuelle viljen og nødvendigheten for at alle måtte bidra, kanskje best illustrert gjennom ordtakene «alle skal med». Som studien har vist, så var det

mange forhold som kunne påvirke forsvarsviljen i perioden 1945-1990, men viktigst var verneplikten. Verneplikten var et viktig virkemiddel som en rasjonell ordning i seg selv, men også som en sosialt integrerende institusjon i bredeste forstand.

4 Forsvarsviljens betydning i endring? 1990-2014

Kapittel fire analyserer hvordan begrepet forsvarsvilje ble brukt og forstått i perioden fra den kalde krigens slutt og frem til Russlands annektering av Krim i 2014. Innledningsvis presenteres et sikkerhetspolitisk overblikk og en beskrivelse av norsk forsvarspolitik som er representativt for perioden. Deretter presenteres en analyse av selve begrepet forsvarsvilje, og hvordan det ble fylt med innhold. Avslutningsvis beskrives det hvorvidt forsvarsvilje-begrepet fortsatt ble ansett å være viktig, og hvordan den eventuelt kunne påvirkes.

4.1 Sikkerhetspolitisk overblikk 1990-2014

Berlinmurens fall i 1989 og Sovjetunionens oppløsning i 1991 markerte slutten på den kalde krigen. Den internasjonale sikkerhetssituasjonen som hadde preget de siste 40 årene endret seg og den store ytre trusselen mot Norge var tilsynelatende borte. Perioden fra 1990 til 2000 var preget av tre hovedtrekk Haaland, Hobson og Bjerga har beskrevet som: fredsoptimisme, begrensede kriger og sammensatte trusler (Haaland et al., 2021, s. 184-185). Med fredsoptimismen kom en bekymring for det norske folks engasjement og vilje til fortsatt å satse på et norsk forsvar. Uten en klar trussel mot landet mistet Forsvaret oppslutning og status. De begrensede krigene, som ble dominerende fra midten av 1990-tallet, skapte samtidig frykt og usikkerhet og medførte at stadig flere stilte seg spørsmålet: Hva er poenget med et dårlig utrustet og trent invasjonforsvar hjemme i Norge? De nye sammensatte truslene skapte en usikkerhet om hva «norsk sikkerhet» faktisk innebar. Det sammensatte trusselbildet bidro til å utvide selve sikkerhetsbegrepet,⁵ fra ikke lenger bare å omhandle statlig sikkerhet, men nå også samfunnssikkerhet og individuell sikkerhet (Haaland et al., 2021, s. 188).

Terrorangrepene mot USA den 9. september 2001 førte for første gang til at et land utløste Atlanterhavspaktens artikkel 5 for å håndtere en situasjon utenfor medlemslandenes territorium. Sikkerhetspolitisk har Norge, fra et historisk perspektiv, vært negativ til at NATO skulle bidra utenfor

⁵ Sikkerhetsbegrepet ble utvidet til å omhandle både statssikkerhet og samfunnssikkerhet. Statssikkerhet defineres som: Sikkerhetsbehov knyttet til statens eksistens, suverenitet og integritet (Forsvarsdepartementet & Justis- og beredskapsdepartementet, 2018, s. 12). Samfunnssikkerhet defineres som: Samfunnets evne til å verne seg mot og håndtere hendelser som truer grunnleggende verdier og funksjoner og setter liv og helse i fare. Slike hendelser kan være utløst av naturen, være et utslag av tekniske eller menneskelige feil eller bevisste handlinger (Meld. St. 5, 2020-2021, s. 11).

alliansens grenser, men da artikkel 5 ble utløst i 2001 var det viktig for Norge å fremstå som en god alliert. Alliansedimensjonen gjennom «å være en god alliert» var det første og viktigste målet i denne perioden: primært gjennom å støtte USA og bidra til å sikre NATOs relevans (Godal, 2016, s. 9).

Dernest var selve «Kampen mot terror» det neste målet: å bidra til internasjonal terrorbekjempelse ved å hindre at Afghanistan igjen ble et arnested for slik terror og gjennom dette avverge et terrorangrep mot det norske samfunnet (Godal, 2016, s. 9).

Terrorangrepene viste at tradisjonell militærmakt ikke nødvendigvis kunne ivareta borgernes trygghet og samfunnssikkerhet. Norsk sikkerhetsstrategi måtte inkludere samfunnssikkerhet på en annen måte enn før. Samfunnssikkerhet ble nå en del av den norske sikkerhetsstrategien på to måter. For det første skulle terrorister bekjempes der de holdt til for å avverge et angrep mot det norske samfunnet (Haaland et al., 2021, s. 200). Det forannevnte rettferdiggjorde Norges deltagelse i «kampen mot terror» og deltagelse i internasjonale operasjoner sammen med USA og NATO. For det andre fikk Forsvaret en større rolle i samfunnssikkerheten hjemme i Norge (Haaland et al., 2021, s. 201). Det tradisjonelle totalforsvaret fra den kalde krigen ble endret til et modernisert totalforsvar. Istedenfor at det sivile samfunnet skulle støtte opp om Forsvaret i en krigssituasjon, skulle Forsvaret nå støtte sivilsamfunnet i fredstid. Prinsippet om gjensidig støtte og samarbeid ble lagt til grunn for det moderniserte totalforsvaret (Haaland et al., 2021, s. 201).

4.2 Norsk forsvarspolitik 1990-2014

Til tross for den kalde krigens slutt og de nye utviklingstrekkene, holdt regjeringen og Stortinget gjennom store deler av 1990-tallet fast ved sikkerhetsstrategien som var utviklet under den kalde krigen (Haaland et al., 2021, s. 188). Dette medførte igjen at forsvarskonseptet og kjernen av invasjonforsvaret ble forsøkt opprettholdt. I perioden 1998-2001 var norsk forsvarspolitik i en brytningstid og behovet for en større omstilling av Forsvaret var uunngåelig (Bogen & Håkenstad, 2015). Årsaken til og behovet for en større omstilling beskrives i stortingsproposisjon nr. 45 på følgende måte:

Forsvaret befinner seg i en dyp og vedvarende strukturell krise. To grunnleggende ubalanser preger situasjonen: Forsvarets størrelse står ikke i forhold til de ressurser det blir tilført, og Forsvarets innretning er ikke egnet til å løse framtidens oppgaver. (St. prp. nr. 45, 2000-2001, s. 6)

Bakgrunnen for denne «dype og vedvarende» strukturelle krisen hadde tre hovedårsaker: økonomisk situasjon, nytt trusselbilde og nye oppgaver (Haaland et al., 2021, s. 201). For det første var Forsvaret

på konkursens rand. Forsvaret kostet for mye, samtidig som det viste seg å være dårlig egnet i møte med det nye trusselbildet. For det andre bidro det nye trusselbildet til behov for en endret og ny sikkerhetsstrategi hvor bidrag til internasjonale operasjoner ute og samfunnssikkerhetsoppgaver hjemme krevde et annet type forsvar enn hva invasjonforsvaret representerte. Forsvarets støtte til det sivile samfunn ble synliggjort gjennom «gjensidig støtte og samarbeid» og det moderniserte totalforsvaret. For det tredje innebar den nye sikkerhetsstrategien nye oppgaver for Forsvaret og disse oppgavene var invasjonforsvaret lite egnet til å løse. Særlig etter «9/11» ble det et stadig mer behov for operativ bruk av Forsvaret i fred, krise og krig (Haaland et al., 2021, s. 200).

Forsvaret gikk fra å være et invasjonforsvar til et innsatsforsvar med fokus på internasjonale operasjoner utenfor Norges grenser. Som belyst i kapittel tre, var Forsvaret tett vevd inn i samfunnet, som medførte at endringen av Forsvaret påvirket andre deler av offentlig sektor og «forsvarskommunene». Endringen av Forsvaret ble en av de mest omfattende endringene i offentlig sektor siden slutten av den andre verdenskrig (Botheim et al., 2006). Motstanden mot omstilling ble derfor stor blant enkelte grupper i politikken og blant befolkningen (Haaland et al., 2021, s. 208). Samtidig resulterte omstillingen i at Norge fikk et forsvar som var mer stridsdyktig og mobilt enn tidligere, og et forsvar som var bedre rustet til å løse denne tidsperiodens sikkerhetspolitiske utfordringer (Haaland et al., 2021, s. 211).

4.3 Betydningen av forsvarsvilje i endring?

Under den kalde krigen hadde forsvarsvilje-begrepet blitt fylt med et helt spesifikt innhold knyttet til den sikkerhets- og forsvarspolitiske situasjonen i kombinasjon med gjeldende forsvarskonsept. I perioden 1990-2000 ble likevel begrepet fortsatt brukt med sin opprinnelige betydning i forsvarssektorens langtidsplaner. I tidsperioden 2000-2007 er begrepet fullstendig fraværende i de offisielle styrende dokumentene som utgis fra forsvarssektoren. Studiens analyse har på akkurat dette punktet identifisert to overordnede forklaringer.

For det første bidro den endrede sikkerhetspolitiske situasjonen til at behovet for et stort mobiliseringsforsvar var mindre aktuelt i perioden. Behovet for at staten skulle bruke store ressurser på beredskap knyttet til en total krig, og et invasjonforsvar bygget på en storstilt mobilisering av befolkningen, var fra et politisk ståsted ikke lenger ansett som nødvendig. Siden forsvarsvilje-begrepet er tett knyttet til denne formen for forsvar og beredskap, ble begrepet derfor ikke ansett som relevant å bruke i langtidsplanen i denne perioden. For det andre var dette en tid preget av mye uro knyttet til omstillingsprosessen i Forsvaret: på politisk nivå, innad i Forsvaret og blant

«forsvarsvennene». Dette gjorde prosessen krevende, og det var det som gjorde at forsvarsviljebegrepet ble knyttet til motstand mot endring og ikke til hva som var det beste for Norges sikkerhets- og forsvarspolitik. Til tross for at begrepet ikke ble benyttet i forsvarssektorens offentlig styrende dokumenter i perioden 2000-2007, så ble forsvarsviljebegrepet fortsatt benyttet i stortingshøringer og i offentlige debatter.

Omstilling og «forsvarsvennene»

Fra den kalde krigen hadde det vist seg at omstilling av Forsvaret var en svært krevende prosess og det var vanskelig å få politisk gjennomslag for å endre Forsvaret. Det forannevnte kom som en direkte konsekvens av at Forsvaret var tett vevet inn i samfunnet. Omstillingen av Forsvaret skapte stor diskusjon og uenighet på politisk nivå, internt i Forsvaret og blant enkelte grupper i befolkningen.

Gjennom dokumentanalysen og en strukturert gjennomgang av treff på begrepet *forsvarsvilje* i stortingets skriftlige og muntlige høringer, kommer det frem at begrepet ofte ble benyttet som et forsterkende ord i argumentasjon mot større endringer av Forsvaret i denne perioden.

Hovedpunktene for motstanden kan knyttes til tre overordnede saker: motstand mot endring i invasjonforsvaret, motstand mot bruk av Forsvaret i internasjonale operasjoner, og distriktspolitisk motstand mot nedleggelse av baser i kommuner rundt om i landet (Haaland et al., 2021).

Forsvarsvilje ble brukt aktivt i forsvarsdebatten, og som et resultat av dette kunne begrepet bli oppfattet som et «politiserende» begrep. Det ble et begrep knyttet til en bestemt argumentasjon mot de endringene det politiske flertallet ønsket å gjennomføre. Bugge Hjorth fra Norges forsvarsforening gir en interessant beskrivelse av hvem som benyttet begrepet:

Begrepet forsvarsvilje brukes først og fremst av de som er positive til Forsvaret, av de som vil fremme Forsvaret og Forsvarets interesser. [...] I det daglige brukes begrepet forsvarsvilje mer for å skape aksept for å satse på Forsvaret, bruke penger på Forsvaret og gjerne også å skape et tryggere og mer robust samfunn». (Bugge Hjorth, intervju)

Med andre ord fikk begrepet omkring årtusenskiftet en mer politisk rolle og ble tillagt et mer politisk ladet meningsinnhold enn tidligere. På den ene side kan en si at begrepet hele tiden har hatt en politisk funksjon i å støtte opp under den forsvarspolitiske retningen Norge valgte etter andre verdenskrig. Ulriksen (2002) hevdet at det, under den kalde krigen, var en bred konsensuspolitikk som det var lite reell debatt om (Ulriksen, 2002). Dette stilte seg helt annerledes på starten av 2000-tallet og under den senere omstillingen av Forsvaret. Da ble det hardere politisk debatt om hvordan

Forsvaret skulle organiseres. Gruppen av mennesker som brukte begrepet i debatten hadde et høyt engasjement for (forsvars-)saken, men var ikke nødvendigvis positive til omstilling av Forsvaret og brukte da forsvarsvilje-begrepet til inntekt for sitt eget syn. Denne gruppen ble ofte omtalt som *forsvarsvennene* (Haaland et al., 2021, s. 194). Samtidig blir dette en forenklet fremstilling, og det kan argumenteres for at bildet er mer sammensatt. Ut fra hva denne studien så langt har identifisert, og i tråd med det Haaland, Hobson og Bjerga skriver, så kan *forsvarsvennene* kategoriseres i to grupperinger: de tradisjonelle *forsvarsvennene* og *forsvarsvennene* som var mer interesseredrevet (Haaland et al., 2021).

De tradisjonelle *forsvarsvennene* ønsket å opprettholde invasjonforsvaret. Hensikten var å opprettholde et mobiliseringsforsvar, bygget for et defensivt formål, til forsvar av Norges landterritorium. Motstanden mot endringen av Forsvaret fra denne grupperingen kan knyttes til spesielt tre områder: For det første var det en uttalt motstand mot å fjerne seg fra invasjonforsvaret i en tid der situasjonen i Russland var uavklart, og NATO samtidig reduserte sitt foravtrykk i Norge (Haaland et al., 2021, s. 208). For det andre var det motstand mot at Norge skulle benytte det militære virkemiddelet i internasjonale operasjoner og drive såkalte *krigseventyr* med stormaktene (Haaland et al., 2021, s. 210). Denne gruppen mente at Norge heller burde satse på fred og sikkerhetsarbeid gjennom FN og bygge et forsvar til vern av landet og norske interesser. For det tredje var det stor motstand mot å redusere verneplikten. En maksimal utnyttelse av verneplikten var fortsatt ansett som det viktigste verktøyet for å sikre en sterk forsvarsvilje i Norge (Radmann, 2000). Da den økonomiske krisen ble et faktum og det samtidig oppsto en etisk diskusjon knyttet til å sende vernepliktige soldater som var dårlig trente og utrustet i krig, ble det vanskeligere å argumentere for invasjonforsvaret (Haaland et al., 2021, s. 209). Denne gruppen endret etter hvert sitt syn på omstillingen og flertallet støttet istedenfor opp om reformen i tillegg til bruken av Forsvaret.

Den andre gruppen var en sterk interesseredrevet organisasjon, hvor motstanden mot endring kan sees på som en direkte konsekvens av at Forsvaret var tett vevd inn i samfunnet (Haaland et al., 2021, s. 209). En omstilling av Forsvaret medførte nedleggelse over hele landet og påvirket spesielt *forsvarskommunene* og forsvarsindustrien. Det var derfor ikke uvanlig at den lokale ordføreren og den lokale militære sjefen slo seg sammen i et forsøk på å stoppe en nedleggelse i *forsvarskommunene*, noe daværende forsvarsminister Bjørn Tore Godal har kalt for «det militær-kommunale kompleks» (Haaland et al., 2021, s. 210).

Basert på denne analysen vil studien konkludere med at koblingen mellom forsvarsvilje og *forsvarsvennene* ble sterk i denne perioden, siden begge kategorier benyttet forsvarsvilje-begrepet for å understreke viktigheten av sin sak. Samtidig vil studien argumentere for at motivene for motstanden var forskjellig og at det derfor er viktig å faktisk analysere dette skillet mellom de to gruppene. Den ene gruppen var opptatt av forsvarssaken og å bevare et relevant og tidsriktig forsvar, men var preget av en tradisjonell og en konservativ måte å tenke forsvar på. Da trusselbildet og Forsvarets oppgaver endret seg, endret også flere i denne kategorien «forsvarsvenner» sin argumentasjon. Den andre kategorien «forsvarsvenner» var mer interesserevet og mobiliserte stort for å hindre endring og denne grupperingen endret gjerne ikke argumentasjon før vedtak var fattet. Denne gruppen benyttet også begrepet forsvarsvilje for å forsterke budskapet i sin sak, og ikke nødvendigvis om hva som var best for en helhetlig norsk sikkerhet- og forsvarspolitik. Saken dreide seg mer om distriktspolitikk, industri og overlevelse for den enkelte interesseorganisasjon. Det kan derfor argumenteres for at forsvarsvilje-begrepet ble assosiert med *forsvarsvennene* og motstand mot endring. I all den tid langtidsplanene som ble utgitt i perioden 2000-2007 fokuserte på omstilling, vil studien hevde at forsvarsvilje ble et betent ord å bruke i denne sammenhengen.

Etter hvert som omorganiseringen tvang seg frem, ble det færre som argumenterte for å beholde mobiliseringsforsvaret, og det store mobiliseringsforsvaret forsvant. Samtidig ble verneplikten beholdt, og fremstår gjennom offisielle styrkende dokumenter som et viktig argument for å beholde forankringen i befolkningen og sikre rekruttering til Forsvaret. Dette til tross for at det kun var et fåtall av hvert årskull som ble kalt inn til å avtjene verneplikten i perioden.

Kan vi ta forsvarsviljen for gitt?

I stortingsmelding nr. 22 (1997-1998) argumenteres det for at et «troverdige forsvar i et demokratisk samfunn krever bred forsvarsvilje» (St. meld. nr. 22, 1997-1998, Kap. 1-1) . Med tanke på den videre omstillingen av Forsvaret beskrev samme stortingsmelding en bekymring for forsvarsviljen og uttrykte det konkret slik:

Bare et dypt engasjement kan sikre både evnen og viljen til forsvar. Det har tradisjonelt vært bred politisk enighet om sikkerhets- og forsvarspolitiske spørsmål i Norge. Imidlertid trenges erfaringene fra tidligere generasjoner ubønnhørlig lenger bak i befolkningens bevissthet, og stadig færre har selv erfart virkninger av krig. Det er langt mellom de bredt engasjerende diskusjoner om sikkerhets- og forsvarspolitik i Norge. Kan vi fortsatt ta forsvarsviljen for gitt? (St. meld. nr. 22, 1997-1998, Kap. 1-1)

Basert på studiens analyse av stortingsmelding nr. 22, vil studien hevde at denne bekymringen hadde fire hovedårsaker: lavere politisk enighet om sikkerhets- og forsvarspolitiske spørsmål i Norge, fravær av en bred diskusjon om sikkerhets- og forsvarspolitikk, erfaringene fra krigen ble stadig mer fjerne for den nye generasjonen politikere og offiserer som kom i posisjon, samt at en reduksjon av invasjonforsvaret medførte at Forsvaret fikk en svakere forankring i samfunnet.

For det første var det stor motstand og engasjement i enkelte grupper av befolkningen gjennom «forsvarsvennene», men de representerte bare et lite mindretall av befolkningen. Det som fikk størst fokus var enkeltsaker. Det ble ikke en helhetlig debatt om innretningen av Forsvaret sett opp imot nye trusler og oppgaver. For det andre var det fra politisk side en bekymring for at den norske befolkning hadde lavere interesse for sikkerhets- og forsvarspolitikk. Dette gav seg utslag i at det var langt mellom de bredt engasjerende debattene om dette i Norge og et lavt folkelig engasjement for politiske saker relatert til sikkerhets- og forsvarspolitikk. I stortingsmelding nr. 22 (1997-1998) beskrives dette på følgende måte:

Forsvaret kan bidra til å opprettholde forsvarsviljen gjennom en vedvarende utvikling og tilpasning til de nye sikkerhetsutfordringene nasjonalt og internasjonalt, gjennom synlighet og tilstedeværelse i alle deler av landet, og gjennom verneplikten. Men først og fremst må forsvarsviljen bygge på en omforent og helhetlig politikk for å ivareta norsk sikkerhet. (St. meld. nr. 22, 1997-1998, Kap. 1-1)

Det store folkelige engasjementet for en overordnet og helhetlig politikk uteble, men enkeltsaker om Forsvarets innretning som av distriktpolitiske hensyn var betente, fikk stor oppmerksomhet. For det tredje begynte erfaringene fra tidligere generasjoner å komme lengre bak i den norske befolkningens bevissthet, og den nye generasjonen politikere og offiserer som kom i posisjon hadde ikke erfart konsekvensene av hva krig innebærer. At denne bekymringen var reell synes å være logisk, all den tid forsvarsvilje var bygget på historiene om den norske innsatsen under krigen. For det fjerde medførte en reduksjon av invasjonforsvaret til en bekymring for at Forsvaret fikk en dårligere forankring i samfunnet, og i tillegg var det færre som avtjente verneplikten. Fra stortingsmelding nr. 22 (1997-1998) er viktigheten av verneplikten beskrevet slik:

Verneplikten er et nasjonalt anliggende og uttrykk for dugnadsånden. Man lærer å kjenne jevnaldrende på tvers av geografiske og sosiale skillelinjer [...] Førstegangstjenesten representerer dessuten en viktig modningsprosess for de fleste av mannskapene. (St. meld. nr. 22, 1997-1998, Kap 7-2-1)

Under den kalde krigen og gjennom 1990-tallet var verneplikten sett på som et sosialt integrerende tiltak og en avgjørende faktor for å styrke forsvarsviljen. Bekymringen for forsvarsviljen ble derfor også knyttet til manglende utnyttelse av verneplikten. For da mobiliseringsforsvaret ble mindre, ble også behovet for maksimal utnyttelse av verneplikten mindre. Siden færre avtjente verneplikten, mente norske myndigheter at færre fikk kjennskap til Forsvaret og forsvarssaken. Myndighetene mente at lav kjennskap til Forsvaret og svak forankring av Forsvaret i befolkning, var med på å svekke forsvarsviljen i det norske folk.

Meningsmålinger om sikkerhets- og forsvarspolitik

For å få svar på hvorvidt bekymringen om forsvarsviljen var berettiget eller ikke, så det politiske nivået til meningsmålinger relatert til gjeldende sikkerhets- og forsvarspolitik. Slike spørreundersøkelser og meningsmålinger ble benyttet som belegg for å si noe om tilstanden til den norske forsvarsviljen. Samtidig ble det uttalt en skepsis til hvordan disse undersøkelsene ble gjennomført og hvorvidt befolkningen forholdt seg passiv til tematikken. Forsvarsminister Kristin Krohn Devold uttrykte dette på følgende måte i en tale til det såkalte Institutt for Forsvarsopplysning i 2002:

En sterk forsvarsvilje i befolkningen er avgjørende for å få politisk gjennomslagskraft for et sterkt og handlekraftig forsvar. I mellomkrigstiden var forsvarsviljen svak. I dagens Norge er det ingen uttalt mistillit til Forsvaret, ei heller har Forsvaret liten oppslutning i befolkningen generelt. 81 % mente at Norge burde ha et militært forsvar i 1990. I fjor hadde dette tallet steget til 86 %. Det som imidlertid er bekymringsfullt, er at denne oppslutningen ser ut til å være svært passiv. De fleste synes det er viktig med helsevesen, skole, politi og sykehjem også. Jeg etterlyser et bredere engasjement, mer debatt og mer saklig informasjon om Forsvaret. Ikke minst om alt det positive, som kvalitet og reaksjonsevne. Ensidig negativ fokusering på omstillingen gjør at mange tror Forsvaret knapt er liv laga, og at det mangler så mye penger at det nærmest ikke nytter å spytte inn mer. Det er farlig, for det reduserer den positive støtten til Forsvaret blant folk flest – og dermed blant politikere som, tro det eller ei faktisk speiler folkeviljen. (Devold, 2002)

Kristin Krohn Devold benyttet seg her av en «aldri mer 9. april»-parallell ved å vise til mellomkrigstiden (1918-1939) og svak forsvarsvilje. Den svake forsvarsviljen i mellomkrigstiden ga seg utslag i lav politisk vilje og evne til å etablere et sterkt forsvar for sin tid, og at befolkningen ikke var opptatt av forsvarspolitiske saker. Når det gjelder meningsmålinger uttalte forsvarsminister Devold også en skepsis til hvordan undersøkelsene ble gjennomført og resultatene tolket.

«Folk og Forsvar» har siden 1968 gjennomført meningsmålinger om Forsvaret, for å avdekke hvordan Norges befolkning stiller seg til gjeldende sikkerhets- og forsvarspolitik (Folk og Forsvar, 2022). Gjennom 1990-tallet svarte over 80 % av befolkningen at de mente Norge burde ha et militært forsvar, og dette var en trend som tiltok på starten av 2000-tallet (Opinion, 2021). I studiens intervju av tidligere forsvarssjef Sverre Diesen uttrykker han samme skepsis til denne typen spørreundersøkelser. Diesen kritiserer i denne sammenhengen måten spørsmålene stilles på i slike typer undersøkelser, da dette er mer et holdningsspørsmål enn noe annet:

Dette er i realiteten holdningsmålinger [...] Holdninger og meninger er to meget forskjellige ting [...] Det virkelige målet jeg synes «Folk og Forsvar» burde la påvirke spørsmålet er: Hvis sentrale velferdsgoder må ofres for å opprettholde et sterkt forsvar, hvordan vil du prioritere? Eller for å stille spørsmålet på en annen måte: Hvis sentrale velferdsgoder står i fare, hvilke andre budsjetter vil du da hente penger fra? [...] Det skulle vært interessant å se, for jeg tror at dersom du stiller spørsmålet på den måten, vil du få både andre og betydelig sannere svar [...]. (Diesen, intervju)

Både Diesen og Devold kommuniserer at slike undersøkelser ikke tvinger frem respondentenes meninger, men passive svar på et spørsmål uten at Forsvaret må prioriteres opp mot noe annet. På den ene siden er det positivt at holdningen til et representativt utvalg av Norges befolkning mener at Norge trenger et forsvar. På den andre siden mener både Diesen og Devold at slik type spørsmålstilling verken gir et rett bilde eller utfordrer befolkningen til å reflektere og prioritere om forsvar er viktigere enn andre aktuelle sektorer og områder i norsk politikk.

Forsvarsvilje får endret betydning

For tidsperioden 2000-2007 synliggjør studien at forsvarsvilje-begrepet var fullstendig fraværende i de offisielle styrende dokumenter fra forsvarssektoren. I 2008 begynte imidlertid flere å benytte begrepet på nytt, først i stortingsproposisjon nr. 48 (2007-2008). I «Et forsvar til vern om Norges sikkerhet, interesser og verdier» ble forsvarsvilje igjen brukt som et viktig politisk begrep (St. prp. nr. 48, 2007-2008). Samtidig hadde begrepet fått en annen betydning, sammenlignet med den tradisjonelle tolkningen fra kaldkrigsepoken:

Regjeringen ønsker et forsvar med solid forankring i samfunnet. Forsvarets innretning og virksomhet står i et gjensidig påvirkningsforhold til utviklingen i og forventningene fra det sivile samfunn. Dette må reflekteres i den videre utviklingen av Forsvaret. Forsvarsevne og forsvarsvilje henger i denne forbindelse nært sammen. Forsvaret må oppfattes som relevant

og troverdig, både av Norges omgivelser og av det norske samfunnet. (St. prp. nr. 48, 2007-2008, s. 13)

Forsvaret ble nå et instrument for å sikre norsk politisk handlefrihet og evne til å motstå politisk press, uten at landets eksistens sto i fare. Spesielt den den sikkerhetspolitiske- og økonomiske situasjonen hadde påvirket utviklingen av Forsvaret siden starten av 2000-tallet. Forsvaret hadde blitt omorganisert til et mer moderne forsvar. Dette bidro også til at begrepet fikk ny betydning da det igjen ble tatt i bruk i offentlig styrende dokumenter fra 2008. Forsvarsviljen ble benyttet i konteksten av norsk samfunnssikkerhet, noe som ga begrepet en ny og mer moderne betydning sammenlignet med den tradisjonelle betydningen fra etterkrigstiden. Diesen uttrykker dette på følgende måte:

[...] hvis man skal gi ordet et moderne og relevant innhold, vil det bety vilje til å betale for et militært forsvar [...] samt befolkningens vilje til å slutte opp om regjeringens beslutning om å bruke dette forsvaret i en krisesituasjon, med de økonomiske og menneskelige konsekvenser det vil medføre [...]. (Diesen, intervju)

Forsvarsvilje-begrepet ble fra 2008 brukt på en annen måte sammenlignet med kaldkrigsepoken, og fikk i denne perioden en ny betydning. Studien belyser gjennom analysen at det er en tydelig sammenheng mellom endring av den sikkerhetspolitiske- og økonomiske situasjonen, omstillingen av forsvarssektoren og endring av hvordan samfunnet er organisert i rammen av sivil-militært samarbeid og beredskap. Forsvaret ble et viktig verktøy innenfor samfunnssikkerhet og beredskap ved en nasjonal krise, og et politisk virkemiddel for å opprettholde alliansetilknytning og bekjempelse av terrorisme gjennom deltagelse i internasjonale operasjoner. Med bakgrunn i denne analysen vil studien oppsummere med at forsvarevillje-begrepet fra 2008 fikk følgende meningsinnhold: Forsvarsvilje er befolkningens og politikernes vilje til å betale for et forsvar i fred, samt vilje til å stå bak en politisk beslutning om å bruke det militære virkemiddelet i en krisesituasjon nasjonalt eller internasjonalt.

4.4 Var forsvarevillje viktig?

Håkenstad beskriver forsvarevillje som en «strømning» (Håkenstad, intervju). En strømning som er der hele tiden, men som konkurrerer med andre måter å tenke forsvar på. Dette fremstår som et godt beskrivende ord for et begrep som har vært av stor betydning for utviklingen av det norske forsvaret siden 1800-tallet. Etter Berlinmurens fall endret den sikkerhetspolitiske konteksten seg, og det oppsto nye trusler mot Norges sikkerhet. Fra 1990 var forsvarevillje-begrepet fremdeles tett

knyttet til forsvarskonseptet fra den kalde krigen. Samtidig fremprovoserte nye trusler nye kapabiliteter, kapasiteter, og nye måter å benytte Forsvaret på. I perioden 2000-2008 fremstår det som at forsvarsvilje ikke ble ansett som viktig fra myndighetenes side, all den tid begrepet var fraværende i de offisielle styrende dokumentene. Fra 2008 ble begrepet gradvis viktigere igjen, basert på tre hovedårsaker.

For det første var det viktig at den norske befolkningen forsto den sikkerhetspolitiske situasjonen. Den sikkerhetspolitiske situasjonen påvirket behovet for, og bruken av, et moderne og mer profesjonelt forsvar. Dette brøt samtidig med den tradisjonelle måten å tenke et forsvar av Norge på. *Forsvarsvennenes* kamp for invasjonforsvaret og innblanding av distriktspolitiske saker ble ikke forenelig med politikernes syn på hva som var viktig. Fra et politisk ståsted krevde den sikkerhetspolitiske situasjonen nye og mer moderne kapabiliteter, samtidig som nye prioriteringer måtte gjøres for å løse utfordringene innenfor samfunnssikkerhet og kostnaden av å opprettholde en velfungerende velferdsstat.

For det andre var det viktig at befolkningen støttet politisk prioritering av Forsvaret, spesielt i en tid der trusselen mot Norges statsikkerhet var lav. Forsvaret var en avgjørende brikke i å sikre Norge en alliansegaranti, gjennom at Norge ble oppfattet som en *god alliert*. Denne garantien ville være viktig for norsk sikkerhet dersom sikkerhetssituasjonen i verden skulle endre seg og trusselen fra Russland skulle øke. Deler av det politiske Norge kritiserte regjeringenes bruk av Forsvaret til operasjoner utenfor Norge, og spesielt Norges deltagelse i operasjoner uten FN-mandat. Dette fordi de mente at Norge fjernet seg fra tradisjonen som fredsbyggende nasjon, og at et forsvar av Norge skulle være grunnleggende defensivt.

For det tredje ble det viktig at Forsvaret hadde høy anerkjennelse i befolkningen. Gjennom omstillingen av Forsvaret hadde Norge gått fra å ha et forsvar som var tett integrert i samfunnet og som var basert på en maksimal utnyttelse av verneplikten. Etter omstillingen var dette Forsvaret mer engasjert i internasjonale operasjoner enn hjemme i Norge, og kun en liten prosentandel av årskullene var inne til førstegangstjeneste. På grunn av forsvarsviljens nye betydning og basert på ovennevnte hovedårsaker, konkluderer studien på dette punktet med at forsvarsvilje i perioden 2008-2014 var viktig for norsk sikkerhets- og forsvarspolitik, men med en annen betydning enn tidligere.

4.5 Hvordan påvirke forsvarsviljen i den nye betydningen?

I stortingsproposisjon nr. 48 (2007-2008) ble den norske forsvarsvilje beskrevet som sterk, og det ble henvist til meningsmålinger som denne studien har adressert tidligere. Det var viktig at Forsvaret hadde bred støtte i befolkningen. Norske myndigheter mente at forsvarsviljen ble styrket gjennom å sikre et relevant og troverdig forsvar og tilstrekkelig finansiering. Forsvaret måtte tilpasses det nye trusselbildet og nye oppgaver. Myndighetene mente at et videreutviklet og modernisert forsvar ville skape trygghet og tillit i befolkningen:

Det er bred støtte i befolkningen til at Norge skal ha et militært forsvar. Denne støtten må kontinuerlig bekreftes og vedlikeholdes gjennom å sikre en bred forankring av Forsvaret som en integrert del av samfunnet og ved å skape tillit til at ressursene brukes til fellesskapets beste. Dette stiller høye krav til den videre utvikling og modernisering av Forsvaret, og til kommunikasjon, dialog og åpenhet rundt Forsvarets virksomhet. (St. prp. nr. 48, 2007-2008, s. 13)

Det ble videre påpekt at god kommunikasjon om sikkerhets- og forsvarspolitiske saker, samt informasjon om hvordan Forsvaret bidrar til at samfunnets ressurser benyttes til fellesskapets beste, er avgjørende for å sikre en bred støtte i befolkningen. Dette mente man også ville øke befolkningens forståelse for hvorfor det var viktig med et militært forsvar i Norge. Diesen beskriver det på følgende måte:

For det første må befolkningen se behovet for Forsvaret i den verden vi lever i, også når man ikke er en del av Forsvaret selv. Når vi snakker om å bruke virkelig mye penger på noe, i en tid hvor det er mange offentlige behov som for eksempel sykehus, eldreomsorg, samferdsel og utdanning, er det avgjørende at Forsvaret fremstår som profesjonelt og veldrevet. Ikke bare for at folk skal ha tillit til at det virker, men for at Forsvaret skal bruke de betydelige beløpene på en ansvarlig måte.» (Diesen, intervju)

Forsvarsviljen kunne styrkes og sikres gjennom at Forsvaret oppnådde et godt omdømme og tillit i befolkningen. Denne tilliten måtte utvikles basert på at Forsvaret levde opp til felles normer og verdier, samt at Forsvaret forvaltet ressursene på en best mulig måte: «Regjeringen anser det som viktig å få frem hva Forsvarets verdiskaping består i og utgjør» (St. prp. nr. 48, 2007-2008, s. 13). For de norske myndighetene var det viktig å få synliggjort hva samfunnet hadde igjen for sine investeringer i forsvarssektoren. Dette fordi en slik redegjørelse og dokumentasjon ville sikre videre vilje til finansiering, og styrke forsvarsviljen i Norge (St. prp. nr. 48, 2007-2008, s. 13).

En avsluttende og sentral del ble allikevel verneplikten. Verneplikten ble fortsatt ansett for å være det sentrale virkemiddelet som sikret Forsvaret en sterk forankring i samfunnet. I stortingsproposisjon nr. 48 (2007-2008) ble det argumentert for at verneplikten hadde to viktige funksjoner gjennom å opprettholde god rekruttering til Forsvaret og sikre tette bånd mellom Forsvaret og samfunnet for øvrig (St. prp. nr. 48, 2007-2008, s. 123). Med bakgrunn i disse to funksjonene argumenterte de norske myndigheter for at verneplikten var en sentral faktor for den norske forsvarsevnen- og viljen.

4.6 Oppsummering

Gjennom kapittel fire har studien analysert betydningen av forsvarsvilje-begrepet for tidsperioden 1990-2014. I denne perioden var det ikke kontinuitet i bruk av begrepet. I tidsperioden 1990-2000 fremsto forsvarsvilje-begrepet med samme betydning og meningsinnhold som under den kalde krigen. I tidsperioden 2000-2007 var begrepet fraværende i offisielle styrende dokumenter fra forsvarssektoren, men det ble fremdeles brukt aktivt i forsvarsdebatten.

Fra 2008 ble begrepet igjen tatt i bruk, men med en ny betydning sammenlignet med kaldkrigsperioden. I ny norsk sikkerhetsstrategi hadde det militære virkemiddelet en viktig rolle gjennom å sikre Norges alliansetilknytning og Norges samfunnssikkerhet. Studien legger til grunn følgende betydning for forsvarsviljen etter 2008: norske myndigheter og befolkningens vilje til å støtte et militært forsvar. Dette innebar blant annet at norske myndigheter og befolkningen måtte anerkjenne og se behovet for at Norge hadde et militært forsvar, at dette Forsvaret ble finansiert og var i stand til å ivareta Norges sikkerhet. Videre var det viktig at befolkningen sto bak en politisk beslutning om å benytte det militære virkemiddelet i en krisesituasjon nasjonalt og internasjonalt. Da begrepet fikk nytt innhold, ble det igjen ansett for å være et viktig element i norsk sikkerhets- og forsvarspolitik.

Forsvarsviljen kunne påvirkes gjennom at befolkningen oppfattet Forsvaret som relevant og troverdig, og at befolkningen fikk en forståelse av at Forsvaret var viktig. Det ble derfor viktig med en kontinuerlig utvikling og modernisering av Forsvaret og god kommunikasjon, dialog og åpenhet rundt Forsvarets virksomhet. Videre ble det ansett som svært viktig at Forsvaret ble oppfattet som en profesjonell og veldrevet organisasjon for å øke Forsvarets omdømme og tillit i befolkningen, men aller viktigst fremsto likevel verneplikten. Verneplikten, sammen med totalforsvaret, ble fortsatt ansett som *den* viktigste arenaen for å skape en bred forankring av Forsvaret i befolkningen.

5 Fornyet fokus på forsvarsvilje? 2014-2022

Kapittel fem analyserer hvordan begrepet forsvarsvilje er brukt og forstått i perioden fra Russlands annektering av Krim i 2014 og frem til 2022. Som for de forutgående kapitlene presenteres innledningsvis et sikkerhetspolitisk overblikk, og det gis en kort beskrivelse av norsk forsvarspolitik som er representativ for perioden. Deretter undersøker kapittelet hvordan forsvarsvilje-begrepet benyttes og forstås i dag. Avslutningsvis presenterer studien en analyse og diskusjon som omhandler hvorvidt forsvarsvilje er ansett å være viktig.

5.1 Sikkerhetspolitisk overblikk 2014-2022

Russlands annektering av Krim i 2014 markerte et skille for den sikkerhetspolitiske situasjonen i Europa. Med invasjonen av Krim gjorde Russland det tydelig overfor Vesten hvilken holdning landets ledelse hadde overfor sine naboer, og da særskilt overfor tidligere sovjetstater (Haaland et al., 2021, s. 154). Russland kom i 2014 tilbake som en militær utfordrer og utgjorde nok en gang en sikkerhetsutfordring for Norge og det vestlige sikkerhetsfellesskapet. Putin-regimets overordnede politiske mål fremstod som «å opprettholde egen makt og regimestabilitet, sikre innflytelse og kontroll i tidligere sovjetstater og gjenreise Russland sin status som stormakt i internasjonal politikk» (Prop. 14S, 2020-2021, s. 34). Den utvidede militære innsatsen og krigen i Ukraina i 2022 har vist at Russland har evne og vilje til å benytte det militære virkemiddelet i større grad sammenlignet med tidligere for å oppnå uttalte politiske målsettinger. Med dette utgjør Russland klart en ytterligere trussel for Europa og NATO i 2022.

Trusselbildet i 2022 er på grunn av dette annerledes enn hva det var for bare 10 år siden. Sannsynligheten for konfrontasjon og konflikt synes å øke, og sammenlignet med tidligere er det også mer sannsynlig at dette vil kunne ramme Norge. Samtidig skisserer flere fremtidsstudier et relativt pessimistisk bilde med tanke på fremtidige sannsynlige trender og sikkerhetspolitiske utfordringer. Forsvarets forskningsinstituttets fremtidsstudie av globale trender beskrev blant annet at antallet konflikter i verden stiger, og at betingelsene for de siste tiårs fredelige utvikling utfordres (FFI, 2020). «En av hovedårsakene til dette er at den liberale vestlige verdensordens prinsipper og verdier svekkes. Utfordringen kommer ikke bare fra stormakter som Kina og Russland, som ønsker å svekke USAs dominans og vestlig innflytelse over internasjonale institusjoner» (FFI, 2020, s. 7). I dag utfordres også de liberale verdiene internt i vestlige stater som en følge av påvirkningsoperasjoner og økt polarisering. Prosessen rundt valget om Storbritannias medlemskap i EU (Brexit) og presidentvalget i USA er eksempler på hendelser som fører til økt splittelse i befolkninger, som igjen

kan forsterkes av påvirkningsoperasjoner som går gjennom eksempelvis sosiale medier og spres som falske nyheter.

Kollektivt forsvar gjennom NATO-medlemskapet forble Norges viktigste sikkerhetsgaranti, samtidig som det ble enda viktigere å etablere og opprettholde tette bånd til land som øker sannsynligheten for militærstøtte i en krise eller krig på norsk territorium. Norges sikkerhetspolitikk ble endret i denne perioden fra 2014 til 2022.

Sikkerhetsstrategien fra den kalde krigen og balansegangen mellom avskrekking/beroligelse og integrasjon/avskjerming, ble igjen en høy-aktuell sikkerhetsstrategi for Norge (Haaland et al., 2021, s. 218). Innenfor flere områder av norsk sikkerhets- og forsvarspolitik ble det fokusert på en strategisk målsetning om å avskrekke Russland og andre aktører hovedsakelig gjennom Norges medlemskap i NATO og samtidig gjennom økt militær tilstedeværelse i Nord-Norge. Sammenlignet med under den kalde krigen kan det argumenteres for at basepolitikken har myknet opp i denne perioden, eksempelvis gjennom en rotasjonsbasert stasjonering av amerikanske marinekårsstyrker på Værnes og økt øvingsaktivitet i Nord-Norge generelt og Finnmark spesielt. Det kan også argumenteres for at beroligelse var viktig, eksempelvis gjennom at begrensninger innen base- og atompolitikken fremdeles var en viktig målsetning i perioden. Norge hadde også et bevisst forhold til alliert militær aktivitet i grenseområdet mot Russland i perioden.

5.2 Forsvarspolitikken 2014-2022

Den endrede sikkerhetspolitiske situasjonen påvirket norsk sikkerhets- og forsvarspolitik. Den viktigste endringen i Norges sikkerhetsstrategi etter 2014 var gjenoppbygning av et avskrekkende territorielt forsvar, og at Forsvaret hovedsakelig vendte hjem etter mange år med internasjonale operasjoner. Denne justerte sikkerhetsstrategien etter 2014 kan med Haaland, Hobson og Bjerga sies å bestå av tre hovedelementer (Haaland et al., 2021, s. 224-225).

For det første økte bevilgninger til forsvarssektoren. Det ble brukt mer penger på Forsvaret for å nå NATOs målsetning om å bruke to prosent av bruttonasjonalprodukt (BNP) på militært forsvar for alle alliansemedlemmer. Norge investerte i nye høyteknologiske plattformer og nye våpensystemer for å økte den militære forsvarsevnen. I tillegg ble det fokusert på å øke totalforsvarets beredskapsevne for å styrke det territoriale forsvaret av Norge. Som en konsekvens av Russlands invasjon av Ukraina i 2022, har det blitt økt fokus på forsvaret av Norge. Under en måned etter invasjonen av Ukraina kommuniserte regjeringen at den ville innføre strakstiltak og økte bevilgningene til Forsvaret for å styrke Norges forsvarsevne og beredskap (Regjeringen, 2022).

For det andre ble arbeidet med de nasjonale forsvarsplanene gjenopptatt, samt at nasjonal og alliert øving og trening i Norge og Europa fikk økt fokus. Dette resulterte blant annet i den største allierte øvelsen gjennomført i Norge siden den kalde krigen. Øvelsen «Trident Juncture»⁶ i 2018 medførte et økt fokus på nasjonalt og alliert forsvar og synliggjorde samtidig ytterligere behovet for sivilt-militært samarbeid i Norge. Øvelse «Trident Juncture» ble en nasjonal aktivitet som ikke bare påvirket Forsvaret, men også store deler av den sivile siden av totalforsvaret. Øvelsen ble sett på som den viktigste hendelsen for revitaliseringen av totalforsvaret og at nasjonalt forsvar av Norge ble aktualisert i befolkningen i perioden (Forsvarsdepartementet & beredskapsdepartementet, 2018). For det tredje avsluttet NATO sitt engasjement i Afghanistan og størstedelen av Forsvaret sitt engasjement ble trukket hjem derfra. Norge opprettholdt spesialstyrkens mentorering av det Afghanske spesialpolitiet i Kabul.

Samtidig som Norge justerte sikkerhetsstrategien etter 2014 ble det dog ikke utviklet et nytt forsvarskonsept som skulle erstatte det gamle invasjonforsvaret i perioden (Haaland et al., 2021, s. 225). Haaland, Hobson og Bjerga hevder at dette har påvirket og skapt store diskusjoner om konseptuell innretning for Forsvaret. Selv om totalforsvaret på mange måter var revitalisert, var forsvarsstrukturen hverken utrustet, organisert eller strukturert for den samme oppgaven som invasjonforsvaret var tiltenkt å løse under den kalde krigen. Selv om Forsvaret hadde gått bort fra det store mobiliseringsforsvaret hang utviklingen av nytt forsvarskonsept igjen i denne perioden. Dette påvirket også betydningen og forståelsen av hvordan forsvarsvilje ble oppfattet og brukt i diskusjoner om forsvar av Norge og landets interesser, samt hvorvidt forsvarsvilje ble oppfattet som viktig i denne perioden.

5.3 Hvordan benyttes og forstås forsvarsvilje i 2022?

Som denne studien har pekt på, så har begrepet forsvarsvilje blitt oppfattet på ulike måter gjennom de forskjellige periodene. Det samme gjelder i skrivende stund, mai 2022. *Forsvarsvilje* brukes av mange om mye forskjellig og fremstår som et lite presist begrep, spesielt sammenlignet med hvordan begrepet fremstod i kaldkrigsepoken. I dette kapitlet vil studien først belyse hvordan forsvarsvilje blir benyttet i forsvarssektorens inneværende langtidsplaner, før respondentenes forståelser og perspektiver analyseres.

⁶ Trident Juncture var en militær NATO-øvelse som fant sted i Norge i oktober-november 2018. Øvelsen var den største på norsk jord siden 1980-tallet, og rundt 50 000 soldater fra over 30 land øvet seg i denne perioden på å forsvare Norge (Cooper, 2020)

Forsvarsvilje i forsvarssektorens langtidsplaner

I langtidsplanene for forsvarssektoren etter 2014 har forsvarsvilje-begrepet i liten grad blitt benyttet. Da begrepet ble benyttet i proposisjon 151 S (2015-2016), ble det fremdeles brukt i samme betydning og med samme meningsinnhold som beskrevet for tidsperioden 2008-2014: Befolkningens og politikernes vilje til å betale for et forsvar i fred, samt vilje til å stå bak en politisk beslutning om å bruke det militære virkemiddelet i en krisesituasjon nasjonalt eller internasjonalt. I proposisjon 151S (2015-2016) ble det påpekt at Forsvaret var avhengig av støtte i befolkningen og at denne støtten måtte opprettholdes gjennom eksempelvis godt omdømme, verneplikt, god kommunikasjon og verving om kulturhistoriske minner:

Et klart flertall i befolkningen støtter behovet for et sterkt og troverdig forsvar, og forsvarsviljen har over tid vært solid. Denne støtten kommer til uttrykk på flere måter, blant annet gjennom viljen hos begge kjønn til å gjennomføre førstegangstjeneste og gjennom Forsvarets generelt gode omdømme. (Prop. 151S, 2015-2016, s. 44) [...] De nasjonale festningsverkene skal være tilgjengelige for allmennheten, både for formidling av historisk kunnskap og for å synliggjøre viktigheten av et forsvar, og for opprettholdelse av forsvarsviljen i samfunnet. (Prop. 151S, 2015-2016, s. 107)

I langtidsplan for forsvarssektoren 2021-2024 (Prop. 14S, 2020-2021) ble ikke forsvarsvilje-begrepet benyttet. Til gjengjeld ble det benyttet begrep og uttrykk som «samfunnets motstandskraft og totalforsvaret», «samfunnets samlede motstandsdyktighet» og «nasjonal motstandsdyktighet», som alle er særskilt knyttet til sivilt-militært samarbeid og sivilt beredskapsarbeid:

Forsvaret av Norge skjer langs tre hovedlinjer; den nasjonale forsvarsevnen, det kollektive forsvaret i NATO og særlig bilateral støtte og forsterkning fra nære allierte. [...] De tre hovedlinjene må understøttes av et moderne og forberedt totalforsvar som styrker nasjonens motstandskraft og utholdenhet, samt reduserer sårbarheten for sammensatte trusler eller annen sikkerhetstruende virksomhet. Denne helhetlige tilnærmingen til forsvaret av Norge utgjør forsvarskonseptets kjerne. (Prop. 14S, 2020-2021, s. 11)

I proposisjon 14S (2020-2021) ble det fremhevet at motstandsdyktighet er viktig for å redusere Norges og alliansens sårbarhet mot sammensatte trusler. Motstandsdyktighet er tett knyttet til NATOs «7 baselines of requirements» og oversatt til norsk som de «syv grunnleggende forventninger» (Prop. 14S, 2020-2021, s. 80). Dette innebærer blant annet sivil beredskap, krisehåndtering og robuste samfunnskritiske funksjoner. Motstandskraften er knyttet til en

videreutvikling av samfunnssikkerhetsarbeidet og er et tiltak for å styrke sivilsamfunnets evne til håndtering av en potensiell krise i rammen av totalforsvaret: «Et moderne og forberedt totalforsvar styrker nasjonens motstandskraft og utholdenhet, og reduserer sårbarheten mot sammensatte trusler.» (Prop. 14S, 2020-2021, s. 70). Fra den kalde krigen blir samme budskap brukt om viktigheten av beredskap og totalforsvar som en del av forsvaret av Norge. I mai 2022, som under den kalde krigen, var styrkingen av totalforsvaret et viktig element for å sikre Norges nasjonale forsvarsevne: «Styrkingen av motstandsevnen i det sivile samfunn, og evnen til koordinering på tvers av sektorer, har stor betydning for forsvarsevnen» (Prop. 14S, 2020-2021, s. 80).

Selv om proposisjon 14S (2020-2021) har beskrevet en økende risiko for konfrontasjon og konflikt i Norge og verden for øvrig (Prop. 14S, 2020-2021, s. 20), vil denne studien argumentere for at det i liten grad er beskrevet hvordan en slik trussel skal håndteres med dagens forsvarskonsept. Som beskrevet i delkapittel 5.2, fremstår dette som en utfordring, da det (per mai 2022) ikke utviklet et nytt forsvarskonsept som kan erstatte invasjonforsvarskonseptet (Haaland et al., 2021, s. 225). Basert på studiens analyse av «Evne til forsvar – Vilje til beredskap» (Prop. 14S, 2020-2021) ble totalforsvaret beskrevet på et system nivå, gjennom samhandling mellom aktører i totalforsvaret, men individets vilje til å bidra i rammen av totalforsvaret er ikke omtalt. Som forsvarssjef Eirik J. Kristoffersen poengterer:

Hva skjer hvis vi taper den innledende fasen? Hvor godt rustet er vi til å vinne krigen over tid? Det er det jeg tenker på når jeg sier at forsvarsevnen vinner slaget, men at forsvarsviljen vinner krigen. Dersom vi taper slaget, vil det hjelpe for motstanderen å okkupere Norge hvis den norske forsvarsviljen er stor nok og gir seg utslag i motstandskamp? [...] Nettopp fenomenet motstandskamp har det vært snakket veldig lite om både i det fagmilitære rådet og i langtidsplanene for Forsvaret. (Kristoffersen, intervju)

Ulike tolkninger av forsvarsvilje

Gjennom ni intervjuer har denne studien undersøkt hvilken betydning forsvarsvilje har og hvilken forståelse det enkelte intervjuobjekt har av begrepet. Studien vil videre belyse respondentenes egne forståelser av, og perspektiver på forsvarsvilje-begrepet. Et overordnet funn basert på studiens analyser, er at forsvarsvilje-begrepet forstås og benyttes ulikt. Utfra det studien har kommet frem til på dette punktet, er det uansett verdt å stille noen kritiske spørsmål. Eksempelvis; skyldes de ulike

tolkningene at begrepet brukes forskjellig avhengig av hvilken kontekst⁷ det benyttes i? Har begrepet forskjellig betydning på forskjellige nivåer⁸?

Under den kalde krigen var det en anerkjent forutsetning at en stor del av befolkningen skulle ta del i forsvaret av landet grunnet den sikkerhetspolitiske situasjonen og forsvarskonseptets utforming.

Diesen tolker den historiske forsvarsviljen som:

Befolkningens kollektive vilje til å motsette seg et væpnet angrep fra en annen stat. Historisk, så lenge vi stod ovenfor en eksistensiell trussel og vi hadde et mobiliseringsforsvar basert på omfattende verneplikt, var en stor del av befolkningen forutsatt å ta personlig del i forsvaret av landet. Forsvarsvilje måtte da bety alles vilje til å forsvare landet med våpen i hånd og om nødvendig med eget liv som innsats. (Diesen, intervju)

Diesen mener imidlertid at den historiske betydningen av forsvarsvilje har liten relevans for dagens forsvar og begrunner det på følgende måte:

I dag er både den eksistensielle trusselen og det brede mobiliseringsforsvaret borte. [...] Forsvaret er i dag et instrument for å sikre norsk politisk handlefrihet og evne til å motstå politisk og militært press uten at landets eksistens er i fare [...]. Så har det samtidig skjedd noe annet som er like viktig. Forsvaret som virksomhet og Forsvarets funksjon har gått fra å være personellintensivt til å bli kapitalintensivt. Dermed betinges grensen for landets forsvarsevne av hvor mange soldater vi [Norge] har økonomi til å utruste og trene, og ikke av hvor mange vi kan skrive ut til militærtjeneste uten at resten av samfunnet stopper opp. For å si det litt billedlig, så har skattebetalerne blitt en viktigere ressurs for Forsvaret enn soldaten. (Diesen, intervju)

Diesens forståelse av forsvarsvilje for denne tidsperioden (2014-2022) innbefatter to elementer. Det ene er «vilje til å betale for et militært forsvar» (Diesen, intervju), og det andre er «befolkningens vilje til å slutte opp om regjeringens beslutning om å bruke dette Forsvaret i en krisesituasjon, med de økonomiske og menneskelige kostnader det vil ha» (Diesen, intervju). Diesen er den eneste av intervjuobjektene som ikke bruker et individ nivå i sin tolkning av forsvarsvilje. Diesens tolkning av forsvarsvilje er lik tolkningen fra forrige tidsperiode (2008-2014) og betyr: Befolkningens og

⁷ Fred, Krise, Krig

⁸ Nasjonal eller individ nivå

politikernes vilje til å betale for et forsvar i fred, samt vilje til å stå bak en politisk beslutning om å bruke det militære virkemiddelet i en krisesituasjon nasjonalt eller internasjonalt.

Magnus Håkenstad, Christian Bugge Hjorth og Ingunn Moholt deler Diesen sin forståelse av forsvarsvilje, men har utvidet begrepet til også å innbefatte individ nivået. Magnus Håkenstad sin forståelse av forsvarsvilje innbefatter to elementer. Det ene er «viljen til å støtte et forsvar. At man mener det skal finnes et forsvar, at det bør finansieres, og at det er i stand til å ivareta nasjonenes sikkerhet.» (Håkenstad, intervju) og det andre er «viljen til selv, på en eller annen måte, delta i dette forsvaret. Tradisjonelt har det dreid seg om forsvaret av de høyeste idealer og verdier: nasjonen, territoriet, demokratiet, institusjonene, fred, frihet og folkestyre» (Håkenstad, intervju). Christian Bugge Hjorth sin forståelse av forsvarsvilje innbefatter to nivåer: «Det ene er befolkningen og nasjonens vilje til å satse på Forsvaret, økonomisk og politisk, samt en interesse for å fremme Forsvaret i sikkerhets- og forsvarspolitik. Det andre er den enkeltes vilje til å forsvare landet gjennom å bruke av seg selv og sin egen kapasitet for å kjempe for landet i en krise- eller krigssituasjon» (Bugge Hjorth, intervju). Ingunn Moholt sin forståelse av begrepet innebefatter to lignende elementer. Det første beskriver hun som «en anerkjennelse å stå bak en politisk beslutning om å bruke det militære virkemiddelet i en krisesituasjon nasjonalt eller internasjonalt.» (Moholt, intervju). Det andre er «at jeg som enkeltperson, eller vi som enkeltindivider, er villige til å være forberedt på å gjøre en innsats eller forsake noe for et større fellesskap og få trygghet som en gevinst tilbake. Vi har den nasjonale forsvarsviljen, men forsvarsviljen ligger også på et individnivå som handler om individuell innsats eller forsakelse» (Moholt, intervju).

Jeg vil si at sitatene fra Håkenstad, Bugge Hjorth og Moholt tydelig tenderer mot en overordnet lik forståelse og betydning av begrepet forsvarsvilje. Studien vil beskrive dette som en kombinasjon av den *tradisjonelle* betydningen fra den kalde krigen og den mer *moderne* betydningen fra perioden 2008-2014. Disse tre respondentenes forståelse beskriver samtidig mye av det samme som Diesen uttrykte i sin tolkning, men utvider begrepet til også å innbefatte den individuelle viljen til selv å delta i forsvaret av Norge dersom det skulle kreves. Utfordringen med det siste elementet av forståelsen, er at den er vanskelig å måle i fredstid og blir, som Clausewitz beskriver det, en meget usikker faktor, samtidig som den oppleves som avgjørende for et troverdig forsvar (Clausewitz, 2020, s. 53). Dette synliggjør også at forsvarsvilje er et begrep som har en egen historie og at den tradisjonelle forståelsen av forsvarsvilje-begrepet fra den kalde krigen lever videre også i dag. Håkenstad belyser hvordan forsvarsvilje som begrep har en egen verdi i norsk sammenheng:

Forsvarsvilje i norsk sammenheng har en egen historie og langtidsbruk. Det er knyttet til en særskilt norsk kontekst, med 9. april, den kalde krigen, plakaten på veggen, gutta på skauen, verneplikten, totalforsvaret, den væpnede dugnaden, og alle disse positivt ladede begreper som er knyttet til opprettholdelsen av det man mener er viktig og verdifullt med den bestående samfunnsorden. (Håkenstad, intervju)

Forsvarssjef Eirik Kristoffersen hevder at begrepet forsvarsvilje kan forstås ulikt på nasjonalt nivå og på individnivå, men at begge forståelsene er viktige (Kristoffersen, intervju). Kristoffersen trekker frem tillit som en avgjørende faktor for den nasjonale forsvarsviljen, og peker i denne sammenheng på tilliten mellom makthavere⁹, maktutøvere¹⁰ og folket. Kristoffersen fremhever at: «en nasjon blir forsvarsmessig sterk hvis tilliten er stor mellom makthaverne, maktutøvere og folket [...] Uten denne tilliten blir nasjonen svakere og det kan oppstå alternative maktstrukturer som vil svekke nasjonens forsvarsvilje» (Kristoffersen, intervju).

Denne tilliten har James K. Wither (2020) fremhevet som en av styrkene til de nordiske landene da han forsket på de nordiske forsvarskonseptene, med bakgrunn i akkurat denne tidsperiodens sikkerhetspolitiske situasjon (Wither, 2020). Wither fremhever blant annet at de nordiske landene har høy tillit innad i befolkningen og samtidig til de nasjonale styresmakter. Han argumenterer for at dette gjør de nordiske landene mer motstandsdyktige mot politisk krigføring. (Wither 2020 s. 64). Kristoffersen vektlegger videre sammenhengen mellom forsvarsvilje på individnivå og begrepet «motstandskamp»:

Det handler om enkeltindividets følelse av å være del av noe større, tåle ubehag over tid eller å ofre noe for fellesskapet. Dersom verdiene som våre veteraner har snakket om blir truet, verdier som fred, frihet og demokrati, vil det norske folk da være villig til å stå opp for disse verdiene i møte med en okkupasjonsmakt fra et fremmed regime? (Kristoffersen, intervju)

Sett i sammenheng med perioden 1945-1990 og Kristoffersens beskrivelse av individ nivået, indikeres det at betydningen av forsvarsvilje-begrepet blir en naturlig konsekvens av det som vurderes å være avgjørende for å ha et troverdig forsvar gitt den sikkerhetspolitiske situasjonen i 2022. Forsvaret av Norge fremstår i denne sammenhengen ikke å være tilstrekkelig om det kun er et militært forsvar. Et troverdig forsvar av Norge vil fremdeles være avhengig av et totalforsvar, og samtidig støtte fra allierte. Men, ved å legge til individnivået i forståelsen av begrepet forsvarsvilje, blir det synlig at

⁹ Norske myndigheter representerer makthaverne (Kristoffersen, intervju)

¹⁰ Forsvaret og politiet representerer maktutøvere (Kristoffersen, intervju)

Norge er et stort land i utstrekning, med en liten befolkning og med få ressurser. «Vi kommer aldri til å ha et så sterkt forsvar at vi ikke er avhengig av både totalforsvaret, allierte og at vi står samlet som nasjon» (Kristoffersen, intervju). Samtidig er det, som Diesen påpeker, en utfordring at Norge ikke lenger har et forsvarskonsept som er tilrettelagt for individets bidrag til forsvaret av Norge, sammenlignet med kaldkrigsepoken (Diesen, intervju).

Terje Bruøygard definerte i mai 2022 forsvarsvilje som «En nasjon og dens befolknings samlede vilje til å forsvare landet, med både militære og ikke-militære midler, herunder å forberede beredskapen og håndtere krisen» (Bruøygard, intervju). Bruøygard beskrev forberedelser som en indikasjon på nasjonens vilje til å satse på beredskap i fredstid, samt vilje til å håndtere og ofre seg for forsvaret av landet i krig. For å synliggjøre viktigheten av forberedelser og håndtering trakk han frem historiske eksempler fra andre verdenskrig og særlig norsk innsats under krigen. Som beskrevet i kapittel 3, var ikke Norge godt forberedt i forkant av andre verdenskrig, verken politisk, militært eller i befolkningen. Denne studien vurderer det som bakgrunnen for at Bruøygard fremhever viktigheten av forberedelser *før* krisen eller krigen eventuelt inntreffer.

Generalmajor Michelsens forståelse av forsvarsvilje innbefattet to nivåer: «det er på individnivå og på nasjonsnivå. Hva den enkelte er villig til å ofre for fellesskapet og hva nasjonen er villig til å ofre for egen selvstendighet og frihet» (Michelsen, intervju). Michelsen mener at den norske motstandskampen er avhengig av både en sterk forsvarsevne og forsvarsvilje, og begrunner dette med Clausewitz sine tanker om «maksimal bruk av makt» (Clausewitz, 2020, s. 53).

Generalløytnant Yngve Odlo sin forståelse av forsvarsvilje innbefattet to nivåer: Det ene er «at nasjonen viser en vilje med alle sine ressurser til å forsvare sine verdier [...] den viljen går ikke bare på Forsvaret, men også på den sivile delen av totalforsvaret» (Odlo, intervju). Det andre elementet var den individuelle viljen: «den personlige motivasjonen, altså viljen til å gjøre noe. [...] Det ligger en motivasjon og en egen interesse hos det enkelte individ, som kan være sammenfallende med organisasjonen eller nasjonens behov» (Odlo, intervju). Marie V. Lamo sin forståelse av forsvarsvilje var knyttet til det hun omtalte som x-faktor:

Denne viljen til å aldri gi seg [...] kan kalles soldatens x-faktor. En ting som jeg ikke helt klarer å sette fingeren på, men som allikevel gjør at en soldat vil være overlegen en annen. Så har jeg også tenkt at det er den moralske og emosjonelle delen [...] Det handler om samhold, overbevisning og kampvilje.» (Lamo, intervju).

Lamo uttrykte at formålet med å benytte forsvarsvilje som begrep, var å vise at forsvaret av Norge ikke kan regnes ut matematisk:

Begrepet forsvarsvilje sier også noe om forsvarsevnenes forskjellige dimensjoner og at Forsvaret ikke er en matematisk formel eller størrelse. Man kan ikke regne seg frem til en seier, fordi det er for mange faktorer som blant annet peker tilbake på det jeg har kalt «x-faktor». Det er ting som ikke lar seg måle eller faktorer man ikke evner å sette fingeren på, men som allikevel viser seg å ha en stor verdi. (Lamo, intervju)

Som studien tydelig viser, så har intervjuobjektene ulik forståelse av hva begrepet forsvarsvilje betyr. Det er allikevel enkelte fellestrekk som kan fremheves, men et overordnet funn må uansett sies å være at begrepet har ulik betydning og forståelse på ulike nivåer i Forsvaret og blant forskjellige organisasjoner utenfor Forsvaret.

Videre viser studien at dersom forsvarsvilje omtales som et fenomen i fredstid, i motsetning til i en situasjon der hvor Norge er under angrep eller er okkupert, har begrepet ulikt innhold og forståelse. I fredstid benyttes begrepet som en betegnelse for befolkningens støtte og vilje til å satse på et forsvar, samt vilje til å finansiere et militært forsvar og sivil beredskap. Som beskrevet i kapittel 4, er det i fredstid viktig å påvirke forsvarsengasjementet i befolkningen, gjennom eksempelvis å øke befolkningens forståelse for sikkerhets- og forsvarspolitik og beredskap. Bugge Hjorth har benyttet Norges forsvarsforening sitt slagord for å beskrive dette forsvarsengasjementet: «Forsvarssak er fredssak, var Fridtjof Nansens slagord da han var president i Norges Forsvarsforening. Da snakker han primært om saken og engasjementet for Forsvaret, mer enn offervilje» (Bugge Hjorth, intervju)

I inneværende langtidsplan for forsvarssektoren (Prop. 14S, 2020-2021) var fokuset rettet mot områder som gjør Norge mer motstandsdyktig mot sammensatte trusler og samtidig gir økt motstandskraft til å håndtere eventuelle trusler mot norsk samfunnsikkerhet. Det kan derfor argumenteres for at befolkningens individuelle innsats og vilje har mistet sin viktighet, sammenlignet med kaldkrigsperioden. Fra forsvarskommisjonen i 1946 er befolkningens individuelle vilje til sammenligning beskrevet på følgende måte: «Grunnlaget for Forsvaret må være folkets bevisste vilje til med alle midler å sette seg imot ethvert forsøk på å krenke vår rett til selvstendig nasjonalt liv» (Forsvarskommisjonen av 1946, 1949, s. 87). Noen lignende uttalelser har ikke denne studien identifisert i de siste langtidsplanene for denne tidsperioden (2014-2022). Fra et politisk perspektiv fremstår derfor Diesens tolkning av forsvarsvilje anno 2022 som relevant. Studien vil driste seg til å

argumentere for at forsvarsvilje ikke lenger har et individfokus på politisk nivå i Norge, noe som står i skarp kontrast til den kalde krigen.

5.4 Forsvarsviljen fornyet fokus og viktighet?

I en verden der makt i økende grad går foran rett, og der kortsiktige interesser får økt betydning, øker risikoen for konfrontasjon og konflikt. (Prop. 14S, 2020-2021, s. 20)

Etter 2014 økte trusselen mot Norges statssikkerhet. Spenningen i Ukraina økte, og Europa ble langt på vei en tilskuere til hvordan Russland benyttet militærmakt for å annektere Krim og etter hvert ta kontroll over østlige områder i Ukraina. Proposisjon 14S (2020-2021) beskrev hvordan den sikkerhetspolitiske situasjonen og den gradvise spenningen mellom Vest-Europa og Russlands økte risikoen for konfrontasjon og konflikt, også for Norge. Sikkerhets- og forsvarspolitikken ble mer aktualisert på grunn av den endrede sikkerhetspolitiske situasjonen. Situasjonen påvirket følelsen av utrygghet i samfunnet, krig ble en mindre fjern tanke og aktualiserte viktigheten av den norske forsvarsviljen i denne perioden. Forsvarssjef Eirik J. Kristoffersen beskriver dette på følgende måte:

De eksterne truslene og sikkerhetssituasjonen i Europa har gjort at dette [forsvarsvilje] igjen blir løftet. Oppfattelsen av trusler bidrar til om forsvarsvilje er høyt eller lavt på agendaen. [...] Videre tror jeg bevisstheten av forsvarsvilje også er drevet av følelsen av trygghet eller utrygghet i samfunnet. (Kristoffersen, intervju)

Våren 2022 tilspisset krigen i Ukraina seg ytterligere. Vesten ble vitne til hvordan en nasjons kollektive vilje og borgernes individuelle vilje til å delta i motstandskampen potensielt kan gi en overlegen konvensjonell militær fiende, som Russland i denne sammenhengen må kunne beskrive som, stor motstand og faktisk drive et massivt angrep tilbake. Det fremstår på nåværende tidspunkt som relativt tydelig at Russland feilberegnet og undervurderte ukrainernes faktiske motstandsevne og forsvarsvilje da de besluttet å angripe på bred front. Clausewitz (2020, s. 54) sine tanker om *maksimal bruk av makt* fremstår igjen relevant for denne tidsperioden (2014-2022):

Denne kan uttrykkes som et produkt av to uadskillelige faktorer, nemlig summen av motstanderens kapasitet og hans vilje. Summen av motstanderens kapasitet lar seg beregne, fordi den – riktig nok ikke fullt ut – kan uttrykkes i tall. Viljens kraft, derimot, er vanskeligere å beregne og kan bare anslås ut fra styrken på motivet som genererer den. (Clausewitz, 2020, s. 54)

Sjefen for Heimevernet, generalmajor Elisabeth G. Michelsen, beskrev hva forsvarsevne og forsvarsvilje betyr for en nasjons motstandskamp og hvordan disse er gjensidig avhengig av hverandre. Inspirert av Clausewitz brukte hun følgende ligning for å beskrive viktigheten av norsk forsvarsvilje i 2022: «Norsk motstandskraft = Forsvarsevne x Forsvarsvilje» (Michelsen, intervju). Gjennom sitatet beskrev Michelsen hvorfor forsvarsvilje blir viktig i en krigskontekst og i rammen av en norsk motstandskamp.

Langtidsplanene utgitt i perioden (2014-2022) benyttet forsvarsvilje-begrepet i liten til ingen grad, og basert på de offisielle styrende dokumentene hevder denne studien at forsvarsvilje-begrepet har hatt liten betydning og viktighet på det politiske nivået. Fra politisk hold ble det heller benyttet begreper som «motstandsdyktighet» og «motstandskraft» for å beskrive Forsvarets oppgaver og innretning i langtidsplanene. Med bakgrunn i at sivilt-militært samarbeid og sivil beredskap er tildelt fokus, både nasjonalt og i NATO, fremhever studien dette som en årsak til at begrepene «resilience» og «resistance», som er oversatt til norsk som «motstandsdyktighet» og «motstandskraft» ble brukt i langtidsplanene (Prop. 14S, 2020-2021, s. 80).

Den tilspissede sikkerhetspolitiske situasjonen i perioden 2014-2022 og forsvarsviljens effekt og kraft, eksemplifisert gjennom krigen i Ukraina, har medført at forsvarsviljen igjen blir sett på som viktig for Norge og Norges sikkerhet. Samtlige intervjuobjekter understrekte at forsvarsvilje er viktig for Norge og norsk sikkerhet også i 2022. Samtidig kan meningsinnholdet i begrepet oppleves som ulikt og begrepet tolkes derfor forskjellige. Forsvarsvilje-begrepet benyttes i liten til ingen grad i offisielle styrende dokumenter og kan derfor hevdes å ha mistet sin viktighet på politisk nivå.

5.5 Oppsummering

Studien har vist at forsvarsvilje-begrepet har hatt ulik betydning ut fra kontekst og hvilket nivå som er diskutert. *Forsvarsvilje* er i denne perioden i liten grad benyttet i offisielle styrende dokumenter. I forsvarssektorens langtidsplaner benyttes istedenfor begreper som «motstandsdyktighet» og «motstandskraft» for å beskrive viktigheten av totalforsvarstankegangen og samhandling mellom aktører i totalforsvaret. Disse begrepene er beslektet med begrepene «resilience» og «resistance» som benyttes i NATO. Gjennom studiens analyser er det vist at begrepet forsvarsvilje er mer eller mindre fraværende i offisiell dokumenter for denne perioden, og det kan derfor argumenteres for at begrepet har liten betydning for norske myndigheter. Studien drister seg til å hevde at individets vilje, i betydningen av selv å bidra for Norges sikkerhet, er mindre viktig for norske myndigheter. Det

som kommuniseres fra politisk nivå er viktigheten av at totalforsvaret fungerer på overordnet nivå, og at det er et godt sivilt-militært samarbeid som ligger til grunn mellom totalforsvarsaktørene.

Basert på studiens analyse vil det videre bli lagt til grunn to ulike betydninger av begrepet forsvarsvilje, hovedsakelig basert på analyse av intervjuer: (1) Nasjonens og individets vilje til å støtte et militært forsvar, herunder anerkjennelse for at det skal finnes et fungerende norsk forsvar, at det bør finansierestilstrækkelig og settes i stand til å ivareta Norges sikkerhet. (2) Nasjonens og individets vilje til å forsvare landet i en krise- eller krigssituasjon, herunder vilje til å være forberedt og delta i et forsvar av Norge.

Basert på den overordnede analysen kan det argumenteres for at begrepet forsvarsvilje er et unikt begrep som har en positiv verdi i seg selv. Selv om studien hevder at mennesket i systemet har mistet sin plass i politiske styrende dokumenter, så har vi, med forsvarssjefen i spissen, de som fremdeles tenker på forsvarsvilje på individnivået:

Det at vi i Norge har et heimevern og allmenn verneplikt, som innebærer at alle i utgangspunktet skal gjennomføre førstegangstjeneste og etterpå inngå i Forsvarets styrkestruktur, er tilnærmet unikt og verdifullt – det er rett og slett en norsk juvel.

(Kristiansen, Hoem, & Larssen, 2021, s. 272)

Studien har vist at forsvarsviljen først og fremst påvirkes av en endret sikkerhetspolitisk situasjon der det er økt sannsynlighet for at krig og konflikt også kan ramme Norge. Krigen i Ukraina i 2022 fremstår som det viktigste vendepunktet som har gjort at *forsvarsvilje* igjen har fått stor plass og relevans i den offentlige norske debatten, samt at forsvarsvilje har fått et fornyet fokus og oppdatert innhold.

6 Hvordan påvirke forsvarsvilje i 2022?

I dette kapitlet vil studien analysere hvordan forsvarsviljen i den norske befolkningen kan påvirkes slik at den øker. Sammenlignet med under den kalde krigen, har forsvarsvilje-begrepet i 2022 i større grad enn tidligere flere betydninger. Dette medfører også at forsvarsviljen kan påvirkes på ulike måter. For å beskrive denne dynamikken vil kapitlet først diskutere betydningen den sikkerhetspolitiske situasjonen har for oppfatningen og viktigheten av forsvarsvilje, samt presentere en kort redegjørelse for betydningen av *sosial kapital*.

Kapitlet vil ta for seg de to ulike betydningene av forsvarsvilje og se nærmere på hvordan disse kan påvirkes. De to forskjellige betydningene er: (1) Nasjonens og individets vilje til å støtte et norsk forsvar, (2) Nasjonens og individets vilje til å forsvare landet i en krise- eller krigssituasjon.

6.1 Sikkerhetspolitisk påvirkning

Diese argumenter for at den sikkerhetspolitiske situasjonen, eller den dominerende forståelsen av denne, er hovedårsaken til at befolkningen har vilje til å betale og satse på et militært forsvar. Når den sikkerhetspolitiske situasjonen ender seg, endres også befolkningens oppfatning av hvorvidt et forsvar av Norge er viktig:

Jeg tror personlig at aksepten for at et forsvar er nødvendig, og dermed også viljen til å betale for det, avhenger mer av hva slags verden vi lever i og hvilken oppfatning folk har av hvilke trusler vi står overfor [...]. (Diesen, intervju)

Kristoffersen beskriver på sin side koblingen mellom den sikkerhetspolitiske situasjonen i 2022 og forsvarsviljen på følgende måte: «De eksterne truslene fremmer behovet for en sterk forsvarsvilje. I 2022 burde vi ha levd i en fredfull verden der behovet for forsvarsvilje ikke var fremtredende. Slik er det dessverre ikke.» (Kristoffersen, intervju).

Denne studien vil derfor fremheve at den sikkerhetspolitiske situasjonen har stor påvirkning på begge de to overnevnte betydningene av forsvarsvilje. Den sikkerhetspolitiske situasjonen påvirker befolkningens syn på viktigheten av å ha et fungerende norsk forsvar, og det påvirker viljen til å finansiere et forsvar av Norge slik at det kan ivareta Norges sikkerhet. Videre øker viktigheten av beredskap og at Norge må være forberedt på en større krise- eller krig, samt at det blir mer aktuelt å diskutere nasjonen og enkeltindividenes vilje til å forsvare Norge i en krig og hva en krig vil innebære

for Norge. Studien har gjennom en historisk gjennomgang belyst at den sikkerhetspolitiske situasjonen utgjør en viktig faktor som for hvorvidt forsvarsvilje blir et aktuelt begrep å benytte.

Oppsummert fremstår det tydelig at den sikkerhetspolitiske situasjonen er hovedårsaken til at forsvarsvilje er løftet frem i nasjonal forsvarsdebatt i 2022. Kort oppsummert: dersom faren for en større eksistensiell krise eller krig truer, påvirkes viktigheten og betydningen av forsvarsvilje.

6.2 Sosial kapital og forsvarsvilje

Robert D. Putnam beskriver sosial kapital gjennom henholdsvis «Bonding» og «Bridging» (Putnam, 2000). «Bonding» beskrives som nære relasjoner mellom mennesker. «Bridging» beskrives som mer heterogene nettverk innenfor større samfunn og mellom mennesker som er fundamentalt *ulike*. (Johansen, 2010)

FFI-forsker Iver Johansen har forsket på hva samfunnet betyr for militær effektivitet (Johansen, 2010). I Johansens innledning til analysen stilte han følgende spørsmål: «Hvorfor vinner noen land kriger, mens andre taper?» (Johansen, 2010, s. 7). Analysen ble bygget på den grunnleggende antagelsen at militær effektivitet er nært knyttet til individets evne til koordinert adferd for å oppnå felles mål, omtalt som *kollektiv handling*. Gjennom studien hevdet Johansen at *høy* sosial kapital gjør militære organisasjoner mer effektive og argumenterte for at sosial kapital kunne betraktes som en form for «styrkemultiplikator» ved at den muliggjør en mer effektiv utnyttelse av de ressursene den militære organisasjonen rår over.

Johansen belyser gjennom sin analyse at Norge i 2010 skårer på de fleste mål for sosial kapital (Johansen, 2010, s. 49). En kapital Forsvaret kan trekke på i det norske samfunnet, spesielt om man sammenligner den med andre militære organisasjoner i andre land. Et av Johansens hovedargument var at åpenheten i Forsvaret har representert en *effektivitetsgevinst*, ved at blant annet normer for gjensidighet og tillit i samfunnet skaper et fundament for militær effektivitet (Johansen, 2010, s. 52-53). Under den kalde krigen var det en kombinasjon av sterke felles tillitsnormer og et åpent forsvar som påvirket det sivile samfunn, de militære styrker og totalforsvaret. *Den sosiale organisering av samfunnet etter krigen* la grunnlaget for «kulturelt betingede normer knyttet til den enkeltes individuelle plikt til å yte en innsats for fellesskapet, og forventninger om at andre ville opptre på samme måte» (Johansen, 2010, s. 46). Johansen argumenterte i sin forskning for at dette synliggjorde effekten og verdien av den sosiale kapitalen under den kalde krigen. Høy sosial kapital kan ifølge Johansen bidra til mer effektive organisasjoner, og av den grunn betraktes som en form for

«styrkemultiplikator», ved at den muliggjør mer effektiv utnyttelse av de ressursene den militære organisasjonen rår over (Johansen, 2010, s. 25-28).

Svakhetene i den militære organisasjon kunne derfor dra nytte av den iboende styrken i det sosiale nettverk og gjennom adferds normer i samfunnet som en helhet. Denne studien vil argumentere for, basert på Johansens studie av sosialkapital, at disse dynamikkene var med på å påvirke den norske forsvarsviljen under den kalde krigen. Sosial kapital kan potensielt være en viktig faktor som bidrar til å påvirke, og potensielt styrke forsvarsviljen. Johansen sin forskning fra 2010 hevdet at Norge skårer meget høyt¹¹ på de fleste mål for sosial kapital, samtidig som han stilte spørsmål om denne situasjonen ville vedvare (Johansen, 2010, s. 46). Johansen fremhevet noen utviklingstrekk i samfunnet og hevdet at dette ga to hovedutfordringer for Forsvaret (Johansen, 2010, s. 51). Den første utfordringen ble beskrevet som et eventuelt forfall av samfunnets samlede holdning av sosial kapital. Den andre utfordringen var at Forsvarets forankring i samfunnet svekkes.

Basert på denne studiens historiske analyse av forsvarsvilje, fremstår det som sannsynlig at den sosiale kapitalen, slik som Johansen har beskrevet den, og norsk forsvarsvilje er tett knyttet sammen. Studien skal videre analysere og vurdere hvordan forsvarsvilje kan påvirkes i 2022. I den sammenheng vil det være relevant å vurdere om påvirkning av forsvarsvilje også har påvirkning på den sosiale kapital.

6.3 God kommunikasjon og åpen debatt

Den første betydningen av forsvarsvilje-begrepet innebærer nasjonens og individets vilje til å støtte forsvarssaken. I denne sammenheng er det viktig med en god forståelse og bevissthet i befolkningen om hvorfor Norge må ha et militært forsvar og totalforsvar, hvorfor det må finansieres, og hvordan dette forsvaret og totalforsvaret er tiltenkt å ivareta Norges sikkerhet. Det fremstår derfor å være av stor betydning å opprettholde et folkelig engasjement omkring sikkerhets- og forsvarspolitik i befolkningen. Som tidligere beskrevet i studien, så har det siden slutten av den andre verdenskrig i 1945, og helt frem til 2022 vært en underliggende bekymring for at forsvarsengasjementet skal forsvinne i Norge. En spesifikk bekymring er knyttet til at befolkningen skal miste interessen for et forsvar og at Forsvaret derigjennom mister (politisk) legitimitet ved at befolkningen ikke lenger ser et behov for Forsvaret, spesielt om flertallet av befolkningen ikke lenger er en del av Forsvaret selv. God kommunikasjon og åpen debatt om sikkerhets- og forsvarspolitik er derfor ansett som en viktig

¹¹ I land med høy sosial kapital vil det være ønskelig med en bred kontaktflate mellom militære styrker og samfunner for øvrig for at den militære virksomhet skal kunne dra nytte av samfunnet

faktor for å styrke forsvarsviljen. Ingunn Moholt beskrev hvordan manglende kunnskap og forståelse kan svekke forsvarsviljen:

Det som hemmer [forsvarsviljen] er manglende kunnskap og forståelse av behovet for å ha et norsk forsvar. Det tror jeg henger sammen med det jeg var inne på tidligere; «Det er ingen ting som kan ramme oss» [...] «Hvorfor skal vi satse på totalforsvar?». For å sette det på spissen; Vi vet at det kommer en flom, vi vet at det kommer ekstremvær, vi vet en hel masse om ulike risikofaktorer vi som etat må møte. Det vi ikke vet er om det kommer en krig, mest sannsynlig ikke. Så hvorfor skal vi satse på det? (Moholt, intervju)

Moholt beskrev utfordringene ved å opprettholde en interesse for en trussel mot statssikkerheten, da de mest sannsynlige truslene vi ser i dag er knyttet til samfunnssikkerhet og beredskap, og ikke til at Norge står i fare for å bli okkupert av en annen stat. Moholt beskrev derfor viktigheten av å kommunisere hvordan statens ressurser benyttes på best mulig måte for å understøtte samfunnets behov i fredstid:

Da tenker jeg at noe av svaret mitt på hva som kan fremme forsvarsviljen er å tenke: Vi er et lite land med 5 millioner innbyggere, men med en stor geografisk utstrekning. Vi må bruke ressursene på tvers og de ressursene vi har på en best mulig måte [...] tatt i betraktning de relativt knappe ressursene vi har i Norge. (Moholt, intervju)

I denne sammenheng handler det spesielt om hvordan Norge bør øke sin beredskap innenfor stats- og samfunnssikkerhet. Dette er viktig for å øke nasjonens og befolkningens forståelse for beredskap. Terje Bruøygard påpekte viktigheten av nasjonens evne til å forberede seg på en mulig krig og hvorfor god kommunikasjon er viktig for å oppnå akkurat dette på følgende måte:

En mobilisering av befolkningens forståelse for hva krise og krig innebærer; vilje til å gjøre alt vi kan for å unngå at det skjer og håndtere det dersom det skjer. Kommunikasjon og informasjon er viktig, samt å fremme diskusjoner og debatter på riktig nivå. Krig er ikke lenger utenkelig. Da må vi tørre å tenke; Hvordan vil en krig se ut, hvor lenge vil den vare og hvordan har vi tenkt å komme oss ut av den igjen? (Bruøygard intervju)

Flere av intervjuobjektene påpekte at kommunikasjon, debatt og åpenhet er viktig. Med bakgrunn i studien vil man altså kunne argumentere for at åpenhet gjennom god kommunikasjon og debatt er avgjørende for at befolkningen skal forstå hvorfor et forsvar er viktig, samt hvorfor det er nødvendig å bruke betydelige ressurser på et militært forsvar og på totalforsvaret.

6.4 Felles normer og verdier

Hvis Norge på ny skal komme ut i krig, vil det bli en kamp på liv og død som vil avgjøre nasjonens skjebne i mange generasjoner fremover. Ingen vil kunne forholde seg passiv til de direktiver som den norske regjering gjennom forsvarsledelsen gir for Norges forsvarskamp. (Brosjyresamlingen, 1957, s. 41)

I utdraget fra «Veiledningen for befolkningen» utgitt i 1957, blir forventningen knyttet til den enkeltes individuelle plikt til å yte innsats for fellesskapet godt synliggjort. Denne studien hevder at dette i 2022 ikke representerer den politiske forventningen til befolkningen, i all den tid og implisitt at fokuset på befolkningens og enkeltindividets vilje er fraværende i forsvarssektorens langtidsplaner for denne perioden (2014-2022). Hva som representerer landets normer og verdier i 2022 blir derfor viktig å analysere da dette blir relevant for å mobilisere en motstandskraft i befolkningen og nasjonen som en helhet. Bugge Hjorth belyste hvordan Forsvarets omdømmekampanje beskriver dette på en god måte:

Her snakker vi mer om nødvendigheten av og rasjonale ved å ha et sterkt forsvar, noe som kan vekke et betydelig engasjement. Det er ikke tilfeldig at reklamen Forsvaret har laget - «for alt vi har og alt vi er» - er blitt en suksess. Her har Forsvaret truffet en nerve hos folk. Det handler om livet vårt, om våre verdier og viljen til å ta vare på det vi har kjempet for og opparbeidet gjennom generasjoner. Det handler om viljen til å kjempe for demokratiet, ta vare på vår kultur, vår nasjon, våre familier og selvfølgelig vårt territorium. «For alt vi har, og alt vi er». Det er jo dét som er forsvarsvilje. (Bugge Hjorth, intervju)

Selv om det ikke er mulig å si hvor høy forsvarsviljen er i 2022, har flere av intervjuobjektene fremhevet enkelte faktorer som de vurderer som viktige for å påvirke forsvarsviljen. Odlo fremhever hvordan erfaringene fra andre verdenskrig og den nye sikkerhetspolitiske situasjonen har vært med på å påvirke bevisstheten og viktigheten av nasjonens og individets vilje til å forsvare Norge:

Jeg tror det er historien vår og den sikkerhetspolitiske situasjonen. At man forstår at fred og frihet ikke er noe som kommer av seg selv. Frihet er ikke bare en rettighet, det er en rettighet du må forsvare hver dag. Videre innebærer frihet også plikter. [...] Jeg tror at den utviklingen som vi ser rundt oss, med stadig mer autoritære stater, vekker en gryende bevissthet om at vi faktisk må stå opp og forsvare det vi har». (Odlo, intervju)

Odlo benyttet ordet «plikter». Det samme gjorde Bruøygard gjennom å sitere Henrik Ibsen: «Vår slekt er et folk som har glemt at viljens plikter ei stopper der evnen svikter» (Bruøygard, intervju). Forsvarsvilje i begrepets ytterste betydning krever derfor at folk, forsvar og regjering er villige til å gjøre det som kreves for å sikre nasjonens interesser og verdier.

Samfunnets normer og verdier kan også representere hvilke levevilkår og trender som representerer den norske befolkning i 2022. Flere av intervjuobjektene fremhevet at levevilkår og trender i samfunnet påvirket forsvarens vilje. Allikevel fremstår det som at intervjuobjektene har ulike meninger om hvorvidt dette har et positivt eller negativt fortegn i påvirkningen forsvarens vilje. På den ene siden mente flere av intervjuobjektene at det som hemmer forsvarens vilje er at vi har det for godt og at det i 2022 er et større fokus på individet fremfor det kollektive, her eksemplifisert ved følgende sitater:

Man får ting enkelt, man trenger ikke kjempe for det. Fokuset er mer på individ nivå enn på samfunnet. (Michelsen, intervju)

Politikken endrer mennesker og har endret mennesker over tid. Slik politikken er i dag, tror jeg at veldig mange mener at det er andre som skal løse mine problemer. Denne tanken om at «statens er alles mor» tror jeg er mer fremtredende i dag. Man stiller krav til politikerne, til samfunnet, til institusjonene og ikke så mye til seg selv. (Bugge Hjorth, intervju)

Det er ikke en ubegrunnet bekymring som ble beskrevet av Michelsen og Bugge Hjorth. I FFI sin studie «Heimevernet mot 2030» identifiserte FFI-forskerne *forvitring av felles verdier* som en av truslene Heimevernet står ovenfor (FFI, 2021). Samlet sett ble trusselen beskrevet som en økende fare for individualisme. Dette kan skape press på den kollektive og nasjonale identiteten, som igjen vil svekke den frivillige beredskapen og øke sårbarheten for identitetsbaserte konflikter. Identitetsbaserte konflikter ble beskrevet som økt gruppe- og individteking. Som motstykke fremhevet også enkelte intervjuobjekter at gode levevilkår og trender i samfunnet var og er med på å påvirke forsvarens vilje. Det forklares overordnet med at velferdsstaten vi har i Norge, basert på liberalistiske verdier som fred, frihet og demokrati, representerer noe som det er vilje til å ofre seg for, og da spesielt sammenlignet med alternative og mer autoritære stater. Her eksemplifisert av Lamo:

Jeg tror på dette som jeg sa med folkestyre eller demokrati. At folk føler at de er med å utforme samfunnet, med på å styre og at stemmen deres betyr noe. [...] Dersom folk opplever at deres egen stemme betyr noe, kan det i seg selv være med på å fremme forsvarens vilje. [...] Samtidig tror jeg at staten og velferdsstaten i Norge er viktig, slik at man

føler at Norge er et godt land å bo i. Det henger tett sammen med opplevelsen av at det er et land og en levemåte man ønsker å forsvare. Det tror jeg er viktig, på makronivå. (Lamo, intervju)

Ordlyden fra intervjuet med Maria Lamo gir gjenklang fra det som står skrevet i stortingsmelding nr. 32 fra 1945: «Det beste og det sundeste grunnlag for forsvarspolitikken er at folket har og vet med seg selv at det har, noe å forsvare» (St. meld. nr. 32, 1945-1946). Som i stortingsmeldingen fra 1945 beskrev Lamo hvor avgjørende det er at de norske interessene, normene og verdigrunnlaget faktisk gjenspeiler det befolkningen er villig til å forsvare, og i ytterste konsekvens er villig til å ofre sitt liv for. Lamo beskrev videre hvilke faktorer som er viktige for å bygge opp dette verdigrunnlaget:

Jeg tror at hvis en kommer i en krigssituasjon så vil det være viktig å ha bygget opp verdigrunnlaget i fredstid, og at en har noe en mener er verdt å forsvare. Så enkle ting som verneplikten og Heimevernet som gir Forsvaret en forankring i befolkningen. (Lamo, intervju)

6.5 Tillit og omdømme

Flere av intervjuobjektene kommuniserte at Forsvarets tillit og omdømme i befolkningen er faktorer som påvirker forsvarsviljen, spesielt i 2022 hvor det er færre som får kjennskap til Forsvaret i forhold til tidligere på grunn av at det nå kun er et fåtall av hvert årskull som gjennomfører førstegangstjeneste i Forsvaret. Tillit og omdømme blir derfor viktig for begge betydningene av forsvarsvilje-begrepet. Kristoffersen beskrev noen faktorer som kunne hemme forsvarsviljen, ved at Forsvarets tillit og omdømme blir svekket i befolkningen:

Jeg mener at maktmisbruk er noe av det som kan true forsvarsviljen. Det kan være skandaler, at forsvar og politi ikke har orden i egen organisasjon, eller noe så tilsynelatende enkelt som at vi distanserer oss fra samfunnet og ikke moderniserer og endrer oss. Dersom vi blir en stat i staten, da er vi på villspor. (Kristoffersen, intervju)

Studien antyder derfor at Forsvaret må oppleves som en profesjonell organisasjon, gjennom at Forsvaret «speiler» og lever opp til samfunnets felles normer og verdier. Det er viktig at Forsvaret fremstår som effektivt, veldrevet og troverdig. Ikke bare i nasjonal forstand, men også i samarbeid med allierte. Forsvaret bør være en organisasjon nasjonen kan være stolt av og ønsker å være en del av.

For videre å sikre Forsvarets tillit og omdømme i befolkning, påpekte intervjuobjektene også at det er viktig at Forsvaret fremstår som en veldrevet etat i forvaltningsmessig betydning. For når det er

snakk om å bruke virkelig mye penger på noe, all den tid det er mange andre offentlige behov som eksempelvis sykehus, eldreomsorg, samferdsel og skoler, må det synliggjøres hva nasjonen får igjen. Befolkningen må oppleve at forsvarssektoren bruker tildelte ressurser på en ansvarlig måte. Diesen argumenterer for at Forsvarets omdømme og tillit hos befolkningen er viktigere sammenlignet med hvor mange som nødvendigvis inngår i førstegangstjenesten:

Det er mye viktigere at Forsvaret fremstår som profesjonelt, dyktig og forbilledlig som samfunnsinstitusjon, enn at vi alle på død og liv skal ta på oss grønne klær. Jeg tror det er viktigere å bekymre oss for Forsvarets omdømme enn å bekymre oss for hvor mange som blir kalt inn til militærtjeneste. (Diesen, intervju)

6.6 Bred kontaktflate

Under den kalde krigen var forsvaret av Norge en oppgave som omhandlet hele samfunnet og et beredskapssystem Håkenstad har omtalt som «en vel planlagt væpnet dugnad» (Håkenstad, 2019). Etter Berlin-murens fall forsvant totalforsvarskonseptet gradvis og sikkerhetsbegrepet ble endret til i større grad å omhandle også samfunnssikkerhet. I perioden 1990-2014 var ikke krig vurdert som en relevant problemstilling Norge måtte forholde seg til, og i samme periode ble Forsvarets støtte til sivilsamfunnet avgjørende for å ivareta samfunnssikkerheten. Da den sikkerhetspolitiske situasjonen endret seg i perioden 2014-2022, hadde også nasjonens og individets tanke omkring det å forberede seg på en mulig krig endret seg. Dette har medført at totalforsvaret i løpet av perioden er blitt revitalisert og beredskap har igjen fått et økende fokus i norsk sammenheng.

Odlo beskrev hvor viktig det er at Forsvaret er en del av samfunnet. Omstillingen av Forsvaret fra år 2000 og frem til 2022 har ført til at Forsvaret består av en mindre organisasjon, som samtidig fremstår mer profesjonelt sammenlignet med kaldkrigsforsvaret. Denne omstillingen har medført en større distanse mellom Forsvaret og samfunnet, spesielt ved at kontaktflaten mellom Forsvaret og menneskene i sivilsamfunnet har blitt mindre. Moholt beskrev viktigheten av totalforsvaret i denne rammen, fordi den bidrar til å opprettholde en bred kontaktflate mellom Forsvaret og det sivile samfunnet. Moholt beskrev også hvordan Forsvaret og totalforsvaret var og er gjensidig avhengig av hverandre, på spørsmålet om hvorvidt forsvarsvilje er viktig i 2022:

Forsvarsvilje er svært viktig, ikke minst på bakgrunn av hvordan Forsvaret fungerer i dag i rammen av totalforsvaret. Forsvaret er avhengig av de sivile kontraktørene, de sivile myndighetene og den sivile innsatsen. Så mener jeg det er veldig viktig, på grunn av totalforsvarskonseptet. (Moholt, intervju)

6.7 Forankring i samfunnet

Gjennomføring av førstegangstjenesten som avtjening av verneplikten har siden den kalde krigen vært ansett som den viktigste faktoren som bidrar til at Forsvaret har god forankring i samfunnet (Johansen, 2010), men som også bidrar til å styrke forsvarsviljen i befolkningen. I 2015 innførte Norge en lovendring som medførte kjønnsnøytral verneplikt (Regjeringen, 2014). Innføringen av kjønnsnøytral allmenn verneplikt, for både kvinner og menn, synliggjorde prinsippet om at i Norge er det like plikter og rettigheter for alle i befolkningen. Dette var et tydelig skille sammenlignet med tidligere. Studien argumenterer derfor for at kjønnsnøytral verneplikt bidrar til bedre forankring i samfunnet for Forsvaret, og da eksplisitt gjennom at en større del av befolkningen blir en del av fellesskapet Forsvaret representerer gjennom førstegangstjeneste og avtjening av den norske verneplikten. I 2022 er det dog kun et fåtall av hvert årskull som gjennomførte førstegangstjeneste og som avtjente sin verneplikt på denne måten. Samtidig fremhevet flere av intervjuobjektene at førstegangstjenesten og vernepliktens betydning for forankringen av Forsvaret i samfunnet fremdeles var en viktig faktor. Odlo utdypet:

Forsvarets tilhørighet til samfunnet er avgjørende. Verneplikten kan i denne sammenhengen anses å være guds gave til Forsvaret. Ikke fordi det gir en enorm evne, men det gir en enorm vilje og tilhørighet. Forsvaret må være en del av samfunnet [...] Forsvaret kan ikke være en isolert og distansert organisasjon utenfor samfunnet, slik som det er i enkelte andre land. (Odlo, intervju)

Lamo fremhevet også vernepliktens betydning for Forsvarets forankring i samfunnet, men la til Heimevernet som tilleggsfaktor (Lamo, intervju). Førstegangstjeneste som del av verneplikten har siden den kalde krigen vært uttalt å være et viktig verktøy for å bevare forsvarsviljen i befolkningen. Samtidig har ordningen fått kritikk av både Diesen og andre forskere for å ikke produsere et forsvar som kan møte de operative behovene som følger av de dynamiske sikkerhetspolitiske utfordringene Norge har stått og står overfor representerer. I 2016 skrev FFI-forsker Iver Johansen om verneplikten som ideologi (Johansen, 2016). I denne artikkelen hevdet Johansen at verneplikten er blitt en egen ideologi, og således en grunnmur i den norske Forsvarsmodellen. Det å opprettholde vernepliktsordningen var ifølge Johansen blitt et mål i seg selv (Johansen, 2016). Ragnhild H. Solstrand uttrykker det slik: «verneplikten har vært – og er fortsatt – nesten hellig i Norge» (Solstrand, 2010).

Sammenhengen mellom allmenn verneplikt, heimevern og lokal forankring.

Allmenn verneplikt, heimevern og lokal forankring, er begreper som henger tett sammen.

Kristoffersen påpekte hvor viktig allmenn verneplikt var og er for opprettholdelsen av Heimevernet som organisasjon, samtidig som han forklarte hvilken betydning Heimevernet har for forsvarsviljen i større sammenheng gjennom å sikre en lokal forankring i både Forsvaret og samfunnet for øvrig:

Når vi utarbeidet heimevernsstudien [...] så FFI på hva som kan gjøre at Heimevernet enten blir irrelevant eller nedlagt. Mange ting ble identifisert i studien, blant annet bortfallet av allmenn verneplikt. Dersom vi skal ha et helprofesjonelt forsvar, hadde vi kanskje ikke hatt et heimevern. [...] Heimevernet er på mange måter Forsvarets fremste representant for en sterk forsvarsvilje. Så lenge vi har et landsdekkende heimevern, er vi til stede overalt - alltid, og det påvirker forsvarsviljen. (Kristoffersen, intervju)

Allmenn verneplikt er grunnlaget for at Norge i dag har et landsdekkende heimevern. Et heimevern som kan sies å være siste rest av mobiliseringsforsvaret fra den kalde krigen. Et landsdekkende heimevern bidrar til lokal forankring mellom den militære organisasjon og det sivile samfunn. Heimevernet er i dag den eneste taktiske enheten i Forsvaret som har tilstedeværelse i hele Norge og har et tett samarbeid med sivilsamfunnet gjennom nasjonalt, regionalt og lokalt samvirke (Kristiansen, Hoem, & Larssen, 2021). Friis (2021) argumenterte for at det gamle narrative om at formålet med Forsvaret egentlig aldri forsvant. Mye av det grunnleggende, slik som verneplikt, heimevern og totalforsvar er fortsatt med oss i dag (Friis, 2021). Det samme påpekte Håkenstad:

[...] alle de kulturelle elementene og institusjonelle mekanismene [...] Da tenker jeg særlig på verneplikten, heimevernet, tilknytningen til territoriet, og på totalforsvaret som har blitt revitalisert i den siste tiden. Transformasjonen tidlig på 2000-tallet ble ikke så revolusjonerende likevel. Og forsvarsvilje er det viktigste smøremiddelet, for å få maskineriet til å gå rundt. (Håkenstad, intervju)

Basert på studiens analyse fremstår det som valid å si at verneplikten er helt avgjørende for at vi i Norge skal kunne ha et heimevern som er over alt – alltid, og i så måte er med på å opprettholde en landsdekkende forsvarsevne og forsvarsvilje. Det forannevnte bidrar til å sikre lokalforankring, som indirekte bidrar til å sikre den sosiale kapital. Heimevernet og totalforsvaret er derfor viktige verktøy for å sikre forsvarsvilje i fred, samt den siste rest av mobiliseringsforsvaret som er i stand til å mobiliseres dersom det kreves i krise eller i krig.

6.8 Forsvaret – forvalter av forsvarsviljen i fredstid

Studien vil hevde at det hviler et tungt ansvar på Forsvaret som organisasjon å forvalte de to betydningene av forsvarsvilje-begrepet, særlig fordi Forsvaret også er den aktøren som kan påvirke forsvarsviljen mest. Studien har identifisert at Forsvaret blir med dette er en viktig representant for forsvarsviljen. Forsvarets ledelse tar – heldigvis – selv en aktiv rolle for å heve befolkningens kunnskap om Forsvaret, bidra til økt engasjement om forsvarssaken, og derigjennom fremme diskusjon og debatt om forsvaret av Norge. General Kristoffersen fremhevet i sitt intervju at å forvalte forsvarsvilje i fredstid er en kontinuerlig og betydelig kommunikasjonsjobb:

Forsvarsviljen fremmes gjennom at samfunnsaktører er opptatt av det. At Stortinget og politikere, nyheter og media snakker om det og viser interesse for saken. [...] det er gjennom å fortelle veldig ofte hva vi gjør, hvorfor vi har et forsvar, minne hverandre på veteraner som har sagt at fred, frihet og demokrati ikke må tas for gitt. Det er en kontinuerlig kommunikasjonsjobb [...] Det å kommunisere, være åpne, stille opp i debatter og være mottagelige for kritikk. Det er viktig for å bevare og styrke forsvarsviljen. (Kristoffersen, intervju)

Flere av intervjuobjektene påpekte at en av årsakene for at forsvarsvilje igjen har blitt et aktuelt tema i den offentlige debatten, er at forsvarssjefen selv benytter begrepet. Kjernen i forsvarssjefens kommunikasjon, ble knyttet til det kollektive forsvaret av Norge. At det ikke bare er Forsvaret som forsvarer Norge, men hele nasjonen og at dette i seg selv kan ha en avskrekkende effekt ovenfor en potensiell motstander. Dette ble godt eksemplifisert gjennom intervjuet med Forsvarets forsvarsforening da Kristoffersen tiltrådte som Forsvarssjef i 2020. På spørsmål om «hvor lenge Norge vil holde ut om Russland invaderer Norge?», svarte han følgende:

Jeg tror ikke de kommer. Det er det som er poenget. Er vi sterkt nok rustet, er det ingen som roter seg inn hit. De som prøver å okkupere Norge, vil få en opplevelse av sakte tap. Det handler om geografien, om forsvarsviljen og samholdet vårt. Det handler om tilliten i samfunnet, alle disse tingene vi må ta vare på. Det er ikke Forsvaret alene som skal forsvare Norge, det er oss alle. Det er viljen vi har til å bevare friheten og demokratiet vårt. Det er kjernen. (Forsvarsforeningen, 2020)

6.9 Oppsummering

Kapittelet har fremhevet den sikkerhetspolitiske situasjonen som en svært viktig faktor som påvirker forsvarsviljen. Deretter er det redegjort kort for Iver Johansens forskning på den sosiale kapital, og hvordan høy sosial kapital kan påvirke militærets effektivitet. Basert på overordnet analyse, vil denne studien hevde at forsvarsviljen påvirkes slik at den øker av fem følgende forhold: (i) God kommunikasjon og en åpen debatt om forsvarsrelaterte saker, (ii) felles normer og verdier i samfunnet, (iii) Forsvarets tillit og omdømme, (iv) bred kontaktflate mellom Forsvaret og sivilsamfunnet, (v) Forsvarets forankring i samfunnet. Forsvaret som organisasjon er gjennom denne studien fremhevet som en viktig faktor som forvalter av forsvarsviljen i fredstid. Det er verdt å merke seg at Forsvaret *selv* i stor grad kan påvirke hvordan organisasjonen blir inkludert og oppfattet av samfunnet. Dermed kan også Forsvaret *selv* svekke eller gjøre stor skade på denne forsvarsviljen i fredstid.

Studien vil avslutningsvis peke på at det er store likhetstrekk mellom hva som påvirker den norske forsvarsviljen og hva som påvirker Norges sosiale kapital, og vil derfor videre hevde at forsvarsvilje og den sosiale kapital er tett knyttet sammen. Johansen hevdet at høy sosial kapital kan øke militærets effektivitet. Johansen har videre fremhevet blant annet to områder som er viktig for å sikre en høy sosial kapital i Norge, sett opp mot Forsvaret: tillit og felles normer i samfunnet, folkelig forankring av Forsvaret i samfunnet og bred kontaktflate mellom Forsvaret og samfunnet. Det er mange felles trekk i intervjuobjektene betraktninger og Johansen sin forskning på hva som fremmer sosial kapital og forsvarsvilje. Høy sosial kapital beskrives som en styrkemultiplikator for den militære organisasjon. Studien vil derfor driste seg til å si at forsvarsviljen, i rammen begge betydningene, kan gjøre Forsvaret med effektivt i fred, krise og krig, og om den forvaltes riktig kan den hevdes å være Forsvarets styrkemultiplikator.

7 Konklusjon

Denne studien har søkt å svare på følgende overordnede problemstillinger ved å studere tematikken i tre definerte tidsperioder; (1) Hvordan ble begrepet *forsvarsvilje* benyttet og forstått i norsk sammenheng tidligere, og hvordan benyttes og forstås det i 2022? (2) Er *forsvarsvilje* viktig for norsk sikkerhet i 2022, hvorfor er det viktig, og hvordan kan *forsvarsviljen* eventuelt påvirkes?

Under den kalde krigen ble *forsvarsvilje* brukt om befolkningens og individets kollektive vilje til å motsette seg et væpnet angrep og deretter inngå i direkte forsvar av norsk territorium. En høy grad av forsvarsvilje i befolkningen var selve forutsetningen for at det svært omfattende invasjonforsvaret i rammen av totalforsvaret kunne etableres og ville kunne fungere dersom krigen kom. En høy grad av forsvarsvilje var også selve forutsetningen for at befolkningen gikk med på å ta et stort personlig ansvar for forsvaret av Norge. I offisielle styrende dokumenter fra denne tidsperioden ble viktigheten av forsvarsvilje meget tydelig kommunisert fra det politiske nivå. Denne forståelsen for, og bruken av, forsvarsvilje-begrepet lå til grunn helt frem til omorganisering av Forsvaret startet for fullt omkring år 2000.

I perioden 2000-2008 ble ikke forsvarsvilje-begrepet benyttet i offisielle styrende dokumenter fra politisk hold. Isteden ble begrepet tatt i bruk av reformmotstanderne i den sikkerhets- og forsvarpolitiske debatten. Denne studien har identifisert at manglede av bruk av begrepet fra myndighetene skyldtes spesielt tre forhold: For det første var ikke forsvarsvilje en forutsetning for det nye forsvarskonseptet med vekt på økt deltakelse i skarpe internasjonale operasjoner. En bred folkelig deltakelse var hverken nødvendig eller ønskelig, da forsvarskonseptet ble endret fra et invasjonforsvar til et innsatsforsvar. For det andre var det ikke behov for en sterk forsvarsvilje all den tid sikkerhetstrusselen mot Norge var vurdert å være lav, om ikke fraværende. For det tredje ble forsvarsvilje-begrepet brukt som argument *mot* omstillingen av Forsvaret. På grunn av dette ble begrepet oppfattet som et polariserende og lite konstruktivt begrep av myndighetene som satt med ansvaret for omstillingen. Begrepet fikk dermed et reaksjonært preg over seg.

Fra 2008 ble begrepet imidlertid reintrodusert og benyttet i langtidsplaner for forsvarssektoren, men begrepet hadde nå fått endret meningsinnhold. Fra 2008 ble forsvarsvilje først og fremst benyttet med følgende betydning: Nasjonens og individets vilje til å støtte et militært forsvar. Denne formen for forsvarsvilje ble uttrykt som et behov for at befolkningen anerkjente at det skulle eksistere et fungerende et militært forsvar, og at befolkningen viste vilje til å finansiere Forsvaret slik at det skulle være i stand til å ivareta norsk sikkerhet. Befolkningens vilje til å stå bak en politisk beslutning om å

benytte det militære virkemiddelet i en krisesituasjon nasjonalt og internasjonalt fremstår også som viktig i perioden fra 2008. Denne studien har synliggjort at viktigheten av sistnevnte betydning må forstås i lys av at Forsvaret på dette tidspunkt var omstilt til å løse nye oppgaver, og at det militære virkemiddelet derfor ble benyttet på en annen og mer omstridt måte enn tidligere.

I perioden 2014-2022 ble forsvarsvilje-begrepet i svært liten grad benyttet i offisielle styrende dokumenter, og fra 2016 var begrepet også fraværende i forsvarssektorens langtidsplan. Ut fra dette har denne studien belyst at forsvarsvilje-begrepet ikke lenger ble ansett som et viktig begrep for det politiske nivået i Norge. Med Russlands annektering av Krim i 2014 og den senere invasjonen av Ukraina i 2022, har imidlertid begrepet fått ny relevans i den offentlige debatten om Forsvaret, og fremstår som et viktig begrep i denne sammenheng. Basert på studiens ni intervjuer ble det avdekket til dels svært sprikende forståelser av forsvarsvilje-begrepet. Gjennom analysen av disse intervjuene har studien konkludert med at det finnes to forskjellige hovedforståelser og dermed betydninger av forsvarsvilje: Den første betydningen er «nasjonens og befolkningens vilje til å støtte et militært forsvar». Denne betydningen sammenfaller meningsinnholdsmessig med det studien identifiserte for perioden som startet i 2008, bortsett fra at vilje til å stå bak en beslutning om bruk av det militære virkemiddelet er mindre fremtredende. Den andre betydningen er «Nasjonens og befolkningens vilje til å forsvare landet i en krise- eller krigssituasjon», herunder vilje til å være forberedt og selv delta i et aktivt forsvar av Norge. Dette meningsinnholdet samsvarer med det studien identifiserte for perioden som omhandlet den kalde krigen. Samtidig som at studien konkluderer med at det er to kategoriske forståelser for forsvarsvilje, så fremstår ikke meningsinnholdet som nytt. Det er bare mer omfattende enn tidligere. Fordi i dag, i mai 2022, fremstår det som om både tolkningen fra den kalde krigen og den nye tolkningen fra 2008 inkluderes i begrepet norsk forsvarsvilje.

Denne studien har identifisert et eksisterende gap i forståelsen og faktisk bruk av begrepet forsvarsvilje, som her synes å være viktig å fremheve. Basert på studien fremstår ikke forsvarsvilje som viktig sett fra forsvarspolitisk nivå etter at omstillingen av Forsvaret startet. Men, flere tilnærmende ekvivalenter til begrepet er blitt, og blir benyttet. Eksempelvis ble det i langtidsplanen for forsvarssektoren 2021-2024 benyttet begreper som «motstandsdyktighet» og «motstandskraft», da det beskrives som viktige for å beskytte Norge mot sammensatte trusler. Basert på studiens analyser av samme langtidsplan fremstår heller ikke befolkningens og individets vilje som viktig siden det ikke omtales. Det fremstår dermed at nasjonens og individets kollektive vilje er mindre viktig fra et forsvarspolitisk nivå, noe som paradoksalt nok, presenteres som viktig av intervjuobjektet som representerte Forsvarsdepartementet.

Samfunnsmessig sosial kapital, som beskrevet av Iver Johansen, har fremkommet som relevant for hvordan forsvarsviljen kan påvirkes. Studien har identifisert at en rekke av intervjuobjektene synspunkter sammenfaller godt med hva Johansen har beskrevet. Studien konkluderer med at forsvarsvilje kan påvirkes positivt slik at den øker gjennom fem forhold: (i) God kommunikasjon og en åpen debatt om forsvarsrelaterte saker, (ii) felles normer og verdier i samfunnet, (iii) Forsvarets tillit og omdømme, (iv) bred kontaktflate mellom Forsvaret og sivilsamfunnet, (v) Forsvarets forankring i samfunnet.

Forsvaret som organisasjon er identifisert og fremhevet som en viktig forvalter for opprettholdelsen av forsvarsviljen i fredstid. Det er særlig verdt å merke seg at Forsvaret *selv* i stor grad kan påvirke hvordan organisasjonen blir inkludert og oppfattet av samfunnet, og at Forsvaret dermed også *selv* kan svekke eller gjøre stor skade på denne forsvarsviljen i fredstid.

Studien har påpekt at det er store likhetstrekk mellom hva som påvirker den norske forsvarsviljen og hva som påvirker Norges sosiale kapital. Studien vil derfor avslutningsvis hevde at forsvarsviljen gir norske militære styrer økt effektivitet i fred, krise og krig, og om den forvaltes riktig kan den være en av Forsvarets styrkemultiplikatorer. Da kan forsvarsvilje bli det som vinner en krig. Å verne om det vi har er ikke bare viktig for mennesker— det er viktig for et land også. For alt vi har - og alt vi er.

Litteraturliste

- Bogen, O. & Håkenstad, M. (2015). *Balansegang. Forsvarets omstilling etter den kalde krigen*. Dreyers Forlag.
- Botheim, I., Brachel, T. & Bakkeland. (2006). *Omstillingen av Forsvaret 2002-2005 - dokumentering av resultater og måloppnåelse. Nr 2006:7*. Statskonsult.
- Bragstad, H. H. (2016). *Avskrekking og beroligelse i norsk sikkerhetspolitikk overfor Russland - Masteroppgave ved FHS*. Forsvarets Høgskole.
- Brosjyresamlingen. (1957). *Hvis det skulle bli krig: Veiledning for befolkningen*. Beredskapsnemda for Statens informasjonstjeneste i krig.
- Bye, R. (1978). *Forsvarskommisjonen av 1974: utredning fra et utvalg oppnevnt ved kongelig resolusjon 31. mars 1974 : utredningen avgitt til Forsvarsdepartementet i mars 1978*. Universitetsforl.
<https://www.nb.no/statsmaktene/nb/8b4c5b68a82180977d1d11b1ca015a3c?index=3#3>
- Børresen, J. (2021, 24. juni 2021). Totalforsvaret. I H. Høiback (Red.), *Store norske leksikon*.
<https://snl.no/totalforsvaret#:~:text=Totalforsvaret%20er%20en%20fellesbetegnelse%20for%20det%20milit%C3%A6re%20forsvaret,samfunn%20om%20b%C3%A5de%20forebygging%2C%20beredskapsplanlegging%20og%20operative%20forhold>
- Børresen, J., Gjeseth, G. & Tamnes, R. (2004). *Bind 5 - Norsk forsvarshistorie*. Eide.
- Clausewitz, C. V. (2020). *Om krigen* (L. Holm-Hansen, Overs.). Solum Bokvennen.
- Cooper, C. G. (2020, 7. oktober 2020). Trident Juncture. I *Store norske leksikon*. snl.no.
https://snl.no/Trident_Juncture
- Devold, K. K. (2002, Februar 26). Omstillingen av Forsvaret – noen perspektiver. I *Foredrag av forsvarsminister Kristin Krohn Devold i Institutt for Forsvarsopplysning tirsdag 26. februar 2002*. www.regjeringen.no.
- Dictionaries, O. (2002). *The Oxford Essential Dictionary of the U.S Military*. Oxford University Press.
- Ellingsen, E., Hauge, A. & Aukrust, K. (1986). *Forsvarssak er fredssak : 1886-1986 : Norges forsvarsforening 100 år*. Norges forsvarsforening.
- FFI. (2020). *Globale trender* [FFI-rapport 20/01409]. FFI.
- FFI. (2021). *Fremtidens Heimevern*. Viten, (3).
- Folk og Forsvar. (2022). Meningsmålinger. www.folkogforsvar.no. Hentet April 30, fra <https://folkogforsvar.no/meningsmalinger/>
- Forsvarsdepartementet & beredskapsdepartementet, J.-o. (2018). *Støtte og samarbeid - En beskrivelse av totalforsvaret i dag*. Forsvarsdepartementet og Justis- og beredskapsdepartementet.
- Forsvarsforeningen. (2020). En nasjonal general. *Norges Forsvar*, 2020(3).
- Forsvarskommisjonen av 1946. (1949). *Innstilling fra Forsvarskommisjonen av 1946: [Avgitt] okt. 1949*. Grøndahl.
- Friis, K. (2021). Tilbake til fortiden: Forsvarspolitikken og norsk identitet. *Internasjonal politikk*, 79(2), s. 218-228.
- Godal, B. T. (2016). *En god alliert - Norge i Afghanistan 2001-2014 : utredning fra et utvalg nedsatt ved kongelig resolusjon 21. november 2014 : lagt fram for Utenriksdepartementet og Forsvarsdepartementet 6. juni 2016* [NOU 2016:8]. Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon.
- Honningsøy, K. H. (2022). Én måned siden Russland invaderte Ukraina. *NRK*.

-
- Håkenstad, M. (2010). *Den nest beste løsning - Den norske mobiliseringshæren 1950-1968* [Masteroppgave]. Universitetet i Oslo.
- Håkenstad, M. (2019). Den væpnede dugnaden - Totalforsvaret under den kalde krigen. I P. M. Norheim-Martinsen (Red.), *Det nye totalforsvaret* (s. 25-40). Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Haaland, T. L., Hobson, R. & Bjerga, K. I. (2021). *Den militære profesjonen, staten og samfunnet*. Cappelen Damm AS.
- Jacobsen, D. I. (2015). *Hvordan gjennomføre undersøkelser*. Cappelen Damm AS.
- Johannessen, A., Tufte, P. A. & Kristoffersen, L. (2009). *Intruksjon til samfunnsvitenskaplig metode*. Abstrakt forlag AS.
- Johansen, I. (2010). *Hva betyr samfunnet for militær effektivitet?* [FFI-rapport: 2010/01176]. FFI.
- Johansen, I. (2016). Verneplikt som ideologi. *Norsk militært tidsskrift*, (Nr. 1).
- Kristoffersen, E. (2020). Våre verdier er det viktigste. *Forsvarets forum*.
<https://forsvaretsforum.no/eirik-kristoffersen-forsvarssjef/vare-verdier-er-det-viktigste/158988>
- Meld. St. 5. (2020-2021). *Samfunnssikkerhet i en usikker verden - Melding til Stortinget*. Justis- og beredskapsdepartementet.
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-5-20202021/id2770928/>
- Neumann, I. B. (2002). Forord ved Iver B. Neumann. I S. Ulriksen (Red.), *Den norske forsvarstradisjonen. Militærmakt eller folkeforvar?* (s. 9-13). Pax Forlag A/S.
- Njølstad, O. (2020). *Motstand. Norgeshistorie - fra steinalder til i dag. Fortalt av fagfolk*. Hentet Oktober 21, fra <https://www.norgeshistorie.no/andre-verdenskrig/1714-motstand.html>
- Opinion. (2021). *Meningsmålinger om Forsvaret og internasjonal samarbeid*.
<http://folkogforsvar.no/wp-content/uploads/2021/10/Meningsmalinger-om-Forsvaret-og-internasjonalt-samarbeid-august-2021-2.pdf>
- Pharo, H. (2020). *Marshallplanen*. <https://snl.no/Marshallplanen>
- Prop. 14S. (2020-2021). *Evne til forsvar – Vilje til beredskap (2021-2024)*. Forsvarsdepartementet.
- Prop. 151S. (2015-2016). *Kampkraft og bærekraft*. Forsvarsdepartementet.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster Paperbacks.
- Radmann, T. (2000, Januar 26). Hvor allmenn er verneplikten når kvinnene er utelatt? I *Tale/Innlegg: Politisk høring om verneplikt*. Forsvarsdepartementet.
- Regjeringen. (2014). *Allmenn-verneplikt*.
<https://www.regjeringen.no/no/tema/forsvar/innsikt/allmenn-verneplikt/id2009109/>
- Regjeringen. (2022). *Regjeringen med strakstiltak for å styrke Forsvaret*.
<https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/regjeringen-med-strakstiltak-for-a-styrke-forsvaret/id2904668/>
- Skogrand, K. & IFS. (2004). *Alliert i krig og fred 1940–1970*. Eide Forlag.
- Solstrand, R. H. (2010). *Langstiktig planlegging i Forsvaret - vitenskap i skjæringspunktet mellom politikk, byråkrafti og kommandostyring* [FFI-rapport 2010/01924]. Forsvarets forskningsinstitutt.
- St. meld. nr. 22. (1997-1998). *Hovedretningslinjer for Forsvarets virksomhet og utvikling i tiden 1999-2002*. Forsvarsdepartementet.
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-22-1997-98/id191476/>
- St. meld. nr. 32. (1945-1946). *Plan for en første reising av Norges forsvar (Treårsplanen)*. Forsvarsdepartementet. <https://stortinget.no/no/Saker-og->

-
- [publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1945-46&paid=2&wid=a&psid=DIVL2274](https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1945-46&paid=2&wid=a&psid=DIVL2274)
- St. meld. nr. 84. (1962-1963). *Hovedretningslinjer for Forsvarets organisasjon og virksomhet i tiden 1964-1968*. Forsvarsdepartementet. https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1962-63&paid=3&wid=c&psid=DIVL1869&pgid=c_1423
- St. prp. nr. 23. (1957). *Om hovedretningslinjer for Forsvaret i årene framover*. Forsvarsdepartementet. <https://www.stortinget.no/nn/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlingar/Lesevisning/?p=1957&paid=2&wid=a&psid=DIVL679&s=True>
- St. prp. nr. 45. (2000-2001). *Omleggingen av Forsvaret i perioden 2002-2005*. Forsvarsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stprp-nr-45-2000-2001-/id204348/>
- St. prp. nr. 48. (2007-2008). *Et forsvar til vern om Norges sikkerhet, interesser og verdier*. Forsvarsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stprp-nr-48-2007-2008-/id504783/>
- Tamnes, R. & Eriksen, K. E. (1999). Norge og Nato under den kalde krigen. I *NATO 50 år: Norsk sikkerhetspolitikk med NATO gjennom 50 år* (s. 7-38). Den norske atlantehavskomite'.
- Ulriksen, S. (2001). Den norske forsvarstradisjonen - Del 2: 1940. *Internasjonal politikk*, 59(2), 201-226. <https://doi.org/10.18261/ISSN1891-1757-2001-02-03>
- Ulriksen, S. (2002). *Den norske forsvarstradisjonen*. Pax forlag AS.
- Webster, J. & Watson, R. T. (2002). Analyzing the Past to Prepare for the Future: Writing a Literature Review. *JSTOR*, 26(2), xiii-xxiii.
- Wither, J. K. (2020). Back to the future? Nordic total defence concepts. *Defence Studies*, 20(1), 61-81. <https://doi.org/10.1080/14702436.2020.1718498>

Vedlegg

Vedlegg A: Intervjuobjekter

General Eirik J. Kristoffersen, Forsvarssjef, intervjuet 25. januar 2022 på Teams.

General (p) Sverre Diesen, tidligere Forsvarssjef, intervjuet 9. februar 2022 på Teams.

Generalløytnant Yngve Odlo, Sjef for Forsvarets operative hovedkvarter, intervjuet 4. februar 2022 på Teams.

Generalmajor Elisabet G. Michelsen, Sjef Heimevernet, intervjuet 7. februar 2022 på Teams.

Oberst Terje Bruøygaard, J5 ved Forsvarets operative hovedkvarter, intervjuet 3. februar 2022 på Teams.

Magnus Håkenstad, forsker på Instituttet for forsvarsstudier (IFS), intervjuet 24. januar 2022 på Teams.

Ingunn Moholt, fagdirektør for totalforsvar ved Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap (DSB), intervjuet 10. februar 2022 på Teams.

Marie Vallestad Lamo, politisk rådgiver til forsvarsministeren, intervjuet 28. februar 2022 på Teams.

Christian Bugge Hjorth, tidligere generalsekretær i Norges Forsvarsforening i perioden 2011 til 2021, intervjuet 2. februar 2022 på Teams.

Vedlegg B: Intervjuguide

Tema 1. Begrepsbruk og -forståelse i norsk sammenheng

- Hva legger du i begrepet forsvarsvilje, herunder hvordan kan begrepet forstås?
- Hva tror du er årsaken til at forsvarsvilje er løftet frem igjen i nasjonal forsvarsdebatt?
 - Hvorfor brukes begrepet?
 - Med hvilke formål?
- Opplever du at bruken og forståelsen av «forsvarsvilje» er den samme på tvers av ulike aktører?
- Har den dominerende forståelsen av forsvarsvilje, etter din mening, vært stabil over tid?
- Hva er etter din oppfatning bakgrunnen for brudd og kontinuitet i bruken av begrepet over tid?
- Er det noe annet du mener jeg burde spurt om i sammenheng av tema 1? Noe annet du mener bør belyses ift begrepet og forståelsen?

Tema 2. Påvirkning på og viktigheten av norsk forsvarsvilje

- Hva mener du; Er forsvarsvilje viktig for norsk sikkerhet i dag og hvorfor er det viktig / ikke viktig?
- Hva mener du fremmer eller hemmer forsvarsviljen?
 - Har dette vært det samme over tid eller har disse faktorene endret seg med tiden?
- Hva mener du kan/bør gjøres for å påvirke forsvarsviljen?
- Med utgangspunkt i utsagnet "Norge har en sterk forsvarsvilje";
 - (i) Er du enig eller uenig i dette utsagnet?
 - (ii) Hva legger du til grunn for dette?
- Hva er eventuelt negative sider ved sterk forsvarsvilje? Er det noe annet du mener bør belyses ift påvirkning og viktighet av forsvarsvilje?
- Er det noen andre spørsmål du mener jeg burde stilt?

Vil du delta i forskningsprosjektet

«Forsvarsvilje vinner krigen»

Forståelsen og betydningen av «forsvarsvilje» i norsk sammenheng

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å utforske begrepet og fenomenet «forsvarsvilje» i norsk sammenheng. Dette skrivet vil gi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Dette forskningsprosjektet er en masteroppgave som utføres ved Forsvarets Høgskole (FHS)/Stabsskolen. Studien har til hensikt å utforske og klargjøre begrepet og fenomenet «forsvarsvilje» i norsk sammenheng. «Forsvarsvilje» er tilbake som begrep i den offentlige debatten, men det er uklart med hvilket meningsinnhold, og betydning for norsk sikkerhet. Temaet er belyst i foreliggende forskning, men hovedsakelig med fokus på perioden under og umiddelbart etter den kalde krigen.

Forskningsprosjektet jobber ut ifra 2 problemstillinger som søkes besvart gjennom dokumentstudier og intervjuer:

- (1) *Hvordan brukes og forståes begrepet «forsvarsvilje» i norsk sammenheng før og nå?*
- (2) *Hvorvidt og hvorfor er forsvarsvilje viktig for norsk sikkerhet i dag, og hvordan kan den i så fall fremmes?*

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Forsvarets Høgskole er ansvarlig for prosjektet.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Studiens primærkilder er offentlige dokumenter og relevante studier knyttet til temaet «forsvarsvilje». Med dagens sikkerhetspolitiske utfordringer er «forsvarsvilje» i norsk sammenheng lite forsket på, noe som innebærer at intervjuer vil bli benyttet for å få en dypere forståelse for begrepet og fenomenet. Intervjuobjektene er personer i og utenfor Forsvaret som selv har forsket på eller er i en posisjon som kan gi informasjon og dypere innsikt relatert til oppgavens problemstillinger. Det vil bli gjennomført ca. 6 intervjuer, hvor intervjuobjektene vurderes til å ha svært gode forutsetninger for å kunne formidle betydningsfull innsikt til problemstillingene. Utvalget for Forsvaret utgjør ca. 3 respondenter og skal dekke det militærstrategiske-, operasjonelle- og taktiske nivåene.

Hva innebærer det for deg å delta?

Hvis du velger å delta i prosjektet, innebærer dette at du deltar i et intervju. Intervjuet vil bli gjennomført på en digital plattform (Microsoft Office365 Teams) og ta ca. 60 minutter. Intervjuet vil inneholde spørsmål relatert til din forståelse av begrepet forsvarsvilje, hvorfor du mener forsvarsvilje er viktig i dag og hvordan eventuelt forsvarsviljen i Norge kan fremmes. Jeg vil, gitt ditt samtykke, benytte lydopptak under intervjuet for nøyaktig videre behandling og korrekt gjengivelse ved eventuelt bruk av sitater. Lydfilen og transkripsjon vil bli oppbevart frem til oppgaven er levert og sensur er gjennomført.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykket tilbake uten å oppgi noen årsak. Alle dine personopplysninger vil da bli slettet

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrevet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

- Det er kun student og veileder som vil ha tilgang til dine opplysninger.
- Forsvarets høyskole (FHS) er behandlingsansvarlig for all behandling av personopplysninger brukt i forskningsprosjekter og studentoppgaver, og er ansvarlig for at all slik behandling er i samsvar med personopplysningsloven, også betegnet som GDPR i EU/EØS-lovgivningen (General Data Protection Regulation).
- All korrespondanse samt datamaterialet lagres i Forsvarets skylagringstjeneste (FO365), beskyttet av to-faktorautentisering for å hindre at uvedkommende får tilgang på informasjonen.
- Gitt ditt samtykke vil intervjuets lydfil bli tatt opp på diktafon med eksternt minnekort. Lydopptakene vil så transkriberes og deretter slettes ved prosjektslutt.
- Gitt ditt samtykke er det ønskelig at opplysninger om navn og stilling/organisasjon kan benyttes i prosjektet. Dersom du siteres direkte eller indirekte vil du gis mulighet til å lese gjennom sitater og de deler av studien som bygger på informasjon fra intervjuet med deg.

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet?

Opplysningene anonymiseres når prosjektet avsluttes/oppgaven er godkjent, noe som etter planen er ultimo juni 2022. Personopplysninger og lydopptak fra intervju slettes ved prosjektslutt. Sluttmelding sendes til Forsvarets høyskole.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra Forsvarets høyskole/Stabsskolen har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke opplysninger vi behandler om deg, og å få utlevert en kopi av opplysningene
- å få rettet opplysninger om deg som er feil eller misvisende
- å få slettet personopplysninger om deg
- å sende klage til Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å vite mer om eller benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

Student/prosjektleder:

Annike Ågedal
Major / Masterstudent
Epost: aagedal@mil.no

Forsker/veileder:

Forsvarets Høyskole ved
Ida Maria Oma
Førsteamanuensis ved Institutt for forsvarsstudier (IFS)
Epost: ioma@mil.no

Vårt personvernombud:

Morten Flagestad
Seniorkonsulent/Forsvarets høgskole
epost: mflagestad@mil.no

Hvis du har spørsmål knyttet til NSD sin vurdering av prosjektet, kan du ta kontakt med:

- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS på epost (personverntjenester@nsd.no) eller på telefon: 53 21 15 00.

Med vennlig hilsen

Ida Maria Oma
(Forsker/veileder)

Annike Ågedal
(Student)

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet «*Forsvarsvilje vinner krigen*» - *Forståelsen og betydningen av «forsvarsvilje» i norsk sammenheng* og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg bekrefter at intervju kan gjennomføres.

Jeg samtykker til:

- å delta i intervju
- at intervjuet blir tatt opp på diktafon med eksternt minnekort.
- at opplysninger om meg (navn/organisasjon) kan publiseres slik at jeg gjenkjennes.

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg D: Godkjenning fra Norsk senter for forskningsdata (NSD)

10.05.2022, 20:12

Meldeskjema for behandling av personopplysninger

NSD NORSK SENTER FOR FORSKNINGSDATA

Vurdering

Referansenummer

428187

Prosjekttittel

«Forsvarsvilje vinner krigen» - Forståelsen og betydningen av «forsvarsvilje» i norsk sammenheng

Behandlingsansvarlig institusjon

Forsvarets Høgskole / Forsvarets stabsskole

Prosjektansvarlig (vitenskapelig ansatt/veileder eller stipendiat)

Ida Maria Oma, ioma@mil.no, tlf: 95293561

Type prosjekt

Studentprosjekt, masterstudium

Kontaktinformasjon, student

Annikke Ågedal, aagedal@mil.no, tlf: 99603060

Prosjektperiode

01.12.2021 - 31.05.2022

Vurdering (1)

16.12.2021 - Vurdert

BAKGRUNN

NSDs vurdering forutsetter at det foreligger en tillatelse fra Forskningsnemda ved Forsvarets Høgskole innen datainnsamling går i gang. Dersom tillatelsen krever endringer i prosjektopplegget skal det sendes en endringsmelding til NSD. I en eventuell endringsmelding ønsker vi at tillatelsen vedlegges.

VURDERING

Det er vår vurdering at behandlingen av personopplysninger i prosjektet vil være i samsvar med personvernlovgivningen så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet med vedlegg den 16.12.2021, samt i meldingsdialogen mellom innmelder og NSD. Behandlingen kan starte når relevante tillatelser foreligger.

DEL PROSJEKTET MED PROSJEKTANSVARLIG

For studenter er det obligatorisk å dele prosjektet med prosjektansvarlig (veileder). Del ved å trykke på knappen «Del prosjekt» i menylinjen øverst i meldeskjemaet. Prosjektansvarlig bes akseptere invitasjonen innen en uke. Om invitasjonen utløper, må han/hun inviteres på nytt.

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET

Prosjektet vil behandle alminnelige kategorier av personopplysninger frem til 31.05.2022

<https://meldeskjema.nsd.no/vurdering/61b3d05a-5e28-430f-83ef-3cb8cfaef655>

1/2

LOVLIG GRUNNLAG

Prosjektet vil innhente samtykke fra de registrerte til behandlingen av personopplysninger. Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 og 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse som kan dokumenteres, og som den registrerte kan trekke tilbake.

Lovlig grunnlag for behandlingen vil dermed være den registrertes samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a.

PERSONVERNPRINSIPPER

NSD vurderer at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen om:

- lovlighet, rettferdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at de registrerte får tilfredsstillende informasjon om og samtykker til behandlingen
- formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelig angitte og berettigede formål, og ikke behandles til nye, uforenlige formål
- dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet
- lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylle formålet

DE REGISTRERTES RETTIGHETER

Så lenge de registrerte kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), og dataportabilitet (art. 20).

NSD vurderer at informasjonen om behandlingen som de registrerte vil motta oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13.

Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER

NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1 f) og sikkerhet (art. 32).

Ved bruk av databehandler (spørreskjemaleverandør, skylagring eller videosamtale) må behandlingen oppfylle kravene til bruk av databehandler, jf. art 28 og 29. Bruk leverandører som din institusjon har avtale med.

For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må dere følge interne retningslinjer og/eller rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

MELD VESENTLIGE ENDRINGER

Dersom det skjer vesentlige endringer i behandlingen av personopplysninger, kan det være nødvendig å melde dette til NSD ved å oppdatere meldeskjemaet. Før du melder inn en endring, oppfordrer vi deg til å lese om hvilke type endringer det er nødvendig å melde: <https://www.nsd.no/personverntjenester/fylle-ut-meldeskjema-for-personopplysninger/melde-endringer-i-meldeskjema>. Du må vente på svar fra NSD før endringen gjennomføres.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

NSD vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Kontaktperson hos NSD: Silje Fjelberg Opsvik
Lykke til med prosjektet!

Vedlegg E: Godkjenning fra Forsvarets høgskole (FHS)

1 av 2

Vår saksbehandler
Audun Benjamin Bengtson, aubengtson@mil.no
+47
FHS/FAGSTAB/SEK FOU ADM

Vår dato
2022-01-07

Vår referanse
2022/001137-002/FORSVARET/ 002

Tidligere dato **Tidligere referanse**

Til
Annike Ågedal

Kopi til
FOH/Patrick Sundt
FST/LEDSTØ/Ellen Kolloen
HV/SJ HV

Tillatelse til å innhente opplysninger i og om Forsvaret til forskningsformål

1 Bakgrunn

Forsvarets høgskole (FHS) har mottatt din søknad av 4. januar 2022 om tillatelse til å innhente opplysninger i og om Forsvaret til forskningsformål. Prosjektet det skal innhentes data til er en masteroppgave, og følgende problemstillinger er oppgitt: «Hvordan brukes og forstås begrepet «forsvarsvilje» i norsk sammenheng før og nå? Hvorvidt og hvorfor er forsvarsvilje viktig for norsk sikkerhet i dag, og hvordan kan den i så fall fremmes?». Det skal gjennomføres intervju med ansatte (ledelse) ved FST, FOH og HV, og tillatelse fra avdelingene er innhentet ved Patrick Sundt (FOH), Ellen Kolloen (FST) og Sjef Heimevernet.

2 Drøfting

Vurdering av søknader om tillatelse til å innhente opplysninger i og om Forsvaret til forskningsformål er regulert av *Bestemmelse om utlevering av personopplysninger til forskning og gjennomføring av spørreundersøkelser*, fastsatt av sjef HR-avdelingen i Forsvarsstaben 1. mai 2018.

I henhold til punkt 2.3 og 2.4 i denne bestemmelsen er det en forskningsnemnd oppnevnt av sjef FHS som har myndighet til å behandle søknader om tillatelse til datainnsamling i Forsvaret. Kriterier og rettsgrunnlag som skal legges til grunn for vurderingen er omtalt i punkt 4.1 og 4.2. Forskningsnemnda har vurdert din søknad som tilfredsstillende i henhold til gjeldende krav.

3 Vedtak

Søknad om tillatelse til å innhente opplysninger i og om Forsvaret til forskningsformål innvilges. Tillatelsen gjelder til prosjektslutt 31. mai 2022.

4 Vilkår for tillatelsen

Det er kun gitt tillatelse til innhenting av det datamaterialet som fremgår av søknaden. Data hentet fra Forsvaret skal ikke benyttes til andre formål enn den aktuelle masteroppgaven. Ved prosjektslutt skal alle data hentet fra Forsvaret slettes. Det skal sendes sluttmelding til FHS vedlagt bacheloroppgaven. Sluttmelding sendes til fhs.datautlevering@mil.no

Postadresse Postboks 800 Postmottak 2817 Lillehammer Norge	Besøksadresse Oslo mil/Akershus 0015 OSLO Norge	Sivil telefon/telefaks / Militær telefon/telefaks 99/0500 3699	Epost/ Internett postmottak@mil.no www.forsvaret.no Organisasjonsnummer NO 988 105 174 MVA	Vedlegg 1
--	---	---	--	---------------------

2 av 2

Sven Gabriel Holtmark

Leder forskningsnemnda

Dokumentet er elektronisk godkjent, og har derfor ikke håndskreven signatur.